

K

2.12 107

3

საქართველოს
პოსტალური
სამსახური

საქართველოს
ქალაქი
საქართველოს
ქალაქი
ისე გთხოვ

საქართველოს

საეკლესიო ისტორია

K 212 107
3

ზედგანილი

12 212 107/3

მოსე ჯანაშიელის-მიერ

12 212 108/3

—

12 212 109/3

გამოცემა

12 212 110/3

„მწიგნობარის“ რედაქციისა.

ტფილისი
ეკლესიური სკოლის სტამბა
1886 წ.

637 (3Г)
637 3(2r)

ამ წიგნის გამოცემაში დახმარება გაგვიწია „ივერობანკმა“

© მ. ჯანაშვილი, 1990

0503020906

M (605 (06)

—90

კოოპერატიული ფირმა „აინი“

წინასიტყვაობის პაზივრად.

აწინდელნი წყარონი, რომელნიც უოკულს მშრომელს შეუძლიან მოიპოვოს, საკმაონი არ არიან ასახსნელად იმ კითხვისა, თუ რა უკარი იდუმალი ძალით შეზღუდობილიყო მტვირე ესე უკრი ქართლელისათა, რომ ამდენი ხნის განმავლობაში, აზიის ბარბარესებით გარემოცულად, არა თუ დაჭკარვა ღრულს ქრისტიანობისა, რაგორც ეს მოსალაღნელ იყო, არამედ, ფაქიზად დატრული წარსულთა საუკუნეთ საომარზედ, დიწსეულად განდარცა იგი მე **IXX** საუკუნეს.

ჩვენ შემდეგისამებრ, ამ წიგნის შედგენის დროს, კსტდილობდით, სხვათა შორის, მიგვექცია უურადლება საქართველოს საეკლესიო ისტორიის განსაკუთრებულ თვისებისათვის, რომელიც გამომისტვის ქართველთ დროს და, თითქმის, უმაგალითო სიფარულთ ქრისტიანობისადმი და ამისთანავე სხვათა ხაღხთ საწმინოებისათა და წმინათა პატრიარქის ტემით. ამ თვისებით ქართველნი უოკულს უამსა და კითარებაში მადლა იდგნენ უკულ ხაღხებზე, იყვნენ იგინი ბერძენ-რომაელნი, თუ სომეხ-ურინანი ანუ მაჭმედიანნი. უმთავრესად, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ მკავალთ გრავალ-ქარიშხალთა, მის დღეში შეუწვეპულთა საქართველოს ცხოვრების რკანესა ზედა, ქართველთ მეგრად 15

საუგუნის განმავლობაში კლდესაგით აქარწყლებ-ანიავებდა...

უძთავრეს წუაროდ, ამ წიგნის შესადგენად, გვქონდა, რა-
საკვირველია, საქართველოს მატრიანე (ქართლის-ცხოვრება და
საქართველოს სამოთხე); მისგან ხანდის-ხან მოგვეყავს ზოგი-
ერთი ადგილები უცვლელად; სხვა წუარონი, რომლებიდანაც
აგრეთვე ვსარგებლობდით, გვიჩვენებია თავ-თავის ადგილას
ტექსტში.

მ. ზ. ჯანაშვილი.

7 იანვარს 1886 წ.

ქ. თბილისი.

გამოცემლისაგან.

შოგველო ქრისტიანისათვის საზოგადოდ და განსაკუთრებით სამღვდელსა და საეკლესიო მოსამსახურეთათვის მიუცილებლად საჭიროა იცოდეს იმ ეკლესიის ისტორია, რომელსაც (ეკლესიას) იგი ეკუთვნის. ჩვენში, სამწუხაროდ, ღღემდის არ მოიპოვება ქართულს ენაზე იმ გვარი გამოცემა, რომლითაც შეიძლება იცოდეს, ბევრად თუ ცოტად, შესწავლა და გაგება საქართველოს საეკლესიო ისტორიისა. პი მიზეზი, რომელმაც გვაიძულა ჩვენ მიგველო შრომა და ჩვენის საფასით გამოგვეცა ეს საეკლესიო ისტორია. სრული დაიმედებული ვართ, რომ ეს გამოცემა სასარგებლო იქნება სამღვდელსა და საეკლესიო მოსამსახურეთათვის, მოსწავლეთა და ყველა ქრისტიანეთათვის.

გამომცემელი, „მწეშის“-ს რედაქტორი მ. დ. ლამაშიძე.

ქ რ ი ს ტ ი ა ნ ო ზ ი ს

ვაურცელება საქართველოში.

თ ა ვ ი I.

ქრისტეს მოციქულნი.—საქართველოს მოქცევა წილად ზედა მარიამ დედასა.—ქრისტეს მედროვე საქართველოს მეფე.—ქრისტიანობის დევნა საქართველოში.

ამაღლების წინად მრისტემ მიჰმართა თვის მოციქულებს შემდეგის სიტყვებით: «წარდევით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელს-მსცემდით მათ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა»; შემდეგ გაუბედურებისა მოციქულთაგანის იუდასი, რომელმაც 30 ვეცხლად გაჰყიდა მართალი სისხლი და მერმე შეინანა და შიშთილოება, დაშთენ 11 მოციქულნი: «სვიმონ, რომელსა ეწოდა პეტრე და ანდრია ძმა მისი, იაკობ ზებედესი და იოანე ძმა მისი, შილიპე და ბართლომე, თომა და მათეოს მეზერე, იაკობ ალფესი და ლებეოს, რომელსა ეწოდა თადეოს, სვიმონ ძანანელი» (მათ. 10, 2, 3, და 4).

ამ მოციქულთ და აგრეთვე იუდასაც ჯერ მრისტეს ქვეყანაზე მყოფობის დროსვე მინიჭებული ჰქონდათ ძალი ქრისტიანობის ქადაგებისა და სასწაულთ მოხდენისა: «მიჰსკა მათ ხელმწიფება სულთა ზედა არა წმიდათა, რათა განასხმიდნ მათ და განჰკურნებდნ ყოველთა სენთა და ყოველთა უძლურებათა» (მათ. 10, 1).

შეგრამ ეს მოციქულნი ძრისტეს ამაღლებამდის და აულო წმიდის მოფენამდის მხურვალე მონაწილეობდა. ს არ იღებდენ ახალი სჯულის გაერცვლებაში, არამედ სულ მუდამ გარს ეხეივნენ თვის ღმერთ-მოძღვარს და მისგან განიმტკიცებოდნენ სჯულის სწავლაში. მათე დღეს ძრისტეს ამაღლების შემდეგ მათ მოფენათ წმიდა სული «და აღიესნეს ყოველნი სულითა წმიდითა და იწყეს სიტყვად უცხოთა ენითა, ვითარცა სული იგი მისცემდა მათ სიტყვად». ამ ნაირის სასწაულის შემდეგ მოციქულთა სხვადასხვა ენაზე დაიწყეს ლაპარაკი. ამ ღროს იერუსალიმში, საცა მოჰხდა სული წმიდის მოფენა, იყვნენ სხვა-დასხვა ტომის და ქვეყნის წარმომადგენელნი:

„პართნი და მიდნი, უჟიკნი და ელამიტელნი და მკვიდრნი შუა-მიდნარისანი, ჰურიასტანისანი და კაპადოკიონისანი, პონტოისანი და ასიაჲსანი» (საქ. 2. 9).

„შირგეიასანი და ჰამფკლიისანი, ეგვიპტიისანი და ადგილისა ლიბიისანი, კვირინით კერძონი და მოსრულნი ჰრომნი, ჰურიანი და მწირნი» (საქმე 2. 10),

«ძრიტელნი და არაბიელნი, გვესმის იტყვიან—რა ჩვენითა ენითა დიდებასა ღმერთისასა» (საქმე 2. 11).

ამნაირად რომ განემტკიცენ მოციქულნი მადლითა ღვთისათა, პეტრე გადმოდგა სახლის ბანზე, უქადაგა და განუმრტა იქ შეკრებილთა ხალხთა მათ თვალთა წინაშე მომხდარი სასწაული ესე და იქვე 3,000 კაცმა ირწმუნა ძრისტე. ასრე სული წმიდის მოფენის დღესვე დაარსდა ეკლესია (ქრისტიანთ საზოგადოება.)

შს იყო პირველი გამარჯვება მოციქულებისა. ამ დღიდან ისინი განმორდნენ ერთმანერთს და გაემგზავრა

ნენ იმ ქვეყნებისაკენ, რომელთა განათლება წილად ზედათსული წმიდის მოფენის დღეს.—საქართველოში შამოვიდნენ მოციქულნი პნდრია და სიმეონ მანანელი. ამათ ჰქადაგეს მრისტეს სჯული იმერეთში (კალხიდაში) და ზემო ქართლში სამცხემდის. ხოლო მოციქულმა ბართლომემ მოიარა საქართველოს აღმოსავლეთის მხარე, რომელსაც მაშინ ერქვა ალბანია და აქ დასთესა თესლი პოხიერი და მაცხოვრებელი (იხ. მოთხრობა სოფროანისა გვ. 397). აქვე უნდა მოვიხსენოთ ის ფაქტი, რომ ამ მოციქულთ გარდა საქართველოს განათლება—ვაქრისტიანება სულის წმიდის მოფენის დროს ზედა ლეთის-მშობელს. სტეფანე მთაწმინდელი ამბობს, რომ სულის წმიდის მოფენის შემდეგ მოციქულთ განიზრახეს წილის-ყრა იმის შესახებ, თუ ვის რომელი ქვეყანა წილად ზედება, რათა ჰქადაგოს სახარება. მაშინ წმიდამან მარიამმა უთხრა მოციქულთა: «მეც მიყარეთ თქვენთან წილი: არ მინდა უწილოდ დავშთე. ლვე მეც მერგოს ქვეყანა, რომელსაც მარგუნებს უფალიო». წილის ყრით მარიამ დედას ერგო ივერია ანუ იბერია, ესე იგი საქართველო. როდესაც ლეთის-მშობელმა დააპარა ივერიისკენ გამომგზავრება, ანგელოსი გამოეცხადა მას და უთხრა: «ნუ განეშორები იერუსალიმსა; წილ-ხლომილი შენი ქვეყანა განათლდების მომავალში, შენი მიუფება განემტკიცების იქ *) (წმ. ცხოვ. 15 მარიამობისთვისა

*) მართლაც მარიამი დაშთა იერუსალიმში; დიდი ხნის შემდეგ მას გამოეცხადა მთავარ-ანგელოსი გაბრიელი და აუწყა მოახლება მისი მიძინებისა; სიკვდილამს დღისთვის, მარიამ დედის სურვილისა მებრ, უფა

ამნაირად დედასა ღეთისასა ვერ მოუხდა ჩვენს ქვეყანაში შემოსვლა, თუმცა შემდეგ არას დროს არ დაუტოვებივართ უზრუნველად და ყოველთვის აღმოუჩინა ჩვენთვის თვისი დიდებული მფარველობა და დედობრივი სიყვარული.

მოციქულები ყველანი მხნედ და გულ-მოდგინედ აღსრულებდნენ მრისტეს დარიგებას და სწავლას. უშიშრად შედიოდნენ წარმართთა ქვეყნებში და იტანდნენ ყოველგვარ ტანჯვას და ჰქადაგებდნენ. მრისტიანობას ბევრი მტერი ჰყენდა და პოხიერი თესლი, მოციქულთაგან დათესილი, ძვირად ჰპოულობდა იმნაირსავე პოხიერს ნიადაგსა. მრისტიანებს წარმართთა აღმოუჩინეს საშინელი ბრძოლა. მრისტიანების ხოცვა-ჟლეტა, ჯვარცმა, ქვით ჩაქოლევა, თავის კვეთა და სხე. გამრაველდა. ჰველა მოციქულები ტანჯულ, ჯვარცმულ იქმნენ; გარდა იოანე ზებედეცი, რომელიც ღრმა მოხუცებულებაში აღესრულა.

მართველთაც, სხვათა შორის, იმსხვერპლეს ერთი მოციქულთაგანი—სიმეონ ძანანელი, რომელიც ასაფლაგია ნიკოპსში (აფხაზეთში), სიმეონ ძანანელის ეკკლესიაში. ანდრია მოციქულის შესახებ ჩვენი მატიანენი და სხ. მწე-

ღმა მოახდინა ისე, რომ ყველა მოციქულები, გარდა თომასი, შეიყარნენ იერუსალიმში და ნახეს ქალწულის მიძინება. მოციქულთა დაასაფლაგეს გვამი მისი გეთსამანიის ბაღში, მაგრამ მესამე დღეს, როდესაც მოვიდა თომა მოციქული და მისი თხოვნით ანადგეს საფლაგი, ვეღარაფერი იპოვნეს-რა, გარდა ქალწულის სამოსლისა. მაშინ ღუთის-მშობელი ანგელოსებით გამოეცხადა მათ და აუწყა თავის აღდგინება მკვდრეთით.

რალნი მოგვითხრობენ, რომ მოციქული ანდრია ტრაპეზუნტიდგან შამოსულა ივერიაში, საცა პირველად უქადაგნია ქალაქ ლიდ-აჭარაში; შემდეგ ყოფილა იგი ალარჯეთში, აწყვერში, ახუმში (სუხუმში), სამეგრელოში, აფხაზეთში და აქედგან გადასულა შირიმში და ყველგან შავი ზღვის გარემოში უვრცელებია ქრისტიანობა. ზარდა ჩვენთა მატაინეთა აზნაირადე ამ მოციქულებზე მოგვითხრობენ სხვა მწერლებიც; მაგალ. ბერძნის მწერალი ნიკიფორე, ნიკიტა პაფლაგონელი და სხვანი მოციქულთა ცხოვრების აღმწერენი (პ. იოსელიანი).

აღენიშნავთ აგრეთვე იმ ფაქტს, რომ მოციქულების შემოსვლამდე საქართველოში (40 წ.) ქართველთ გვარაინად ჰქონდათ გაცნობილი მრისტეს განხორციელება, ქადაგება, ტანჯვა, ჯვარცმა და მისი ამაღლება.

მრისტეს მედროვე მეფე საქართველოში იყო შესანიშნავი შარსმანი ანუ ადერკი. ამან იმეფა 2 წლიდამ მრისტეს წინ, ვიდრე 10 წ. მრისტეს შემდეგ; როდესაც ურიაანი ჯვარს-აცმიდნენ მაცხოვარსა, მაშინ ყოელის მხრიდგან ურიათა წარმომადგენელნი შეიკრიბნენ იერუსალიმში. საქართველოს ურიათაგან, რომელნიც საქართველოში დასახლდნენ ნახუქოდონოსორის დროს, მცხეთიდამ წავიდა ყრმა მლიოზი *), რომელიც იყო ერთი «დასისათაგანი, დაყენებული მრისტეს საფლავის დარაჯად, «ეთარცა

*) თეიმ. ბატონ. აზნაბს, რომ ელიოზი იყო მღვდელი და წინადაც ყოფილა იგი იერუსალიმში და ფილიპე მოციქულის კარგი მეგობარი იყო. ამ უამად იგი პირ-და-პირ მივიდა ფილიპესთან, რომელმაც გააცნო იგი ქრისტეს (ისტ. გვ. 437).

ჯვარს-აცვეს იცა, განიყვეს სამოსელი მისი და განიგდეს წილი, რათა აღესრულოს თქმული იგი წინასწარმეტყველისა მიერ, რომელსა იტყვის: «განიყვეს სამოსელი ჩემი მათ შორის და კვართსა ზედა განიგდეს წილი» (მათ. 27, 35); აი ეს კვართი შულისა, რომელიც ქსოვილი იყო ლეთის-მშობლისაგან, ჩენი მატთანების, ეკლესიის და სხ. მოწმობით წილად ხელა ჩენებურს ურჩას მლიოზს; მან კვართი შულისა მოიტანა მცხეთაში და გადასცა დასათვისსა სიღონისა, რომელმანც მაგრა გულზე მიიკრა იგა და მყის სული განიუტევა. ამ მოვლენამ თავზარი დასცა იქ მყოფთა და ყველა მცხეთელთა.

მაგრამ უფრო მით შეშინდნენ მაშინ, რომ კვართი შულისა ვერაფერით ღონისძიებით ვეღარ გამოაცალეს მკვდარს სიღონისა. მლიოზმა განიზრახა კვართიანად დის დამარხვა, მაგრამ ბეგრი ეცადა და ადგილიდამ ვერ დასძრა. მოუწონდა მრავალთა ხალხთა და ვერც იმით შესძლეს გვამის აღება. მიავიდნენ მეფის კაცნიც, მაგრამ იმათაც ვერა მოაგვარეს-რა. მაშინ ეს დიდი საკვირველება აღწიბეს მეფე ალექსისა, რომელიც მოვიდა და ბეგრი ეცადა, რომ ან კვართი გამოეჩინა სიღონისა გულიდამ, ან გვამი მისი შეეძრა ადგილიდამ. ბეგრი ეცადა და ვერა გააწყობ-რა. მაშინ სთქვა (ისტ. თეიმ. ბატ. გვ. 139:) «იხსოვარს ერთი რომელიმე ლმერთათაგანი და განგებითა ლმერთათა მოს-რულო-არს სოფელად და საკვირველებაჲ ესე მის მიერი არს და, ვგონებ, ფრთად კეთილ არს ესე ქვეყანისა ამის ჩენითათვის და მეცობისათვისცა ჩემისა, რომელ ნიჭი ესე მოე-

ვლინა ადგილხა ამას შორის სამოთხისა *) ამის ჩემისა...»
იქვე მეფემ დააყენა ყარაულები მლიოზთან ერთად და
თვითონ შინ წავიდა. რამოდენიმე ხნის შემდეგ იყო მიწის
ძვრა, გაიპო ის ადგილი, საცა იღო გვამი სიღონასი და
კვართიანად შთანთქა იგი. ამ მოვლენამ უმეტესად შთა-
ბეჭდა ხალხში რწმენა იესო ძრისტეს ღმერთობაზე. შფრო
საკვირველი ის იყო, რომ სწორედ იმ ადგილს, საცა
ღვთის განგებით შთანიტქა გვამი სიღონასი იესოს კვართი-
თურთ, აღმოასცენდა კვიპაროზის ხე. ჩვენი ეკლესიის გაღ-
მოცემით ამ კვიპაროზის ხის ტოტებს და ფოთლებს ჰქონ-
და სამკურნალო ხასიათი: ავად-მყოფნი, სნეულნი, ფრი-
ნველნი და მხეცნი ტყისანიც კი, ოდესაც შეეხებოდნენ ამ
ხის ტოტებს ანუ ფოთლებსა, მყის განიკურნებოდნენ სნე-
ულებისაგან. ამ კვიპაროზს შემდეგ საუკუნოებშიაც არ
დაუკარგავს თვისი ძალა და მუდამ სასწაულები მოაუხდენ-
ნია.

ასრე, ჩვენ ვხვდეთ, რომ საქართველოს ერმა მოცი-
ქულების ანდრია და სიმეონ ძანანელის შემოსვლამდე
კარგად იცოდა ყველაფერი, რაც გადახდა ფარისევლთა
მოწყალებით იესოსა.

მოციქულნი რომ შამოვიდნენ საქართველოში და
დაიწყეს ქადაგება, ბევრნი, ძალიან ბევრნი ქრისტიანდებო-
დნენ. ამზობდნენ კერაებსა და აგებდნენ ეკლესიებსა. ეს
რომ გაიგო ადერკი მეფემ განრისხდა უცხო ნათესავთა-
ზედა მის სამეფოში თავისუფლიად მოქმედებისათვის და

*) სამოთხე—მტილი, საშეგებელი: იმარხვიდეს სამოთხესა შინა
ამის საწეთროსა (ქართ ცნ. გვ. 278).

ქართული
საქმიანობა

წყრომით უბრძანა ძლარჯეთის შრისთავს, — რომელმაც ნებდა
 დართო ხალხს სჯული გამოეცვალა მის საერისთავოში —
 რათა ქრისტიანობა სწრაფად აღვილიყო იქაურობიდან.
 აღერკის უნდოდა შეწყობა მოციქულებისა, მაგრამ ან-
 დრიამ მოასწრო და დროიანათ გავიდა ყირიმში, სიმეონ
 ძანანელი კი, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, აღესრულა
 აფხაზეთში. შრისტიანთა დენა ისეთი სასტიკი და შეუბრა-
 ლებელი იყო, რომ საქართველოში მალე სრულიად მოის-
 პო კვალი ქრისტიანობისა (იხ. Древ. ист. Груз. გვ. 66
 — 66 ს. ბართოვისა).

მეშუცა ასრე სდევნიდნენ ქრისტიანობას საქართვე-
 ლოში, მაგრამ აქვე მოვიყვანთ ზოგიერთ ცნობებს, რომ-
 მლებიღამაც სჩანს, რომ ქრისტიანობის გავრცელება საქა-
 რთველოში შრისტეს ჯვარ-ცმიდამ მოკიდებული, ვიღრე
 საქართველოს განმანათლებელის მოციქულთა სწორის ნი-
 ნამდის არ შეჩერებულა. მწერალნი ირინეი და ბარონიც
 ერთხმად ამტკიცებენ, რომ იმპერატორის ბროიანისაგან
 პონტში და ხერსონესში დამწყვედულ რომის ეპისკოპოსს
 ალიმენტის (100 წ. ქ. შემდეგ) თვის სასწაულებით დიდი
 გავლენა ჰქონდა ივერიელებზე და აოლხიდელებზეო, რომ-
 ელთაც მრავალგან ქრისტიანობა იწამესო. აგრეთვე რა-
 მდენიმე ხნის შემდეგ ამისა საქართველოში გამოჩნდნ აღ-
 გილობრიენი ქრისტიანობის მწამებელნიც: პალმი, ეპისკო-
 პოზნი პონტისა და მისი შვილი ერეტიკოსი მარკიონი,
 რომლის მწვალებლობა შეჩვენეს მე-6 მსოფლიო კრებაზე.

II.

საუკუნოდ ქრისტიანობის დამყარება საქართველოში
გუთუნის მოციქულთა სწორს ნინას. მაიყო ნათესავი მთა-
ვარ მოწამის ბიორგისა, ასული ვინმე მთავრის ზაბულო-
ნისა და მეუღლისა მისისა სოსანასი, იერუსალიმის პატრი-
არქის იობენალის დისწულისა, ტომობით კაბადოკიელი *).
მისი მშობლები იყვნენ უშილონი და ვითარცა იოაკიმე
და ანნა, აბრაამი და სარა, ზაქარია და მლისაბედი ევედ-
რებოდნენ ლმერთსა, რათა დაეხსნა იგინი ბერწობისაგან
და მიეცა შვილი, რომელსაცა შესწირავდნენ შფალსა მსა-
ხურებლად. მართლაც, როდესაც მიეცათ ნინა, დედამან
მისმან აღთქმისა მეტრ აღზარდა იგი გლახაკთა მსახურება-
ში. მდეს ნინა შეიქმნა 12 წლისა, იმის მშობლებმა განჭ-
ყიდეს თვისი სარჩო-საბადლებელი და გაემგზავრნენ იერუსა-
ლიმს. აქ დიდხანს აღარ ყოფილან ერთად. ზაბულონი
ბერად შემდგარა და მიუპართია იორდანის მხარეს კაცთა
ველოურთა გასანათლავად; სოსანა იერუსალიმის პატრი-
არქს დაუნიშნავს გლახაკთა დედა-კაცთა სანუგეშებლად და
გასანათლებლად; მცირე წლოვანი ნინო ანუ ნინა ***) კი
დაშთენილა ტაძარში დეინელო ქალ ნიაფორასთან. ამასა ჰვი-

*) წარჩინებული ჩვენი დ. ი. ჩუბინაშვილი, პროფესორად ნამ-
ყოფი, თავის სტატიაში „ეტიმოგრაფიული განხილვა ძველთა და ახა-
ლთა კაბადოკიის ან ჭხენიის მკვიდრთა მოსახლეთა“ ამტკიცებს, ძველი
მწერლების დახმარებით, რომ მთელი კაბადოკია დასახლებული იყო
ქართველთა უომისაგან, ესე იგი მეგრეთა და ჭხენელთაგან. როგორც
წმიდა გიორგი, ისე წმიდა ნინო და 13 წმიდანი (ამათზე შემდეგ)
იყვნენ ქართველნი და როგორც ყველა კაბადოკიელებმა, ისე ამათაც
იცოდნენ ქართული ენა.

**) ნინო, ნინა, ნუნე, ნონე ერთი და იგივე სანელოდებია.
ამ სანელოთ, ზოგიერთი მწერლების სიტყვით, მისირიაში (ეგვიპტე)

თხვიდა და ისწავებდა სარწმუნოებასა, ქმნილებასა ქრისტესსა და ენებასა მისსა. ხოლო ისმინა რა, რამეთუ კვარათი მცხეთელთა ურიათავან წაღებულ არს, გამოჰკითხვიდა ნინა „სად არს მცხეთა?“-მიუგო ნიაფორმან: „არს ქვეყანა ჩრდილოეთისა, საწარმართო მათუღეთი...“ ამის დამმარხველი ნინა გულოსა შინა ჰმადლობდა ღმერთსა... ამის შემდეგ იერუსალიმში მოსულა ერთი სასახლის დედა-კაცი და გაუერცვლებია ხმა, რომ იმპერატორის ძონსტანტი ძლორის ცოლს მღენეს ჰსურსო ქრისტიანობის მიღება. ნინა დიდის სიხარულით გამოუცხადებია თავისი სურვილი დედოფლის მოქცევისათვის და პატრიარქის ნება-ყოფლობით და კუთხევით გამგზავრებულა ახალ რომში, ანუ ძონსტანტინოპოლს. აქ, დედათ მონასტერში, სცხოვრებდნენ 50-ნი მოლოზანნი და მათ შორის ვიღაც დედოფალი რიფსიმე და მისი დედა—მძუძე ზაიანე. აქ ამათთან ერთად დაუყვია 2 წელიწადი და ნათელ-უცია რიფსიმე და ზაიანესათვის და 50 სულთათვის. რიფსიმე ყოფილა მეტად მშვენიერი და წარმართ იმპერატორს დიოკლიტიანეს მოუსურვებია მისი ცოლად შერთვა. მაშინ ყველა ქალებს თავზარ დასცემიათ და აქეთ იქით დაფანტულან. სხვათა შორის, წმ. ნინო რიფსიმე და ზაიანეთი გამოპარულა მცირე აზიის ქალაქ ღვინში და თანამგზავრებთან ერთად დასახლებულა საწინახლის ტალავარში. მაგრამ აქაც მყუდროება ვერ მოუპოვნია. დიოკლეტიანეს ბრძანებით მიუგნია მათთვის სომხეთის მეფეს ტირდატს და იმპერა-

და სხვაგან იწოდებოდნენ მოლოზანნი. ხოლო შემდეგში ქრისტიანობამ საკუთარ სახელად ჰქმნა. წმიდა ნინას მრავალნი მწერალნი ჰუნადიან „პუგვად“. ეფრემ ბერი ქართველი ათონელი მე X საუკუნეში დაწვრილებით განმარტებს ნინოს სახელი-დებას (პ. იოსელიანი).

ტორის ცოლობის უარ ყოფისა გამო რიფსიმე, ზაიაწველი და მრავალნი სხენი უწვალებია და მოუკლავს, ხოლო წმ. ნინო ლეთის განგებით იქვე მიმალულა. აქ უშემწვოდ დარჩენილ წმიდანს ბევრი ულოცნია და მხურვალედ უყედრნია მარიამ დედისათვის, რათა მას მიეცა ძალა და აღმოეჩინა მფარველობა. ლეთის-მშობელიც სიზმარში გამოსცხადებია ნინოს და უთქვამს მისთვის: „გაემგზავრე ივერიაში, დაამკვიდრე იქ სახარება და მე ვიქნები შენი შემწე“. მერე მარიამ დედას ვაზის ტოტების ჯვარი გადუცია ნინასათვის და უთქვამს: „ეს იქმნება შენი შემწე და მფარველი ყოველს გაჭირებებაში, ყოველი ხილული და უხილავი მტრების წინააღმდეგ. ძალითა მისითა დაამყარებ იქა სიტყვასა ძისა ჩემისასა, შულისა ჩვენი საიესო ქრისტესასა“*) მყის წმიდანს გამოდევინებია და თავის ხელში უნახავს სწორეთ ის ჯვარი, რომელიც ძილში მყოფობის დროს მისცა მას დედამან ლეთისამან. ნინოს მეტად გახარებია ამ სასწაულისაგან, შეუკრავს ეს ჯვარი თავისი თმებით და გამოამგზავრებულა საქართველოსკენ. ბევრი უცლია იმას და მოსულა მონაზონთაძღვე. სადაცა „დაუხამთრია, გარემოცული დიდის ქირით“. შაზაფხულზე ისევ გასდგომია გზას და ზაფხულს მისულა შანაურის ტბამდის ჯავახეთში. აქ

*) ზოგნი უარ ჰყოფენ ვაზის ჯვრის მიცემას ნინასთვის და ამბობენ: „ზმა ესმა (ნინას) ზეგარდამო, რომელ ეტყოდა: „ვითარმედ ესრეთ იყო შენიცა წარყვანება სასუფეველად წინაშე ღვთისა, უამსა მას, ოდეს ეგი ეკლა, რომელ არს გარემო შენსა, ყოველნივე იქმნეს ვარდის ფურცელ სუნელი, არამედ აღსდევ და ვიდოდე ჩრდილოდ კერძო, სადა იგი ფრიად არს სამკალი და მუშაკი ყოვლად არა“ (ქართ. ცხოვრ.)

მეთევზეებს მისთვის მიუციათ საქმელი და უსწავლებიათ მცხეთის გზა. მალე ნინო მტკვრის პირ-პირ მოსულა ქალაქ შრბნისამდის და აქედგან ლმერთების თაყვანის მცემლებთან და ვაჭრებთან ერთად გამგზავრებულია მცხეთას და აქ შესდგომია წარმართ ქართველთა მოქცევის და ქვემარტების ნათელით ხალხის განათელის საქმეს. მაგრამ, მინამ ვიტყოდეთ იმაზედ, თუ როგორ შეუდგა ის ამ მეტად მძიმე მოვალეობის აღსრულებას, თვალი უნდა გადავავლოთ საზოგადოდ ხალხოსნობის და კერძოდ საქართველოს სარწმუნოებრივ მდგომარეობას და აგრეთვე ქრისტიანობის დამკვიდრებას და გამარჯვებას მსოფლიოში, ვიდრე წმ. ნინოს მოღვაწეობამდის ჩვენ ქვეყანაში.

ხალხნი გამრავლდნენ, განიზნენ მთელს მსოფლიოში, განუსაკუთრლათ მათ ენანი და დაუწყეს მსახურება მზესა, მთვარესა, ვარსკვლავთა, ცხოველთა, წყალსა და სხვ., მაგრამ ესეც არ იკმარეს: ოქრო ვეცხლისაგან ჩამოასხეს სახენი (კერპნი) თვისთა ღმერთთა, დასდგეს იგინი ტაძრებში *) და დაუწყეს მათ ვედრება ანუ მსახურება და მოუტანდნენ ხოლმე შესაწირავად, სხვათა შორის, ძეთა კაცთასა. შართველნიც, როგორც ნოეს-შვილის შვილის შვილთაგან წარმომდგარნი, არ იყენენ მოკლებულნი კერპთ მსახურებასა. ძველის დროიდგან იგინი დასახლდნენ არა-

*) იხ. დაბადება XI, I—9. ბაბილონის გოდოლის აშენება, ენების შერევა ანუ იაფეუტის, სიმის და ქამის ჩამომავალთა ჩრდილოეთისკენ, დასავლეთისკენ და სამხრეთისკენ გადასახლება და მრავალთა განსაკუთრებულთა ენათა და ტომთა წარმოდგომა ეკუთვნის 3247—2712 წწ. ქრისტეს დაბადების უწინარეს.

რატის და ძავეკასიონის მთების შუა, დაიწყეს მეურნეობა, მუშაკობა და თაყვანის ცემა მრავალთა ღმერთთა. პირველად იგინი თაყვანსა სცემდნენ ქართველთ წინაპარის მართლოსის საფლავსა, რომელიც იყო არმაზში, მცხეთის ახლო გორაზე, შემდეგ აქვე სხვა და სხვა ღროს და აგრეთვე მრავალთა მალალთა მთების წვეროვებზე დასდგეს კერპნი და ესაყდრენ მათ. შპირველესნი ღმერთნი ქართველთა იყვნენ: არმაზი, ზადენი, ბოჩი, ზაი, ზაცი, ანიანი და ღანიანი. ბატონი შვილი თიეიმურაზ თავის ისტორიაში (გვერ. 51) ასრე აღწერს კერპსა ბოჩოსა: „ესხნეს შვილნი ხელნი, რომლითაცა ხელმწიფებდა თვითეულითა ხელითა, თვითეულითა უმაღლესთა მათ ყოველთა სხვათა მწვერვალთაგან შვიდთა მწვერვალთა კავკასიისათა და თვითეულსა ხელსა მისსა აქენდა თვითთა ფერი ხელმწიფება: მოფენად სარგებლობისა, წყალობისა გინა რისხვისა“.

ძერპებს, როგორც ყველგან, ისე ჩვენში, ჰყვანდათ თვისნი მსახურნი ანუ მღვდელნი, რომელთაცა იცნობდნენ ქურუმებად. ჰოველნი კერპთ მორწმუნენი მოუტანდნენ ხოლმე თავის ღმერთებს მსხვერპლად: სუნელოვან ყავილებსა, რძესა, მაწონსა, ნაღებსა, თაფლსა, კარაქსა, ყველსა, ოქროსა, ვეცხლსა და სხვ. ყოველი შემოწირული კერპათთვის ქურუმთ უნდა გაეყოთ სამ ნაწილად: პირველი ნაწილი ერგებოდა ქურუმთა; მეორე ნაწილს დასდებდნენ ხოლმე ერთ სასტუმრო ოთახში და ყოველნი ღარიბ-ღატაკნი მლოცველნი მივიდოდნენ, შეექცეოდნენ, იშვებდნენ, იღხებდნენ და მერმე მიიქცეოდნენ სახლთა თვისთა; მესამე ნაწილს დაურიგებდნენ ხოლმე ტყვეთა, ჰყოზბილთა და დაერდომილთა. ხოლო ყველთა ის, რაც

იყო ძვირფასეული (ოქრო, ვეცხლი, რეალორ, ~~რეალორ~~),
ეკუთვნოდა ტაძარსა და ვერაინ დაისაკუთრებდა. *)

ამნაირად ყოველს ხალხს ჰყვანდა თვისნი ნიეთიერნი
ღმერთნი და აქენდათ თვისი კერპთ-მსახურება, ბომონ-
ნი და ჰყავდათ ქურუმნი. შეელაზე უფრო ბევრი ღმერთ-
ნი ჰყვანდათ ბერძენთ, მისირელთ, რომაელთ და სხვათა
და სხვათა. ზოგი თაყვანსა სცემდა კატასა (მისირელნი),
ლორსა, ზოგი თხასა და სხვა. ამ მდგომარეობაში იყო
სარწმუნოება ყველა ხალხებში, ვიდრე ძრისტეს მოსვლამ-
დე. ხოლო ძრისტეს სწავლამ მოახდინა დიდი რელიგიუ-
რი ცვლილება ხალხოსნობის რწმენაში. მრავალგან შეიგ-
ნეს მისი კაცის არსების გამაცოცხლებელი და გამათაქიზე-
ბელი სარწმუნოება, დათრგუნეს ბომონნი, კერპნი და მათ
ადგილს აღუშენეს ტაძრები ერთ-არსსა ღმერთსა ჩვენსა.
მაგრამ ქრისტიანობის საბოლოო გამარჯვება წარმართო-
ბაზე იწყობა IV საუკუნის დასაწყისიდან. 313 წელს რომის
მძლავრმა იმპერატორმა ქოსტანტინემ ნება დართო
თვისთა ქვეშევრდომთა უშიშრად ელღიარებინათ ძრისტე
ღმერთი. ამნაირმა ქრისტიანობის წარსაჩლოებამ იმპერატო-
რის მხრით ქრისტიანთა წრენი, საზოგადოებანი და ტა-

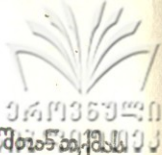
*) იხილე „ისტ. დაარს ივერიისა, ე. ი. გიორგისა, რომელ
არს სრულიად საქართ.“ ქმნილი საქართ. მეათცამ. მეფ. გიორგის
ძის თეიმურაზისაგან. გამოც. ს.-პეტერბურგში 1848 წელსა. თუმცა
თეიმურაზი არ იხსენიებს იმას, რომ ქართველებს შესაწირავად მოჰყ-
ვანდათ თვისნი ჩვილნი ყრმანიცა და პირიქით უარ ჰყოფს ამ გვარს
მსხვერპლს, მაგრამ სხვა მწერალნი დარწმუნებით ამბობენ, რომ, ვი-
თომ, ქართველებს მართლდაც სცოდნოდესთ ყრმების შეწირვა ღმერ-
თათვის და რომ მეფე რევს 200 წლებში ქრისტესით აღუკრძალავს ეს
უგუნური ჩვეულება.

ძარნი განამრავლა; მაგრამ ქრისტიანობა უმეტესად განმტკიცდა ხალხოსნობაში მაშინ, როდესაც ძოსტანტინეს დედამ, მოციქულთა სწორმა მღვინემ იპოვნა სწორეთ ის ჯვარი, რომელზედაც შემსჭვალული იყო მაცხოვარი ჩეენი. მალე მთელს საბერძნეთს, მცირე აზიას, რომს და გარემოთა ხმელთა-შუა ზღვისათა მოედო ქრისტიანობა. შევლვან ითრგუნებოდნენ კერპნი და შენდებოდნენ ეკლესიანი და ტაძარნი. *) ამის შემდეგ საქართველოს ერსაც დიდხანს აღარ დაუყვია ურწმუნობაში: სულ ხუთი წელიწადი, ესე იგი 313 წ. 318 წლამდე. სწორეთ ამ დროს საქართველოს მეფედ იყო მირიანი.

265 წელში ძრისტეს აქეთ შარნაოზიანთა—ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა უკანასკნელ წარმომადგენელი ასფავური მოკვდა. მას დარჩა მხოლოდ ერთი ასული. მეფეან სპასალარმა ყველა ქართველ ერისთევებს და წარჩინებულთ მოუყარა თავი მცხეთაში სათათბიროდ იმის შესახებ, თუ ვინ დასენ მეფედ საქართველოსა. ამ კრებას მეფეანმა მოახსენა: „მოიკლა სპარსთაგან დიდი მეფე სომხეთისა; დაპყრობილ იქმნა: პართია, სირია, მიდია და ი-

*) ქრისტიანობის გამარჯვებისათვის არა მცირე ღვაწლი მიუძღვით შემდეგთა გამოჩენილთა მეორე და მესამე საუკუნეებში მქადაგებელთა, რომელთაც ღირსეულად განაგრძეს მოციქულებისაგან დაწყებული საქმე: რომის ეპისკოპოს კლიმენტოსს, შეპურობილის ტროიანესაგან კიმფერიის ბასდორში. ამან შავის ზღვის პირებზე ააშენა 70 ეკლესიანი, ამათგან ერთი კოლხიდაში; ანტიოქიის ეპისკოპოსს იუსტინესამარიელს; პოლიკარპს, სმირნის ეპისკოპოსს, ირინეს, ლიონის ეპისკოპოსს; კიპრიანს კართაგენისას და სხ. (ისტ. საქართველ თავ. ბარათოვისა, ნაწილი II და III გვერ. 7).

ლია რომი; სპარსთა მეფის განზრახვა არის მთელი ჩვენი ქვეყანა, დარჩენილი ობლად და არავინ არის ჩვენში იმისი წინააღმდეგომი; გამოეთხოვით სპარსთა მეფეს საკუთარი ვაჟი ჩვენ მეფედ და შევეხვეწით, რომ შერთოს იმას ცოლად ასული ასფაგურისა იმ პირობით, რომ იმისმა შეიღმა აღიაროს სჯული ჩვენი და აღიაროს ჩვენი ქვეყნის დამოუკიდებლობა...“ მოხსენებული მეფე სპარსთა იყო შასრე ანუ ხოსრო სასანიდი, რომელიც იმის იყო ასულიყო სპარსეთის ტახტზე. შასრემ წამოიყვანა საქართველოში თვისი ვაჟი, 7 წლის მირიანი, ნაშობი მხეველისა, შერთო ცოლად ასული ასფაგურ მეუისა, დაუმორჩილა მას საქართველო, რანი, მოვკანი, ჰერეთი, სომხეთი და ყოველნი მთიულნი ძავეკისისანი და უბრძანა მირიანს და იმის ლალას მირვანოზს, რათა ებრძოლონ ზაზართა. მირიანს უბრძანა ყოფილიყო ორსავე სჯულსაზედა: „მამათა ჩვენთა ცეცხლის მსახურებასა და თქვენთა (ქართველთა) კერპთასა“. ლაუტოვა თვისსა ძესა 40,000 მხედარი და წარვიდა სპარსეთად.

მცირე წლოვანმა მეფემ დიდად შეიყვარა ქართველნი, ისწავლა ქართული ენა, ზნე, ჩვეულებანი, „შეამკო კერპნი და ბომონნი და კეთილად აპყრა ქურუმნი“. 15-ტი წლისას მოუკვდა მეუღლე და „მოიყვანა მეორე ცოლი საბერძნეთით—პონტიით, ასული შლიოტორისა ნანა.

ბი ამ მდგომარეობაში იყო საქართველო, როდესაც მცხეთაში, როგორც უკვე ვსთქვით, შემოვიდა წმ. ნინო*)

*) უკვე გარეშა ის ფაქტი რომ წმ. ნინო უმაწვილობითვე იყო ქრისტიანობის დიდი მორწმუნე, მით უმეტეს, რომ მისი სამშობლო იყო

იმ დღეს, რა დღესაც ნინო შემოვიდა მცხეთაში, იყო პრ-
მაზის და ზადენის დღეობა (6 აგვისტოს). მეფე, დედოფა-
ლი ნანა, ერთი მრავალი, ჩაცმულნი ფერად-ფერადად, აღი-
ოლდნენ პრმაზის გორაზე ღმერთების თაყუანის საცემლად.
წმ. ნინაც აერა და ნახა მდგომარე კაცი ერთი სპილენ-
ძისა, რომელსა „ეცვა ტანსა მისსა ჯაჭვი ოქროისა და
თავსა მისა ჩაფხუტი ოქროისა, სამხრენი და თვალნი მის-
ნი იყენეს ზურმუხტისა და ბივრიტისანი და ეპყრა ხმალი ხე-
ლსა მისსა ელვარე და ბრწყინვალე... და კვალად მარჯვე-
ნით მისსა სხვა კერპი, სახითა კაცისათა მდგომარე, სახე-
ლი მისი შაც და მარცხენით მისსა უდგა კაცი ეცხლისა
და სახელი მისი ზაიმ.“ შევლანი თაყუანსა სცემდნენ ამ
ღმერთებსა. ამის მხილველი ნინო შეძრწუნდა და შეევედრა
ღმერთსა, რათა სასწაულებრივ განებნია გუნდი ესე უმე-
ცარათა. შედრება წმიდანისა შესმენილ იქმნა. ასტყდა საში-
ნელი ქარიშხალი, ქუხილი, მოვიდა საშინელი წვიმა; ხალ-
ხი სწრაფად გაიფანტა ქალაქისკენ და სოფლებსკენ; სეტ-
ყვამ შემუსრა კერპნი, რომელნიც შთაიბნიენენ კლდეთა

R. 212. 107

კაპადოკია, რომელშიაც პირველ საუკუნეში ქრისტეს შობიდან იყვნენ
მრავალნი ქრისტიანენი; მესამე და მეოთხე საუკუნეებში კი აქ არ იპოვე-
ბოდა არც ერთი კერპთ-მსახური. ამ დროს აქ იყო 50 საუკისკოპოსო სა-
ყდარი ანუ ეპარქია: კესარიისა, ნისიისა, თერმისა, ტიანისა, ციბისტრისა,
ნაზიანზისა, მელიტინესი და კომანისა და სხ. ჩინებული მღვდელ-მთავა-
რნი ამ ადგილისანი იყვნენ: წმ. გრიგოლი, ბასილი კესარიელი,
გრიგოლ ნისელი და სხ. მრავალნი სახელ განთქმულნი და ჩინებულნი
მწერალნი (იხ. ვაღინის ისტ. კაპადოკიისა, სურაბონი, წიგნი 12. §
3 სტატიიში დ. ი. ჩუბინაშვილისა, ეტნოგრაფ. განხილვა ძაგითა და
ახალთა კაპადოკიის ან ჭანეთის მეკიდრთა მოსახლეობა).

ნაპრალობა მათ შინა. მეორე დღეს რომ ღარი იზილეს თვისნი ღმერთნი, მიზეზად სცნეს რომელიმე ღმერთი, განრისხებული მათზე.

მესამე დღეს წაიდა ნინო მცხეთაში; აქ მეფის ბაღის ახლოს გაიკეთა მაცელის ქოხი, შიგ დაასვენა ვაზის ჯვარი, დაიწყო ლოცვა და ქადაგება. პირველად მან მოაქცია ძრისტეს სჯულზე მეფის მებაღე ცოლით, ურჩის მღვდელი აბიბარო და ასული მისი სიღონა და სხვანი ექვსნი კაცი; აგრეთვე განუყურნა მეფეს დიდი ხნის სწავლილი მეუღლე-ნანა. ამ ნაირად ქადაგებდა ნინო ძრისტეს სჯულსა 3 წლის განმავლობაში და ბოლოს 318 წელსა მისმა სწავლა-ქადაგებამ მირიანიც შეიპყრო და მანაც ისურვა ქრისტიანობის მიღება. წმ. ნინოს რჩევით მეფემ იმპერატორს პოსტანტინეს აცნობა თვისი გარდაწყვეტილება და სთხოვა მღვდლები და ეპისკოპოსი. იმპერატორი და დედა მისი მღენე აღიესნენ სიხარულითა დიდითა და „წარმოუცლინა ჯვარი და ხატი მაცხოვრისა, მოანე ეპისკოპოსი, მღვდელნი ორნი და დიაკონი სამი, ფიცარი ფერხისა უფლისა და სამსკვალი და მოუგზავნა ეკლესიის მაშენებელი მრავალი“. რამწამს სამღვდლო პირთა მოაწიეს მცხეთას, მეფე მირიანმა შეჰყარა თვისნი ქვეშევრდომნი და მტკვარში მოინათლა. შრითაგან გაინათლნენ მხოლოდ 50 პირნი, ჩამომაკალნა ავაზაკის ბარაბასი, რომელთაც ამის გამო მეფემ უბოძა დაბა ციხე-დიდი.

III

მეფის ბაღში მცხეთაში იღვა დიდი კვიპაროზის ანუ ნაძვის ხე. მეფემ ნინოს რჩევით მოჰკვეთა ეს ნაძვი და მისი ტოტები იხმარა ეკლესიის სვეტებად. შკკლეის ამენების დროს მოხდა სასწაული. ნაძვის ექვსი სვეტი რომ დასდგეს ეკლესიისათვის, მაშინ მეშვიდე სვეტად ნაძვის ღერი უნდა დაედგათ, მაგრამ ვერას ვხვით ვერ შესძლეს მისი ადგილიდამ დაძრა, ვიდრე ცილამ ანგელოზები არ ჩამოვიდნენ და არ მოაგებარეს საქმე. ამავ დროს ნინომ ადგილობრივ გაიგო, რომ კვართი შულისა ჰმარხია მცხეთაში; ზემოხსენებულმა სასწაულმა კიდევ ყველას აფიქრებინა, რომ კვართი უფკველად უნდა ყოფილიყო მოკვეთილ ნაძვის ხის ქვეშ. ¹⁾ მართლაც ნაძვს სდიოდა მირონი და ჰკურნებდაცა სნეულთა. ასრე ააშენეს პირველი ტაძარი საქართველოში. დაარსდა მაშინ სამწყსო, ანუ ეკლესია შულისა

¹⁾ არც ერთგან ისტორიაში ჩვენ არ აღმოგვიკითხავს, თუ როგორ შეიქმნა ეს ნაძვი, ან რა დროს პოვნილ და მიწიდამ აშოლებულ იქნა ისეთი დიდი საუნჯე ეკლესიისათვის, როგორც არის კვართი უფლისა იესო ქრისტესი. მხოლოდ ყველანი დარწმუნებულნი არიან (იხ. სკინაქსარი 10 იენისისა), რომ კვართი პოვნის შემდეგ, სულ მუდამ ინახებოდა მცხეთის სამთაგრო ტაძარში და ხან ილა გუადრუცში, ხან ჯვარში (კვართზე დაწერილებითი ცნობები თავის ადგილას იქნება).

ჩვენისა და დაწესდა სასულიერო წოდება, რომელიც ველ დროში სულ მთლად შესდგებოდა ბერძენთაგან. მცხეთის ტაძარი, აღშენებული მაცხოვრის სახსრად, ხსენებული სვეტის გამო დღესაც იწოდება სვეტი-ცხოველად. მიჰმულება არის, რომ იმ მეშვიდე სვეტს, რომელიც ახლაც იმყოფება მცხეთის ტაძარში, სულ მულამ სდიოდა მართლია.

ნაძვის ხილამ კიდევ გააკეთეს სხვა ჯვრებიც, რომელთაგან ერთი დასდგეს მცხეთის პირ და-პირ, არაგვის გაღმა გორაზე, იქ, სადაც ეხლა ჯვრის 'ეკლესიაა; ¹⁾ მეორე — შჯარმაში, ²⁾ მესამე — თხოთის გორაზე ³⁾ და მეოთხე სოფ. ბოდბეში.

¹⁾ ეს ეკლესია ლეკთაგან გაიხრდა 1787 წ. და აწ ჰეიფს ცა-ლიერად პირის-პირ მცხეთისა, არაგვის მდინარის გაღმა გორაზე. ეკლესია იწოდება აგრეთვე ჯაჭვის ეკლესიად, თქმულება არის, რომელ ჯვარის ტაძრიდამ მცხეთის სობოროზე მალლა ჰეურში გაბმული იყო ჯაჭვი. ჯვრის ტაძარში მცხოვრები წმ. ბერი ამ ჯაჭვზე გადადიოდა მცხეთაში საზრდოს გადმოსატანად. ერთხელ გადამაგაღმა ბერმა გულში ცოფვა გაიგო, ჯაჭვი გაუწყდა და თვითც ჩამოვარდა აღელვებულ მდინარის ზვირთებში.

²⁾ უფარმა ამ დროს დიდი და მრავალ მცხოვრებლებიანი ქალაქი იყო. ეხლა უბრალო სოფელია. მღებარებს გარეთ-კახეთში (კუხეთში).

³⁾ თხოთი ის ადგილია, საცა მეფე შირიანმა გადასწყვიტა გაქრისტიანება და განათვლა. ამ ადგილას, როგორც გადმოგვცემს ლეგენდა, შირიანი ნადირობდა. ამან მოვლო სანახები მურხანისა და აღვიდა მთასა ზედა თხოთისასა მალაღსა, რათამცა მოინილა კასპად და უფლის ციხედ. განვიდა თხემსა მთისასა, დაუბნელდა მათ ზედა მზე და იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი უკუნი. მეფემ ბევრი ევედრა თავის ღმერთებსა, მაგრამ ამაოდ: შეეღა არ საიღამ იყო. მაშინ სთქვა მან: აღმერთო ნინო! , განმინათლე ბნელი ესე და აღვიარო სახელი შე-

შემდეგ ამისა მეფე და ნინო შეუდგნენ ზრუნვას ქრისტიანობის გასაერცვლებლად სამეფოს შორეულ კუთხეებშიაც. როგორც სჩანს საეკლესიო მატრიანთაგან, შართალელნი, შხოველნი, ზუდამაყრელნი და სხვანი მთიულნი არ განათლულან მცხეთაში მეფესთან და სხვა ქართველებთან ერთად. აი ამათ მოსაქცევად და კავკასიონის ბნელს ლელე-ყურეში ქრისტიანობის დასანერგავად გამგზავრებული იგივე წმიდანი.

„აწ უკვე, საყვარელნო ჩემო, ივლტოდეთ კერპთმსახურებისაგან“ (ძორინთ. მისტ. წმ. მოც. პავლესი თ. 10. 14). მოდის თქვენი კერპების დასამხოზად საკვირველი დედა-კაცი ე'ე ნინო. მართლაც ნინო ებისკოპოსით იოანეთი, მეფით, ერთი მრისთავით და სხვ. წავიდა წორბანსა, მოუწოდა შართალელთა, შხოველთა, ზუდა მაყრელთა და უქადაგა „ჴვარი ქრისტიანეთა, ქეშმარიტი, მიმყვანებელი ცხოვრებად საუკუნოდ“. მაგრამ შხოველთა და ზოგიერთ სხვა მთიულთ არ მოუწოდომნათ ქრისტიანობის მიღება და როდესაც მეფეს ამის გამო დაუმხია მათი კერპები, მაშინ იგინი გადასახლებულან თუშეთში: ნინო და მისი ამაღლა წამოსულა მრწო მიანეთში, უქადაგნია მათთვის ქრისტიანობა და მათაც მიუღიათ. აქედგან ნინოს მოუსურვებია გამგზავრება რანს, მოსაქცევად მეფის მირიანის სიძის შეროზისა, მაგრამ ოდესც მიუწეენია სოფ. ბოდბემდის, დაუძღურებულა და ამიტომ იქვე დაშთენი-

ნი, აღმართო ძელი ვეგარისა და თაყვანი ვსცე მას და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა და ვყო მორჩილ ნინასა სეფელსა ზედა რომთასა“. ასრევ მოჰხდა. (თეიმურ. გვ. 258).

ლა და იქიდან დაუწყეია ქადაგება სჯულისა შრიტისა და წარმართი ხალხი ძახეთ-ჰერეთისა უნათლია ნათლითა ქეშმარიტითა „და ყოველთა მოსეს მიერ ნათელ-იღეს ღრუბლითა მით და ზღვითა“ (ძორ. მკისტ. წმ. მოც. პავ. 10, 2). მაგრამ ღიდ-ხანს აღარ გაგრძელდა ქამი მოღვაწეობისა წმიდისა ამის ნეტარისა ღედისა ჩვენისა ნინასი. იგი ძრიელ დასწეულდა. მაშინ მოვიღენ მისა მეფის ძე რევი ¹⁾ და მეუღლე მისი სალომე, აგრეთვე ეპისკოპოსი იოანე და ყველამ მოინდომეს „წარმოყვანებად წმიდისა ნინასი მცხეთად, ხლოო წმიდა ნინო არა ერჩიდა. მაშინ წარვიდა თვით მეფე და სიმრავლე ერისა ძლიერისა და მივიღეს მისთანა და შეჰკრიბა სიმრავლე ერთა და ჰხედვიდა ყოველი იგი ერთი პირსა ნინოსა, ვითარცა ზეცისა ანგელოზისა და მოსწყედიან ფესესა სამოსლისა მისისასა, მიიღებდეს და ემთხვეოდეს სარწმუნოებით. და იძულებით ვევერებოდეს ყოველნი დედოფალნი გარემოს მსხლამნი, რომელთა მოზდიოდეს ცრემლნი თვალთაგან მათდა განშორებისათვის მოძღვრისა მის და მოღვაწისა და სწეულთა მკურნალისა ხელოვანისა“ (ბატონიშ. თეიმ. ისტ. გვ. 270).

შეანასწეელ წაწებში თვისის სოფლად ცხოვრებისა, წმიდასა ნინოს, თხოვნისა მეზრ დედოფლისა სალომე შჯარმელისა და ჰეროჟ პერისვანელია უამბნია თვისი წარსული თავგარდასავალი ანუ, უკეთ ვსთქვათ, თვისი ბიოგრაფია. „ისყო სიტყუად წმ. ნინომ და იგინი (სალომე

¹⁾ რევი იყო ძე მირიანისა. მას ცოლად ჰყუანდა სალომე, რომელმაც აღწერა წმ. ნინას ცხოვრება და თავ გარდასავალი. რევი სცხოვრებდა უჯარმაში და განაგებდა კანეთსა და მის მიდამოსა.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

შუბარმელი და ჰეროქე აერისვანელი) სწერდეს და წარმოუ-
 უთხრა ყოველი, რომელი ზემოთ დაესწერეთ ცხოვრება
 მის წმიდანისა და ნეტარისა“ (იქვე გვ. 271). შემდეგ
 ეპისკოპოსმა იოანემ შესწირა უსისხლო მსხვერპლი და
 აზიარა წმ. ნინო ხორცსა და სისხლსა ძრისტესა. წმიდამან
 ნინომ ღრმა მოხუცებულებაში (67 წ.) განუტევა სული
 თვისი დასაბამითგან სოფლისა 5834 წ., 329 წ. ძრისტე-
 სით, ქართლად მოსვლით მისითვე 25 წელსა. წმიდა გვა-
 მი მისი, მისივე ანდერძის ძალით, დამარხეს იქვე ზოდბეში,
 იქ, საცა ეხლა წმ. ნინას ეკლესიაა, რომელიც ამ ბოლო
 დრომდის იყო სამიტროპოლიტო ტაძრად. ¹⁾

შემდგომად ნინოს დასაფლავებისა, მეფე მირიანს მო-
 უყვლია ჰერეთი, ქართლი და მთელი თვისი სამეფო, თით-
 ქმის ყველგან განუმტკიცებია ხალხი სარწმუნოებასა ზედა
 სამეებისა ერთ არსებისა ლეთისასა.

თქმულება არის, მერე საფუძვლიანი, რომელ ესე
 მირიან წასულიყოს ქოსტანტინოპოლს და ეხილოს დიდი
 იმპერატორი რომისა და საბერძნეთისა ქოსტანტინე, რო-
 მელსაც დიდის პატივის ცემით მრულია მეფე. აქედ-
 გან მირიანი გამგზავრებულა იერუსალიმად და უშოენია

1) პირველი ქვის ტაძარი ნინას საფლავზე ააგო მირიანის ძემ
 ბაქარმა. ეს ტაძარი განახლებულ იქმნა მიტროპოლიტის იოანესაგან
 (1837 წ.) აქაური მიტროპოლიტის სამწყსო იყო ქიზიყი კონდოლამდის და
 ესენივე (მიტროპოლიტნი) გვირგვინოსან ჰყოფდენ ხოლმე კახეთის მეფეთა
 (Жизн. Гр. Св. П. Ioc. გვ. 47, შევიშნვა 29). წმ. ნინო მოცი-
 ქელთა სწორად აღვიარებულ იქმნა ჩვენი ეკლესიისაგან და მის დღე-
 ახად დაინიშნა 14 იანვარი, დღე აღსრულებისა მისისავე. საგალობელი
 კი შეუდგინეს მე IV საუკ. გასულს.

ქართული
ენების
სამეცნიერო
ცენტრი

ქართველთა ჯვარის მონასტრის ადგილი. ეს ის ადგილია, სადაცა ლოთმან, ძმის-წულმან აბრაამისამან, დანერგა სამი მუგუზი ერთად და სასწაულოთა აღიზარდნეს იგინი ერთხელ, რომლითა დარწმუნებულ იქმნა ლოთ, რომელ მიეტყვების მას ცოდვანი მისნი. ჯვარის მონასტრის ტრაპეზი სდგას ძირსა ზედა ლოთის ხისასა. ძირი იგი ხისა მის აქამომდე იხილვების ქვეშე წმიდისა ტრაპეზიაა“. მირიან მეფის დროსვე დაწყებული იერუსალიმში ქართველთა ჯვარის ეკლესია. პირველად იგი ყოფილა მცირე, შემდეგ მეფეებს გაუდიდებიათ, გაუმშვენიერებიათ და უჩუქებიათ მისთვის დიდი მამულები საქართველოში.

როდესაც მირიანი დაბრუნდა საქართველოში და სწო თვისი უფროსი ძის რევის, ძახეთის მმართველის, გარდაცვალება, მან ეს მხარეც შეუერთა თვისსა სამეფოს და მალე თვითონაც აღესრულა (342 წელს.)²⁾. ზამეტდა მოსტანტინესთან მწველად მყოფი მეფის ძე ბაქარი.

2) მირიანს დიდსა, ჰრჩეულს სხვას ვისმე დავიოს, ამაღ ვითარმედ, იყვნეს უმძლეს უმხნესნი, მეფენი პირველ სხვა და სხვათაგანს უღმთა, მაგრა არა სთნდეს მონად თვისად უფალსა. - ესესაბამის შესხმა მიცემად ქებით.

სხვა საკლე იქმნა, მირიან რჩეულ წმინდა, გვერული სიბრმით განგებით შთაჭრილ-ცნებით ამით ტყვისაგან, თავისუფალ ტყვეობის, მცნობელი და მსწრაფლად განღვიძებული ღვთისად, კერპთ მმუსრი ქრისტეს აღმმართვები ჯვარის. ესე არს პირველ და დასაბამ მეფეთა, კეთილ-მსახურთა, ვინ მოიმადლა ნიჭად, ქრისტეს სახელის და მის შორისებათ.

ბაქარს მამანვე მცირე ღვაწლი არ მიუძღვის ჩვენთ
ხალხის წინაშე. იგი მხურვალედ შეეუდგა ქრისტიანობის
გავრცელების საქმეს და აგრეთვე ხალხის განათლებისას.
მან საბერძნეთიდან გამოიწერა განათლებულნი პირნი და
თავის სამეფოს ყოველი კუთხისკენ გაგზავნა იგინი საქადაგებ-
ლად ქრისტიანობისა. მის ღროს მოიქცენ წარმართობილად ხე-
სურნი, აფხაზნი და მრავალნი სხვა მთიულნი. ქრისტიანო-
ბის მკვიდრად დასამყარებლად ამავე მეთემ ააშენა მრავალი
ტაძრები და დააწესა საეპისკოპოსო კათედრანი სხვა-და-სხვა
ადგილას, მაგ. წილკანში, საცა ააგო წილკნის ლეთის-
მშობლის მშენიერი ეკლესია და აგრეთვე სხვაგან. ბაქა-
რმავე ეკლესიებში შემოიღო ქართული წირვა-ლოცვა და
გალობაცა, მიმსგავსებული ბერძნულის ხმისა. ბაქარი ყო-
ველ გვარ ღონისძიებას ხმარობდა, რათა ქართული ეკლეს-
ია დაეყენებინა სამშობლო ნიადაგზე. ამიტომ იგი ცდი-
ლობდა, რომ ხალხში გავრცელებინა განათლება და ამ-
ნაირად მოემზადებინა მამულისა და ეკლესიისათვის მოსა-
მსახურე პირნი. ამის მიზნით მან მრავალგან დააარსა სკო-
ლები, საცა სუჯულისა და სხვა საგანთა გარდა ასწავლიდ-
ნენ აგრეთვე ბერძნულ და ასირიულ ენათა. ჩვენს ენა-
ზე გადმოათარგმნინა ბევრი სამღეთო წიგნები. მაგრამ სი-
კვდილმა აღარ დააცალა ბრძენსა და განათლებულსა ამა

წინაშე აღვარ ექმნა, ღვთისა მიმართ ქართველთა,
ხოლო გვთრგვინი მიიღო მოციქულთა.
(იხ. წყობილ სიტყვაობა. მუხ. 549, 550 და 551)
მარიან ჰმარხია მცხეთის ტაძარში, მისი სახე კი გამოხატულია ივრუ-
სალიძის ქართველთა ჯვარის მონასტრის კედელზე.

მეფეს განგრძობა ჩინებულისა სამსახურისა მამულისათვის.

იგი აღესრულა 364 წელს.

იმავე წელს მეფობა მიიღო მისმა შვილმა მირდატ III, რომელიც აგრეთვე მუყაითად შეუდგა ქრისტიანობის საქმეს. მის დროს სამწყსოს განაგებდა მთავარ-ეპისკოპოსი იაკობი. შემდეგ იობი. მირდატმა მოაქცია კლარჯეთის და ჯავახეთის მცხოვრებნი ქართველნი და მკვიდრად დანერგა იქ ქრისტიანობა. იმერეთში ააგო მშვენიერი ხონის სობორი, რომელსაც განუწესა ეპისკოპოსი. აგრეთვე სხვა-და-სხვა ადგილას ააშენებინა მრავალი ეკლესიები. მის მეფობის განმავლობაში (364—379 წ.) საქართველოს ეკლესია სტკბებოდა მშვიდობიანობითა და წარმატებაში შედიოდა.

IV

ქრისტიანობის და ამასთანავე საქართველოს მშვიდობიანობა ცოტათი შეფერხდა მირდატის ძის მარაზ-ბაქარის დროს (379—394 წ.) სპარსელნი, რომელთაც დიდად არ ესიამოვნებოდათ ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში, შამოვიდნენ ჩვენ ქვეყანაში, აიღეს არანი, სომხითი და დადგნენ იქ, საცა **თბილისია**; აქ გორაზე, წინააღმდეგ ქართველთა, ააგეს «**შურის ციხე**» და დაუწყეს ქრისტიანებს დევნა და წვალება. მარაზ-ბაქარი იძულებული შეიქმნა შერიგებოდა მტერს და დაეთმო მისთვის არანი, აღმოსავლეთი ნაწილი საქართველოისა და ეძლია ხარკი. ბერძენთა იმპერატორმა არ მოუწონა ვარაზ ბაქარს ამნაირი სამარცხვინო საქციელი და აუჯანყა ძლარჯეთი ბასიანამდის და იქ მმართველად დასვა საერომათი. ამავე დროს სპარსელთაც გამოუტყდადეს ომი ქართველებსა; ამის მიზეზად შეიქმნა ქართველთ ეპისკოპოსი ავდი, რომელმაც თავის სამწყსოში—სპარსეთში გადასწვა წარმართთა ტაძარი. სპარსელთ ჯარებმა დაიწყეს რბევა საქართველოს განაპირა მხარეებისა (იხ. **Нумизм. факт. груз. цар. гв. 52, წიგ. თ. მ. ბარათაევისა**). ამ ომების დასრულებამდის მოკვდა ჩვენი მეფე და გამეფდა ტირდატი, რომელმაც ცდილობდა დაემშვიდებინა თვისი სამეფო. მთავარ-ეპისკოპო-

სის ილიას შემწობათ მშვიდობიანობა დამყარებული იქნა: სპარსელთ დანარჩუნეს რანი და მოვაკანი, ბერძენთ ძლარჯეთი¹⁾. მამეფებულმა შარსმანმა (405—408 წ.) დაიწყო დანგრეული ეკლესიების განახლება და ახლების აგება, მაგრამ მალე მოკვდა და ივერიის ტახტსა ზედა აღვი და მტერი ქრისტიანობისა და უხნეო მეფე მირდატი IV (408—410 წ.). ამან უარ-ჰყო სჯული თვისის ხალხისა და მოინდომა წვალება ქრისტიანებისა, მაგრამ სპარსელებმა აღარ აცალეს. ხარკის მიუცემლობისა გამო ქართველებზე განძინებულნი მტერნი შემოვიდნენ საქართველოში, აღაოხრეს იგი, დაამხეს ყველა ეკლესიები და მათ წილ დასდგეს კერპნი. ხალხი სამღვდელო პირებითურთ, შეინიჴნა მთებში და კახეთის ზევში. ოვით მეფე დაატყვევეს, გაგზავნეს ბაღდადში და იქვე მოკვდა. საქართველო, უმეფოდ დაშთენილი, ჩავარდა საშინელ მღგომარეობაში, მშველე-

1) ბერძენთ იმპერატორმა თეოდოსი მცირემ ჩვენ მეფეს მძევლად გამოსთხოვა შვილი მურვანოს (12 წლისა), რომელმაც მცირედთა უამთა დაისწავლა ყოველივე წერილი, ენა ბერძნული და ყოველივე სწავლეობა საეკლესიო და საფილოსოფოსო და აგრეთვე ენა ასურებრივი. პეტრე (მონაზონობის სახელი) იყო, ამბობს მიხეილ სირიელი, მე საქართველოს მეფისა, მძევლად შემოყვანილი კონსტანტინეპოლში და, როდესაც აქ იმან შესწავლა საღმთო წერილი, შეუდგა მკაცრ მონაზონების ცხოვრებას და სახელ-განითქვა დიდად; პეტრემ თავის სურვილის წინააღმდეგ, მიიღო მღვდელ-მონაზონობა და შეიქმნა არნი-ეპისკოპოსი პალესტინისა. იმის საკათედრო ადგილი იყო გაზი და ისე იყო იგი განვითარებული, რომ არაუის შეეძლო იმასთან ბაასობა. ამ წმინდა კაცს ჰყვანდა მოწაფედ განსწავლულთაგანი მონაზონი იოანე, რომელმაც სწერა მრავალი, პეტრეს მიმოუვლია პალესტინა და აქ აუშენებია რამოდენიმე მონასტერი, სასწეულო და სასტუმრო. გარდა-

ლი ჩვენი ქვეყნისა გამოჩნდა ძე მირდატისა არჩილი. მა-
შეფებისვე უმაღ (410—434) გონიერმა ამა მეფემ შეირთო
ცოლად ბერძენთა ხელმწიფის ასული მარიამი, ¹⁾ რათა
უფლებლად ყოფილიყო ბერძენთაგან. შემდეგ შეუდგა სა-
რწმუნოების აღდგენას. იმათ განდევნა ცეცხლ-თაყვანის
მცემენი; დაამხო კერპნი და ბომონნი და ხელ-ახლა ააგო
ტაძრები; სხვათა შორის წმ. სტეფანესი ქ. მცხეთაში. მან-
დევნილნი ქურუმნი საჩივრით მიიტყვნენ წინაშე არანის და
ადირბეყანის მმართველის ბარზაბოდისა და სთხოვეს შეეღა-
და დასჯა არჩილისა. ღიღძალის სპარსთა ჯარით ეს საში-
ნელი მტერი შემოვიდა საქართველოში, მაგრამ ძალოვა-
ნის ჩვენის მეფის არჩილისაგან იძლია და განდევნილ
იქმნა არანამდის, რომლის მცხოვრებთაგან მრავალნი
შეიპყრო არჩილმა, ტყვე ჰყო და დიდის ალაფით უკ-მოი-
ქცა და იღვესასწაულა თვისი გამარჯვება. და ეს გამარ-
ჯვება მტერთა ზედა მიაწერა ძალსა ძრისტესსა.

ამავე დროს საქართველოს მთავარ-გზისკაპოსად იყო
სპარსელი მოძილანი, რომელიც მხოლოდ გარეგნობით
ქრისტიანობდა, თორემ ნამდვილად კი იყო მტერი ამ

ცვლილა ბრწყინვალე მოღვაწეობით სახელ განთქმული რწ წლისა ზე-
ნონ იმპერატორის დროს (474—491) და დაბუღულა დიდითა დიდე-
ბითა მონასტერსა ქართველთასა თეოქსალიმს. ვრცელი ბიოგრაფია მი-
სი აღუწერია სირიულად იმისავე მოწაფეს ზაქარია ქართველს და ქარ-
თულად უთარგმნია მღვდელს მაკარის (იხ. ისტ. ვახუშტისა, გვერდ.
80—81, შენიშვნა დ. ზ. ბაქრაძისა.)

¹⁾ მარიამი და მისი რძალი სანდუნტა (გაქრისტიანებული) მე-
ტად ღვთისნიერი იყვნენ. მათ თხოვნით და შემწეობით პირველად გა-
დმოიღეს ქართული სახარება, სამოციქულო და სხვა წიგნები.

სჯულისა. ეს ცრუ მღვდელ-მთავარი უარ-ჰყოფდა ერთ ქრისტიანულ წესებს და შემოჰქონდა არიოზის¹⁾ მწვალებლობა, რომელიც იმპერატორის მალენტის მფარველობით ედებოდა მთელს აღმოსავლეთს. მარდა ამისა ღირსეულ და ზედ-მიწევნით ქრისტიანობის მცოდნე მღვდლებს და ეპისკოპოსებს სცვლიდა და მათ მაგიერ ამწესებდა თავის სწავლის მადვიარებელ პირებს. თუმცა დიდის სიფრთხილით ურევდა ღვარძლსა ნიკეის მსოფლიო კრებისაგან აღვიარებულ და დამტკიცებულ ქრისტიანებრივ წესებში, მაგრამ მაინც ვერ გადურჩა მეფის არჩილის სამართალს. არჩილის ზრძანებით მოჰხდა კრება ეპისკოპოსებისა მცხეთაში. ამ კრებაზე დაესწრნენ ეპისკოპოსნი: წილენისა, მცხეთისა, ნეკრესისა, რუისისა, ხონისა და სხ. კრებამ მოზიდანის სწავლა იცნო წინააღმდეგად ქრისტიანებრივის სწავლისა, განაყენა მთავარ-ეპისკოპოსობიდან მოზიდანი და განაძევა სამშობლოდამ. ამ დროს პოსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტახტზე იჯდა არიოზის მწვალებლობის მომხრე ნესტორი, რომელსაც მოზიდანისთვის შეეძლო მცხეთის კათედრა დაებრუნებინა, თუ მესამე მსოფლიო კრებას მთვსში²⁾ ბოლო არ მოელო ნესტორისა, მისის

¹⁾ არიოზი იყო ალექსანდრიის მღვდელი ეგვიპტეში. ის იესო ქრისტეზე ამბობდა, რომ იესო დრო, როდესაც იგი არ იყო, რომ იგი ჭეშმარიტი ღმერთი არ არის, არ არის თანაარსი ღვთისა, რომ იგი, შობილი კი არა, ქმნილია მამისაგან. პირველმა მსოფლიო კრებამ შეაჩვენა სწავლა არიოზისა (325 წ.) და შეადგინა სიმბოლო სარწმუნოებისა.

²⁾ ეს კრება მოხდა 431 წ. წინააღმდეგ კოსტანტინოპოლის პატრიარქის ნესტორისა, რომელიც უარ ჰყოფდა იესოს ღმერთ-კაცო-

სწავლისა და მოაზრეთათვის. ამავ კრებაზე განხილულ იქმნენ საქართველოს ეკლესიის საქმენი და არჩილს მოუწონეს მისი მოქმედება წინააღმდეგ მიზიდანისა და სასარგებლოდ შრისტეს ეკლესიისა.

შემდეგ ამისა არჩილი მოკვდა (434 წ.). ზამეფდა მისი შვილი მირდატი მე V, რომელსაც ცოლად ჰყვანდა არანის მმართველის ასული სარანდუხტ, ქმრის ხელში გაქრისტიანებული. ამ მოყვრობის ძალით სპარსელნი მეგობრულად იყენენ ქართველებთან, მაგრამ როდესაც სპარსეთის ტახტზე აღვიდა ფანატიკოსი ივზდიგერი II, მაშინ საზოგადოდ ქრისტიანებს და კერძოდ ქართველებს დაუდგათ საშინელი დრო. ტახტსა ზედა აღსელასავე ივზდიგერი მიესია ბერძენთ ქვეყნებს, აიკლო და აღაოხრა ისინი და სრულიად დაამარცხა მათი ჯარები, მემრე არანის და აღირბეჯანის მმართველს ბარზებოდს უბრძანა დაეპყრო საქართველო და სომხეთი, დაემხო ქრისტიანობა ამ ქვეყნებში, დაემკვიდრებინა ყველგან ქურუმნი და ზოროასტრის სჯულის მასწავლელნი. შორს-მხედველი ივზდიგერი ამ ბრძანების გამოცხადებამდის იწვევდა ქართველთა და სომეხთა მხედრობას ხორასანში წინააღმდეგ თვისის მტრებისა. ამ ნაირის მოქმედებით იმას უნდოდა: 1, ქართველთა და სომეხთა ვერ აღმოეჩინათ წინააღმდეგობა ზოროასტრის სჯუ-

ბას და ქალწულსა მარიამს უწოდდა ქრისტეს მშობელად და არა ღვთის-მშობელად. კრებაზედ გადასწყვიტეს: «ვაღვიარებთ ერთსა ქრისტესა, ძესა ღვთისასა, განკაცებულსა და უთვისლოდ მშობელსა მისსა წმ. ქალწულსა მარიამს ჭეშმარიტად ღვთის-მშობელად» (Практич. Канониз. 33. 40).

ლისათვის; 2, უცხო ნათესავთა მხედრობით დაეშარცხე
ნა თვისი ქვეყნის მტრები. ამ სჯულისა და ქვეყნის სა
შროების დროს მოკვდა მირდატი V, რომელსაც და
7 წლის ძე მახტანგი.

V.

მახტანგ შორგ-ასლან მეფეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქრისტიანობის წინაშე. 7 წლისა იყო, რომ მას მოუყვდა მამა მირდატ მე V. მახტანგს ჯერ ზრდიდა ქართლის მრისთავეი და სპასალარი ჯარისა საურმაგი და ამის სიკვდილის შემდეგ მთავარ-ეპისკოპოსი მიხეილი და ახალი სპასალარი ჯუჯანშერ. მანათლებული მღვდელმთავარი ობოლს ასწავლიდა ლეთის მტყვევლებას და თავის ტკბილი დარიგებებით ღრმად უნერგავდა გულში ქრისტიანობის და ქართველი ერის სიყვარულს.

15 წლისა მახტანგი შეიქნა 454 წ. და იკურთხა სამეფო გვირგვინი. ნიჭიერი და ისევე ნორჩი მეფე მტად შორს მხედველი გამოჩნდა. მის ქვეყნის მტრები ამ დროს იყვნენ: სპარსელნი, რომელთაც უნდოდათ ქრისტიანობის მოსპობა საქართველოში; ბერძენნი, რომელთაც წინა მეფეების დროს დაეპყროთ, თითქმის, მთელი იმერეთი; ოსნი, რომელთაც მახტანგის მცირეწლოვანობის დროს აღაოხრეს მთელი ქართლი, დაატყვევეს მეფის და ხვარამზე და სხვანი და დიდის დავლით გავიდნენ საქართველოდგან. მეფეს ყველასთან ერთ-და-იგივე დროს ბრძოლა არ შეეძლო, ამიტომ სპარსელთა და ბერძენთა ჯერ

მეგობრობა გამოუცხადა ¹⁾ და შევიდა მთებში, გაიმარჯვდა ოსებზე, ჩერქესებზე, ჯიქებზე და დიდძალის აღმადგინა. აქედან შეთილამ დაბრუნდა მცხეთას. თვისი გამარჯვება ილღესა-სწაულა და სპარსეთის შაჰს ორმუზდს დიდი საჩუქრები (უფროსი ქურუმის ბინქარის ხელით) გაუგზავნა და სთხოვა ცოლად ასული ბილელუხტა. შაჰს დიდად ესიამოვნა დამო-ყრება მძლავრ მეფესთან და გამოუგზავნა მახტანგს ასუ-ლი თვისი მისი გამდელი ჩაქდენითურთ. მეფემ ილღესა-სწაულა ქორწილი და შეუდგა სამეფოს და სჯულის სა-ქმეების წარმართვას.

მახტანგმა ახლა მეორე მტრის—ბერძენთა დასჯა მო-ინდომა. ამიტომ მან შეაგროვა დიდი ჯარი, მოიშველა სპარსთა მხედრობის ერთი ნაწილი და ჩანის მმართველთ მახგენი ანუ მასკენი, შევიდა ქლარჯეთში და პონტის ქვეყნებში, რომელნიც ეპყრათ ბერძენთა; ყველა ეს ადგი-ლები დაიმორჩილა ვიდრე ქალაქ ნახიანზინამდის. სპა-რსელთ უნდოდათ ქრისტიანთ ტაძრების და ეკლესიების დანგრევა, მაგრამ ვახტანგმა დაუშალა. ომი ესე დასრუ-ლდა ზავით, რომლის ძალით მახტანგს დაუბრუნდა სამე-გრელო, ქლარჯეთი და ატუხაზეთი.

¹⁾ მეგობრული განწყობილება ამ სახელმწიფოებთან გამოცხადდა ვახტანგის სიტყვაში, რომელიც წარმოსთქვა ტახტზე ასვლის დღეს წინაშე დიდძალის შეკრებილებისა. როდესაც ყველანი, ამ კრება-ზედ დამსწრენი, თვსზე იდგნენ და ნება არა ჰქონდათ დამ-ფდომისა, ვახტანგმა გვერდით დაისვა ქურუმა უფროსი ბინ-ქარი და მთავარ-ეპისკოპოსი მიხეილი, ერთი, როგორც წარმომადგენე-ლი ზღორაპსტრისა და მეორე (ბერძენი), როგორც ქრისტესი.

ცხვარ-პირში, წიშველს ათრეედენ და მერმე შედარებითი საპრობილეში ჩაადეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ რაქლენი წაიყვანეს ქ. შრომში და იქაურ სპარსელთ ჯარის უფროსს მისცეს, რომელმაც ძრისტეს მსგავსად ჯვარს აცვა და ჯვარცმულს მცველნი მხედარნი შურდულებს ესროდნენ და ისრებს ასობდენ. რაქლენმა სული განუტევა და ლამე იქაურმა ქრისტაანებმა დაასაფლავეს იქვე.

როდესაც ვახტანგმა მტრებთან ბრძოლა გაათავა და განდევნა ივინი საქართველოდგან, მაშინ მოსძებნა გეგმა რაქლენისა, წრომიდამ გადაიტანა დიდს მისიანეუ აკებულს ნიქოზის ტაძარში. რაქლენის წამების აღსრულებას ჩუენი ეგვლესია დღესასწაულობს 3 აგვისტოს. მისი საკალობელი გვაუწყებს: «დიდება ახლის ნერვის ეგვლესიისა, ჭეშმარიტად ნათობს სარწმუნოებისა, ზირველ მოწამეო რაქლენ; შენ მიერ ისარის წეობა ქართველთა ეგვლესიისა მოღვაწეთა ისწავეს».

ნიქოზის სამწესოს განაგებდა ეპისკოპოსი 1810 წლამდის, მას ეჭვემდებარებოდენ მცხოვრებნი ქსნიდამ ეკვასიის და იმერეთის მთებამდე: ქართლელნი, რსნი, დვალთლები, გლოლელნი. იოანე ეპისკოპოსის დროს 1799 წ. ნიქოზიდან დაეკარგა ივირფასი საუნჯე საქართველოს ეგვლესიისა «წმ. ჟუანა ცხოველს-მოთფელის ხისა,» რომლის სიგრძე ოთხი გოჯი იყო. ამ ვჰარს ჭქონდა წარწერა, რომელიც კმოწმობდა, რომ იგი მოტანილ იქმნა იერუსალიმიდამ ვახტანგისაგან. ეს ის ცხოველ-მოთფელი სეა, რომელზედაც მოგვიითხრობენ აღმოსავლეთის ხალხნი და მწერალნი (პ. იოსელიანი).

ამავე ხანებს ეკუთვნის წამება შუშანიკისა. ეს იყო ქართველთა მეფის ასული და იგი ჭუვანდა ცოლად რანის მმართველს ვახტანგს ანუ ვასკენს. ქმარი შუშანიკისა მეტად ბოროტი იყო

და ქურუთ ნებაც მი'ცა გავერცელებინათ ცენტლ-თაყვანის-მცემ-
ლობა და სჯულია ქრისტიესა დაუთრგუნათ. შუშანიკი გულის
ტკივილით უყურებდა უღკთო მოქმედებას თავის ქმრისას, რა-
მელმაც უკვე შეირთო მეორე ცოლი (სპარსეთის შაჰის ასული)
ცენტლ-თაყვანის-მცემელი. ამიტომ შუშანიკი გადასასლდა ტახარ-
ში და იქ კედრებოდა უფაღსა, მაგრამ ცენტლ-თაყვანის მცე-
მელმა გასკენმა თავის მძაჯრავი გაგზავნა შუშანიკის მოსა-
ყვანად. სახარებით და წმ. ნაწილებით შუშანიკი გამოეცნადა
ქმრს, რომლისაგან გვემულ, ნემულ, თვალ-გამოთხრილ.
თავ-გატყნილ და საპურობილეში ჩაგდებულ იქმნა; აქ მას ნუ-
ტეშას სტეშდენ ეპისკოპოსი და დიაკონი. მაგრამ გასკენი აქაც
მოვიდა. ჭკუკმა ეპისკოპოსი, სრეს დიაკონსა, თრეკა დაუწყო
თავის მეუღლესა და წათრია სასასლეში. მაგრამ ხელ ახლბ
იგი ჩაგდებისა საპურობილეში, შებორკილ და საჭმელსაც არ
აძლედა. ამ ყოფაში მან განატარა ექვსი წელიწადი. წმიდაძან
შუშანიკმა დიდ ხანს კვლარ იცოცხლა, აღესრულა ჰგა 458
წელს და დასაფლავეს იმ კვლესიაში, საცა კედრებოდა ღმე-
რთსა. გასტანგი რომ განთავისუფლდა გარეშე ომებისაგან, წა-
ვიდა რანში, გასკენი დაიჭირა და ჩამოასწრო, სოლო წმ. კვა-
ში წამებულისა გადმოასკენა და დასკენა წორტაგში, მაგრამ
120 წლის შემდეგ, როდესაც ქართველო და სომხთ კველე-
სია გაიყო, მაშინ საქართველოს კათოლიკოსმა შუშანიკის გვამი
გადმოიტანა თბილისში და დასაფლავა მეტეხის კველესიის კვედე-
რში. დღეობა 28 აგვისტოსა...

როდესაც შირაუზი საქართველოს ერთის შეტყეით გა-
ონრებდას უპირებდა და მეფე მახტანგი მეტად გაჭირებულ
მდგომარეობაში იყო, საბერძნეთიდან მოვიდა საქართვე-
ლოში 80,000 მამველი ჯარი. იმპერატორის ბრძანების

ძალით მახტანგის განკარგულებაში უნდა ყოფილიყო როგორც 80,000 ბერძენთ ჯარი, ისე ყველა ადგილები შარნუდამ (არზრუმი), ლამილიდამ მელიტონემდის. მა რომ გაიგო შირუხმა, მახტანგთან შერიგება მოიწოდოდა იმ პირობით, თუ ცეცხლ თაყენის-მცემელთ მეფე შეუშვებდა საქართველოში. მახტანგმა ყოველ-გვარი პირობა უარჰყო. მაშინ შირუხმა გამოუგზავნა ძვირფასი გვირგვინი და მრავალი სიმდიდრე. ეს ჰნიშნავედა ზაფხის სურვილსა. მახტანგმაც გაუგზავნა საჩუქრები და ინახულა შირუხი. ჩამოვიარდა მშვიდობიანობა, რომლის ძალით საქართველო სრულიად დამოუკიდებელ სამეფოდ აღიარებულ იქნა. შირუხმა შეირთო მახტანგის და და სთხოვა შემწეობა წინააღმდეგ ჩინელთა და ინდიელთა.

მიწამ გაემგზავრებოდა მისაშველებლად შირუხთან, მახტანგმა მეფედ აკურთხა მცირე წლოვანი შვილი თეისი დანი ანუ მარჩილი და თვითონ 10,000 კაცით წავიდა იერუსალიმს, საცა თაყენი სცა შარსტეს საფლავსა და წმიდა ადგილებსა, შემდეგ იქიდგან გაემგზავრა სპარსეთს და ინდოეთს და აქ მრავალჯერ გაიმარჯვეს მტრებზე და დიდი ალაფით წამოვიდნენ და თანაც წამოიღეს აბრეშუთა ჭიის თესლი.

დაბრუნების შემდეგ მან საქართველოს ეკლესია სრულიად განათავისუფლა გარეშე დამოკიდებულებისაგან. აქამდის საქართველოს მთავარ-ეპისკოპოსებს ამწესებდენ ანტიოქიიდან. მახტანგის თხოვნით ამპერატორმა ლეონმა, მეფის სიმამრმა, უბრძანა ანტიოქიის პატრიარქს ეკურთხებინა საქართველოს კათოლიკოს-მეტროპოლიტად პეტრე. ამნაირად მეფის სურვილისამებრ საქართველოს

შაკლესია შეიქმნა დამოუკიდებელი და მიენიჭა მას „აკტო-
კომპლექსი“ ანუ თვით-მართველობა (488 წელს).

საქართველოს მატანეს სიტუციით, ამ დრომდის ბერძნით სამღვ-
დელეობა ქმნიდა საქართველოს კვლევისას და ძალიან ცუდად:
ისინი ბეტად კვლავ-მოყვარენი და აზგარნი იყვნენ;
კვლევისას საქმეებს უფრო არ უგდებდენ, რის-გამა კანტანგის
უცხოებაში მყოფობის დროს კვლევისას საქმენი ცუდად მიდი-
ოდნენ. თვითმცხეთის მთავარ-კანისკობის მიხედვით (ბერძენი) თან-
და-თან უფრო ცუდად იქცეოდა. ამის გამო მეფემ შეიპყრო იგი და
წარუგზავნა კოსტანტინოპოლს და იქაურს პატრიარქს გენნადის
გაუგზავნა მიხედვის აუკაცობის დასამტყინებელი საბუთებიც. გენ-
ნადიმ ღიკსება ჩამოჭნადა მიხედვისა და მონასტერში შეამ-
წვდია.

სხვათა შორის, მიხედვის ბრალად ისიც უდებოდა, რომ
მეფე კანტანგზე და მის ჯარზე, როდესაც იყვნენ სპარსეთში
და ინდუსტანში, მოაჭირა, ქრისტეს სჯულს უღალატე-
სო. გარდა ამისა მეფე მსუდრობით რომ შემოვიდა მცხეთაში (როგ
წლის უცხოებაში მყოფობის შემდეგ), მიხედვი არ მიეგება მას,
როგორც მეფეს. ხოლო როდესაც მეფე მივიდა მასთან ლოცვა-კურ-
თხევის მისაღებად ჰქონდა სული მეფესა და პირში მიატყვა ქოში და
ჩაუმიტყრა ერთი კბილი. გამამტყუნებელ საბუთებთან ერთად მე-
ფეს ეს კბილიც გაუგზავნა კოსტანტინოპოლის პატრიარქი-
სათვის...

მეტრე პატრიარქი სრულიად საქართველოსა და 13-ნი მამა-
ნი, გამოთხოვილნი მანტანგისაგან, დიდის ამალითი ჩამოვიდნენ
საქართველოში და თანაც საბერძნეთილამ შოიყვანეს მეფის
მაცოლო მღვინე. მეფე დიდის სიხარულით მიეგება ამ ძვირ-
ფას სტუმრებს, იქორწინა, იღვესასწაულა და შეუდგა ეკ-

კლესიის მორიგება-დამკვიდრებას. მირიანის ტაძრის მადრი-
 იმაც აღვილას მცხეთაში ააგო მშენებრი კვით-კირის ეკ-
 კლესია, რომელიც გახდა ავტოკეფალიად ანუ სამთავროდ;
 ზოგიერთ მოსულთ ეპისკოპოსთათვის დააწესა ახალი ეპა-
 რქები და ზოგნი კი განაწესა ძველების წარსამართავად:
 „ხოლო მეფემან კათალიკოსი პეტრე დაადგინა მცხე-
 თას და სამოელ მუნვე ზემო-ეკკლესიასა მთავარ-ეპისკოპო-
 სად; ხოლო სხვანი ეპისკოპოსნი დასხნა: 1-ლი ძლარჯეთს,
 2-ე მრუშეთს, 3-ე ჭუნას, 4-ე მანგლისს, 5-ე ბოლნისს, 6-ე
 რუსთავს, 7-ე ნინო-წმინდას, 8-ე შერემს, 9-ე ჩეღეთს, 10-ე
 ხორნაბუჯს, 11-ე აგარანს, 12-ე ნიქოზს წმ. რაქლენის საფ-
 ლავსა.

ამ მონასტრებ და ეკკლესიებთან ერთად მეფემ გაა-
 ხსნევინა სკოლები ურმათა სასწავლებლად.

ასრე წარმატებით მიდიოდა ქრისტიანობის საქმე საქარ-
 თველოში, როდესაც სპარსეთის ახალი შაჰი შობადი შემოვი-
 და საქართველოში ქრისტიანობის დასამხოზად. მანტანგმა
 გამაგრა ცხე-ქალაქი და მამაცურად დაუხვტა მტერს,
 მაგრამ სიმრავლისაგან მათისა იძლია და სასიკვდილოდ
 დაქრილ იქმნა ¹⁾ (499 წ.).

1) ვანტანგ მგელ-ლომი, სიკისკას სიჩაუქით,
 დამცემი ისთა, გოლიბთთა ჯვართა
 მზე განმანათლი სამეფოსა თვისისა,
 მღვდელ-მთაურობითთა, საყდარი მკაზმე მავეთი,
 რისტესთვის შორის ცხოველ ნიბდაგ მომტე.

ვანტანგ სინდთა და სხვა-და-და სხვა ბარბაროზთა
 ზედ განმხედრი, დამცემი კოსტანტინებრ.
 ირიან დიდის შვაბამ დის-წულოზის,

სპარსელთ ალაოხრეს ქვეყანა და წაეიდნენ წინააღმდეგ ბერძენთა, ხოლო ღაჩიმ (მასტანგის ძემ) დაიწყო განახლება დასტრეულის და გაოხრებულის ტაძრებისა, ციხეებისა, ქალაქებისა, ხალხის გამწვანება და ქრისტიანობის გავრცელება მთიულეთში, შუდამაყარში და სხვაგან მთებში.

ქრისტეს მოყვარე, ქრისტეს მიერ მშვეობი, მონარხისა შუამერთი, ბრძენ სიმნით.

მეფეობი კოლხაღიო, ვიდრე ირკანიაშდე, მფლობი აზიურ სარმატიისა ყოველის ბრძენი, მხნე მეფე, განმსჯი მართლიად მარად, არ მოთნე ვისდა ყოლი; არცა თვალ-მლეგი, სისხლითა ზიარ, ნამდვილ სატრფიალომს.

წუგობილ-სიტყვაობაში, მუნ. ნნპ, ნნჟ და ნნწ. მეფის ვანტანგის სახე გამოსაუელია იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის კედელზე ატრეოვე მარჯულის ეკკლესიისა.

VI

ღაჩის შემდეგ 514 წ.—542 წ. იმეფეს ბაკურ II და შარსმან V-მ. ამავე დროს საკათოლიკოსო ტახტზედ ისხდნენ ერთი მეორის შემდეგ სამოელი, შიფ-ფეჩაჟ და ჩიგირმან. ამათ დროს დიდი ბრძოლა ასტყდა სპარსთა და ბიზანტიელთ შორის ლაზიკის დასაკუთრებაზე. სპარსთა მეფე ხოასრო ნუშირვან (531 — 579) დიდს ჯარით შამოვიდა საქართველოში, გადავიდა იმერეთში და აიღო ციხენი, რომლებშიაც იღვნენ ბერძენთ ჯარნი: პეტრა, ბიჭვინტა ღიოსკური, და ბერძენიც განდევნა. მაგრამ ბერძენთ იმპერატორმა დიდი ჯარი მოაშველა ქართველებს, რომელთაც ამოჰლიტდეს 12,000 სპარსელნი და სრულიად განდევნეს საქართველოდგან. ამნაირად სპარსთა წაღილი, რომ ჩვენ ქვეყანაში აღმოვფხვრათ ქრისტიანობა და მის წილ დაენერგათ ცეცხლ-თაყვანის მცემლობა, გაცრუვდა.

მძლავრის იმპერატორის იუსტიანიანეს მფარველობაში საქართველო თავისუფალი შეიქმნა და ქრისტიანობა უფრორე დაინერგა საქართველოში. (იმერეთ, სამეგრელო, აჭარა—ლაზისტანი) იუსტიანიანეს, გავლენის ქვეშ იყვნენ, რადგან უმეტესი ნაწილი ამ ქვეყნებისა ეპყრო მას და აქ ავრცელებდა ქრისტიან-

ნობა. მან აღაშენა დიდებული ბიჭვინტის ტაძარი და რამდენიმე სხვა ეკლესიანი სამეგრელოში (ამ ამბებზე დაწერილებით მოგვითხრობენ სტეფანე ბიჭანტიელი და პროკოპი, მწიგნობართ უზუცესი იუსტინიანეს სარდლისა მელისარისა).

იუსტინიანესავე დროს, შემდეგ შარსმან მე V-სა, მეფობდა შარსმან მე VI, კაცი კეთილ-გონიერი და ლეთის-მოყვარე. ამან ბევრი იხრუნა ქრისტიანობისათვის და მრავალი ტაძრები ააგო. იგი ეცადა აგრეთვე, რომ საქართველოს ეკლესია სრულიად გაენთავისუფლებინა გარეშე ეკლესიათა გავლენისაგან. იმპერატორის ნება-ყოფლობით დაწესდა დანიშნა საქართველოს კათოლიკოსთა ქართველთაგან (549 — ქართლ. ცხოვ.) და არღარა მოყვანა საბერძნეთიდან. ამია გარდა ღირს შესანიშნავია ის ფაქტი, რომ შარსმანისავე დროს ¹⁾ მოვიდნენ საქართველოში 13 მამანი შუა-მდინარის ქვეყნიდან (კაბადოკიიდან). აი მათი სახელები: ა, იოანე, ბ, ლეით, გ, სტეფანე, დ, იოსებ, ე, ზემონ, ე, ანტონი, ზ, ისე, ც, მათე, თ, შიო, ი, ისიდო-

¹⁾ ქართ.—ცხოვ. თქმით მოსვლა 13-თა წმ. მამათა ეკუთვნის შარსმან VI დროს (555—670), ხოლო ამის წინააღმდეგ ზოგიერთთა მწერალთა მოჰყვანა შემდეგ საბუთები: 1, თუ ეს 13 მამანი იყვნენ ოწათენი სვიმეონ მეჯვეტისა (სვიმეონ იშვა 390 წ. და გარდაცვალა 460 წ.), მაშინ მოთელი საუკ. შემდეგ ვეღარ მოვიდოდნენ საქართველოში; 2, წმ. ანტონის მარტო-მყოფის ტაძრის აშენებას აწერენ (სიგელი იმამყული ხანისა და დასა მისისა მარიამისა) მამა ანტონს და ვანტანგ გორგასლანს. აშასადაჲე მამათა მოსვლას ჰვობებენ ვანტანგ მეფის დროს (146—499) ჩვენი წყაროების მოწმობით-ჲი ვანტანგის დროს მოსულნი მამანი სულ სხვა პირნი ყოფილან და არა ზემორე ხსენებულნი.

რე, ია, ბბბოს, იბ, მიხეილ (მიქელ), იგ, პიროს, მეთ-
თხმეტე იყო იოანეს დიაკონი ილია.

მს მამანი, მოწაფენი სვიმეონ მესვეტისა, იყენენ ქარ-
თველნი ¹⁾ და კეთილად მიღებულ იქმნენ ქართველთაგან.
ღაიწყს მოღვაწეობა, ქადაგება და ქრისტიანობის მოფენა
ქართლ-კახეთში.

მოგვყავს რაოდენიმე ცნობანი მათზე:

ა) იოანე წინამძღვარი ყველა მამათა დაესახლა მცხე-
თის ახლოს ზედაძენის მთაზედ, საცა დანგრია და პირ-
ქვე დასცა სამლოცველონი კერპთ-მსახურთანი და მაღალ-
ნიჭიერთა თვისითა ქადაგებითა და მაღლიანისა სწავლითა
და სამწაულებითა მოიზიდა მთელი გარემო მოსახლე ქრი-
სტიანეთ ყურადღება. იოანემ ჰყო აქა მონასტერი და
გკლესია სადგურად თვისად და დაფლულ არს მუნვე.

„ღელა-ქალაქი ქართველთა წმინდა იქმნა სწავლითა
შენითა, წმ. მამაო იოანე, მამათა თვალო და აღიწიე
მთად ზედაძენლისა, რომელიცა სთნდა სულსა შენსა, არქე

¹⁾ „მოვიდნენ 13 მამანი შუა-მდინარიდამ. მიეგება ველავიოს
კათოლიკოზი და მოიკითხა ასურულითა ენითა; ხოლო მათ ქ ა რ თ უ ლ
პ ა ს უ ხ ე გ ე ს“ (ქართ. ცხოვ.). ბ. ჩუბინაშვილი მეცნიერულს გა-
მოკვლევაზე ამყარებს, რომ კაპადოკია (ჭანეთი) სულ მთლად ძველი
დროიდგანვე იყო დასახლებული ქართველებით. ამ ქვეყნის გეოგრა-
ფიული სახელწოდებანი ხშირად ეხლაც ქართულნი არიან, ხალ-
ხის ზნე-ჩვეულება, ყოფა-ქცევა, შინაგანი ცხოვრება, მართებლობა და
თვით-კერპთ-მსახურებაც კქონდათ ისრეთი, როგორც ძველს საქართვე-
ლოს მოსახლეთა ანუ ქართველთა. (სტრაბონი, წიგნი XV, გვ. 188).
თვით სტრაბონი მისივე თქმით ყოფილა კაპადოკიელი და არა გვაქვს
საფუძველი, რომ მის მოწმობას კაპადოკიელების ქართველობაზე არ

მოწაფეთა შენთა წარვედით და განამტკიცებდით ძრისტეს სამწყსოთა, (რამეთუ ახალ ნერგ არს ქვეყანა ესე ქართლისა“ . ღლეობა წმიდანის 7 მაისსა.

ბ) აბიბოს გამწესებულ იქმნა ნეკრესის საეპისკოპოსო კათედრაზე. ნეკრესი მღებარებს ერთსა მწვერვალსა ზედა დიდი კავკასიონის წიაღსა შინა. „4 მეფის ფარნაჯომისაგან აღშენებული ქალაქი იყო (ნეკრესი); შემდგომად მეფემან ორდატ აღაშენა ეკლესია დიდ-შენი, გუნბანთიანი, აქა დაადგრა წმიდა აბიბოს, 13 მამათაგანი და იქმნა იგი ეპისკოპოზ, მწყემსი გაღმა-მხრისა დიდოთურთ; ამან (აბიბოს) მოაქციენა უმრავლესნი მთიულნი, ესეც ეწამა სპარსთაგან, ვითარცა მოგვითხრობს მეტაფრასი და დაფულებული არს სამთავროს“ (გეოგრ. მახუშ. გვ. 314). მურომთა უფროსის სურვილისამებრ აბიბოსი საიდუმლოდ შეპურობილ, ქვით ცემულ, ნადირთა და ფრინველთა საწიწკნავად გადაგდებულ იქმნა სოფ. რეხში (30 ვ. მანძილზე ქ. ბორი-დამ). ზეამი აბიბოსი დააფლავებულ იქმნა იქვე რეხის ახლო მონასტერში, მაგრამ შემდეგში მეჟესტეფანოზისაგან ამოღებულ და მცხეთის სამთავრო ტაძარში დასაფლავებულ იქმნა. საქართველოს ეკლესია მის სახსოვრად დღესასწაულობს 29 ნოემბერსა.

დავერწმუნოთ. თვით წმ. გიორგი და ნათესავი მისი წმ. ნინო ქართველები—კაპადოკიელები იყვნენ და იცოდნენ ქართული ენაც. ეჭვი არ არის, რომ 13 წ. მამანი შუა-მდინარიდამ (კაპადოკიიდამ) შემოსულნი საქართველოს შუა-გულში, იყვნენ აგრეთვე ქართველნი და კათოლიკონის პირველ მოკითხვაზედვე ქართულის ენით დაიწყეს მეტყველება. (იხ. ეტნოგ. განხ. ძველ. და ახალ. კავ. ან ჭან. მკვიდ. მოსახლეობა დ. ი. ჩუბ.).

გ) „იმავე მარტყოფის წყალს ერთვის ხეცე, გამოძლიან
ნარე ძუხეთის მთიდგან. ამ ხეცსა ზედა არს სახარით ეკ-
კლესია ლეთაებისა, გუნბათიანი, ღიდ-შენი, გარ ზღუდე-
გოდლოსან, მზგავსი ციხისა; კეთილს მშენიერს ადგილს;
აქ დაადგრა 13 მამათაგანი ანტონი და ჰყო მონასტრად
ესე; ხოლო თვით მცირედ განშორებით ქვაბსა შინა მყო-
ფობდა მარტოდ და მით ეწოდა ადგილსა ამას მარტო-მყო-
ფი და ან მარტყოფი“ (გეოგრ. შახ. გვ. 304). როდესაც
13 მამანი ჩამოვიდნენ საქართველოში, წმიდა ანტონი რა-
მდენიმე ხნის შემდეგ გაემგზავრა ქრისტიანობის საქადაგებ-
ლად. იგი მოვიდა მარტყოფს და აქ გაიკეთა სენაკი
და მოღვაწეობდა. იგი იკვებებოდა ირმის რძით და არც
არაფინ იცოდა, თუ სად იყო ანტონი. ბოლოს მონადი-
რეთ მიაგნეს მას. აწ აქვე ერთსა მთის მწვერვალსა ზედა
აღმართულია სვეტი მოსაგონებლად მისის დაყუდებისა.
იღვწისასწაულებების სახსენებელი მისი 19 იანვარსა და 16
აგვისტოსა.

დ) ღვეითი დასახლდა ბარეჯის კლდოვან გორაზე,
საცა გამოჰკვეთა მრავალი სენაკები და დააარსა დიდი ლავ-
რა, ისე დიდი, რომ იგი იტყვედა 600 მოღვაწეთა. აქვე
გამოჩნდნენ მოსასწაულენი, სხვათა შორის, მოწათენი ღა-
ვითისა ლუკიანე და ლოდო. ღღეობა ღვეითისა არის მე-
შიიდღე კვირას პასექის შემდგომ.

ე) ისე ანუ იასე, რომელსაც მიეცა წილკნის საგვის-
კობოსო კათედრა. იგი ახდენდა სასწაულებსაცა; სხვათა
შორის, იესეს აწერენ სასწაულებრივ წელის გაყენას არა-
გვიდამ მინდვრების სარწყავად. „ტყელნიანიდამ ისო წილ-

ენელმან, 13 მამათაგან, წარმოიღო ყვარჯნის თრევით რუ, რომელსა მოსდევდა უმუკოდ წვალი და მოიღო წილკანს და ღის ღღემდე. ღაფლულ არს მუნვე. “

ვ) „შტორის ხეცს ზეით, ალაზნის დასაელით, არს ალავერდი, კახეთის მთის კალთის ველსა ზედა ზღუდე-პალატებიანი, გუნბათებიანი: ალაშენა 13 მამათაგანმან წმიდამან იოსებ, და ჰყო მონასტერი წმიდის ზიორგისა, და ღაფლულ არს მუნვე“ (გეოგრ. მახ. 318). იოსები მეტად ბეჯითი იყო ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში და მან ამის გარდა ალაშენა მრავალი ეკკლესიები კახეთში. წმიდანის ღღეობა 14 ენკენისთვეს არის.

ზ) „სარკინეთი არს მცხეთის დასაელით. არიან ქვაბნი გამოკვეთილნი კლდისაგან მრავალნი და კლდე ესე არს ვითარცა ნაშენი ქეთ-კირისა; არს აქა მონასტერი ღიღი, გუნბათიანი, და მღვიმე მას შინა, რომელსა შინა სცხოვრებდა წმიდა შიო 13 მამათაგანი; აწ არს მღვიმესა შინა საფლავი წმიდის შიოსი, სასწაულთ-მოქმედი, რომლისა გარემოს მისა ვერ იკადრებს მხეცნი შექმად პირ-უტყუთა მონასტრისასა. არს აქ ეკკლესია ღიღი, უგუნბათო, კეთილ-ნაშენი, ხოლო იტყვიან ძველად, იდგა ხუთი ათასი მონოზანნი ამა ადგილთა შინა“ (გეოგ. მახუშ. გვ. 212). შიო ახდენდა სასწაულებსა და სცხოვრებდა პირველად მარტოდ მარტო და იკვებებოდა მტრედისაგან მოტანილ საკვებათ. მის აღსრულების შემდეგ მისნი ძვალნი ახდენდენ აგრეთვე სასწაულებსა, რის გამო ღღეობას (ყველიერის ხუთშაბათსა) მისნი ძვალნი თვითონვე აღმოვიდოდენ ხოლმე საფლავიად. საქართველოს აოხრების დროს შაჰ აბაზის მხედრებმა წმიდანი ესე ძვალნი წაიღეს

სპარსეთში, რომელიც იმ წელიწადს აოხრებულ იქნა
საზინელი ჭირისაგან და მიზეზად ამისა სცნეს ძეგლნი ში-
ონი, რომელნიც უკანვე საქართველოში მოიტანეს.

ბ) „არს რეხულას აღმოსავლით სამთავისი, ეკლესია
დიდი, გუნბათიანი, დიდ-შენიერად შენებული. ზის ეპის-
კოპოსი, მწყემსი ძნისა და რეხულას ხეობისა. ძნული
არს 13 მამათაგანისა ისიდორესაგან და დაფლული არს
იგი მუნვე“ (გეოგ. მახ. გვ. 242). სამთავისი გორის მაზრ.

თ) „ასპს ზეთ წლევის მთაში არს მონასტერი, მა-
მებას; სტეფან-წმიდისა, მათესაგან (მადეოზ) 13 მამათა-
განის ქმული. დაფლულია წმიდა მათე მუნ. იტყვიან ამის
წაწილის აღმოსვლასა, ვითარცა წმიდისა შიონის“ (გეოგ.
მახუშტისა). მამება გორის მაზრაშია.

ი) „ხორნა-ბუჯის ჩრდილოთ არს ზირსას მონასტე-
რი, რომელი ჰყო 13 მამათაგანმა წმ. სტეფანემ, კელ-
თილ-შენი. დაფლულ არს მუნვე წმ. სტეფანე“ (გეოგ.
310.) ხირსა ძიხიყშია.

კ) „იყალთოს ხევზედ, კახეთის მთის კალთას, არს
იყალთოს მონასტერი კეთილ-შენი, გუნბათიანი, ქმული
13 მამათაგანის წმიდის ზენონისა, და დაფლულ არს მუნ-
ვე, და წმ. არსენიცა, რომელი იყო ქვეყნით ძახი“ (გვ.
318). იყალთო თელავის მაზრაშია.

ლ) „მტკერის ჩრდილოთ, ამ მდინარის აღმოსავლით,

4) ისიდორესი, მათესი, სტეფანესი, ზენონისა და მისხილის შე-
მახვებ ცნობანი მრავალთა აღრეულობათა, სპარსთა და ისმალით შემო-
ტყვისა და ქვეყნის ცარცვის დროს დაკარგულან.

არს ბრეთს მონასტერი უგუნბათო, რომელი ქმნა პიროს 13 მამათაგანმა და დაფლულ არს იგიცა მუნვე» (გვ. 260).

მ) მეცამეტე მამა მიხელი დაესახლა შლუმბოში. «არს შლუმბოს მონასტერი, უგუნბათო, დიდი, დიდ-მენი, მიქელ 13 მამათაგანის ქმნილი და დაფლული არს მიქელ მუნვე» (გვოგ. მახ. გვ. 266).

ამ მოღვაწეთა წყალობით და სხვა ქართველთა მწყემსთა და მეფეთა მეცადინეობით საქართველოში ვერ მოიდგეს ფეხი ვერც შერყეულმა მოგვობამ და ვერც სხვა მწვალებლობამ, რომელიც ივერიის გარემო პღებარე ქვეყნებში წარმატებით ვრცელდებოდა და მკვიდრდებოდა, როგორც მაგ. სომხეთში, ალბანიაში და სხვაგან. ამ ხანებში საქართველოს ქათოლიკოსად აღმორჩეულ იქმნა მეტად განათლებული გვამი ძირიანი, რომელმაც სომხეთის ქათოლიკოსის მოსეს წინააღმდეგ იზმარა ყოველი მეცადინეობა და საქართველოში არ შამოაშვა მისი და სომხეთის გარყენილი ეკლესიის სწავლა. საქართველოში მძლავრმა მწყემსებმა დაუწყეს ბრძოლა აგრეთვე ალბანიის (შლისენი, წუქეთი—საინგილო ანუ შაქთალის მაზრა და ნუხის მაზრის ნაწილი ქ. ნუხამდის) მწვალებლებსა ანუ მწვალებლობას. ეს მწვალებლობა შესდგებოდა შემდეგი სწავლით: არს ორი არსებ: ერთი კეთილი, მამა იესო ქრისტესი, დასაბამი ანდის ადთქმისა; მეორე ბოროტი, დასაბამი ძველის ადთქმისა; საუკუნე საუკუნოა; ძემან უფლისამან ხორცნი შეისხნა ცაათა შინა; საიდუმლონი ნამეტანი და უკანონონი არიან, გარდა ერთისა—ნათლის-დებისა; ჯოჯოხეთი ცარიელი სიტყვაა და ტყუილია» და სხვა.

ქართველთა მწყემსნი და მეფენი წინ აღუდგნენ ამ სწავლას და ნება არ მისცეს, რომ ფენი მოედგა ხალხში.

ამ მდგომარეობაში რომ იყო საქართველო, არაბისტანში კიდევ დამკვიდრებულ იყო სწავლა ახალის მოციქულისა—მაჰმადისა, რომელიც ასწავლიდა: „არს ერთი ღმერთი და ყველაზე უდიდესი მოციქული მისი მაჰმადი.“ მსევე მაჰმადი თავისებურად ასწავლიდა სამოთხე-ჯოჯოხეთზედა და ვალად სდებდა ყველას მისთა მორწმუნეთა ბრძოლას წინააღმდეგ ქრისტიანეთა, რომელთაც უწოდდა გიაურებად—ბილწებად, ღორებად.

მს სწავლა მაჰმადისა მალე დროში ზღვასავით გადავიდა მთელს მცირე აზიაში, სპარსეთში, მისირში და სხ., მოედო ქვეყნებს და დაუწყო ბრძოლა ქრისტიანობასაც და მოგეობასაც...

საქართველოც არ ასცდა მაჰმადიანობასთან ბრძოლასა.

730—740 წლებში აბულ-მაზიმი ანუ მურვან-ყრუ დიდის ჯარით შემოვიდა იმერეთში, დაანგრია ეკლესიანი, დაჰსწვა და გააოხრა ქალაქ-სოფელნი, აწვალა ხალხი, ბერმონაზონნი, დასწვა მღვდელნი და სხ. მოკლულ და წვალებულ იქმნენ აგრეთვე ორნი ძმანი, თავადნი არგვეთისანი—ღავით და პოსტანტინე. ბევრნი მათნი ჩაჰყარეს მდინარე რიონში, მაგრამ წყალმა მოიტივტივა და ნაპირას გამოჰყარა და კეთილ-მორწმუნე ქრისტიანეთ იპოვნეს წმიდან გვამნი მათნი, ჩასდეს ხის კუბოში და დასდევს შესანიშნავს მოწამეთის მონასტერში. აქვე ასვენია გვამი მათი ეხლაც. დღეობაზე (ზოკდომებრს) მრავალი მორწმუნენი მიდიან

საეკლესიო მათდა არათუ მარტო იმერეთილამ, არამედ შორეულ ქვეყნიბილამაც. «აქა (მოწამეთის ხეგზე) არს მონასტერი უგუნბათო, შეენიერი, კეთილს აღგილს; სხენან აქა ტაგრუტთა შინა მოწამენი შრისტესნი ღვეთ და ძოსტანტინე, მღებარენი აწცა ხორცითავე, რომელნი აწამა მურვან ყრუმ.»

სწორეთ ამ დროს სრულიად საქართველოს ანუ ივერიის მეფედ იუნენ შირი და არჩილი II. შირი მოკვდა და საქართველოს მეფედ დაშთა ძმა მისი არჩილი. 744 წ. არაბნი ჯუმჯუმ აშიმის წინამძღოლოზით შემოვიდნენ საქართველოში და დაწყეს ქვეყნის გაოხრება და ქრისტიანების წვალება. არჩილი ხალხის სახსნელად თეთთონ პირად დაწვიდა ჯუმჯუმ აშიმთან და გამოუტყადა სრულიადი მორჩილება. აშიმი დასთანხმდა, რომ ხალხს არას უზამდა, მხოლოდ სთხოვა, მეფეს ელვიარებინა მაჰმადი. არჩილი უარზედ იდგა და ერა ღონის-ძიებით ვერ დაითანხმეს მეფე შეეცვალა სარწმუნოება, რის გამო იგი აწვალეს და მოჰკლეს. არჩილი ეკლესიისაგან შერაცხილ იქმნა წმიდათა შორის; დღეობა 21 იენისსა. ზემი მეფისა გაღმობიტანეს და დასაფლავეს ს. ნოკორნაში. «ამას ქვეით ერთვის არავს. ნოკორნის ხევი, გამომდინარ-მამდინარი მისეე მთისა; ამის თაეს არს ნოკორნა, მონასტერი გუნბათიანი, კეთილ-შენი, დიდი. ეს ალაშენა მეფემან არჩილ და ჰყო მონასტრად; შემდგომად წამებისა მისისა ცოლმან მისმან დაფლა წმიდა გვამი მისი მუნ» (გეოგრ. მახუშტ. გვ. 298).

მართველთა მეფეთაგან წამებული შრისტესთვის პირველი იყო მეფე არჩილი II.

თ ა ვ . ი V II

გამეფება ბაგრატიონთა. წამება ესტატე მცხეთელისა, აბოსი. გაძლიერება ქადაგებისა საქართველოში. სარკინოზნი იპყრობენ მრავალს ქვეყნებს. საქართველოს ერთობა ირღვევა.

აღბეჭდილი თავის ისტორიის შესავსებლად ჩვენ აქ კიდევ დაუბრუნდებით წარსულს ღრავს და მოვიყვანთ შემდეგ ცნობებს.

ზამეფება საქართველოში ბაგრატიონებისა ანუ ბაგრატიონებისა მოჰხდა 586 წელს ძრისტესით. მათი გენიალოგია წარმომდინარეობს წინასწარ-მეტყველის ღვეთისაგან, მეფისა შრიასტანისა¹⁾. პირველი ბაგრატიდი—ზურამი გონიერად შეუდგა ხალხის წარმართვას და ეკკლესიის სამსახურს. სხვათა შორის მან განაგრძო შენება შიპილისის სიონის

¹⁾ საქართველოს მეფედ იუსტინე II-მ საბერძნეთის იმპერატორმა 586 წ. დანიშნა გურამ I. ეს იყო ძე ბაგრატიისა, ძისა გურამისა და გ. გორგ-ასლანის ასულისა, ძისა სოლომონისა, რომელიც იყო მე 58 შთამომავალი მეფის დაეთისა. ამ ნათესაობისა გამო ბაგრატიონთ სავ

სობოროსი¹⁾ და აგრეთვე მცხეთის გაღმა გორაზე აღაშენა ჯვრის ანუ, როგორც ეხლა უწოდებენ, ჯაჭვის ეკლესია. ამ მეფის 3 წლის მეფობის დასასრულს, როდესაც ჯერ საქართველოში მკვიდრად იყვნენ სპარსელნი თვისი ცეცხლ-თაყვანის მცემლებითურთ, იწამა შრისტესთვის მსტატე მცხეთელი. ეს ჩამომავლობით იყო სპარსელი: «მე სოფლისა სპარსეთისა ვიყავ არბუყეთისა, ქალაქისა მანრაკილისა ვიყავ, მამა ჩემი მოგვი იყო და მეცა მოგვობასა მასწავებდა და მე მოგვობა არა თავს ვიდევ, რამეთუ მანრაქს ქალაქსა ქრისტიანენი უფროს არიან და ებისკოპოზი და მღვდელნი და მათგანთა ყოველსა ზედა მივიწიე, რამეთუ უფროს არს ყოველსა ჰსჯულისა ქრისტიანობა, ვიდრე უღვთოება და აწ მე შრისტე მრწამს და შრისტეს მსახურებასა შინა ვარ», ასრე ეუბნებოდა სპარსთა ჯარის უფროსთა ესე მსტატე, რომელიც სპარსეთით მოსულიყო საქართველოში და ეწამა სჯული შრისტესი. ამნაირმა სიტყვა-პასუხმა გააბრაზა სპარსელთ წარმომადგენელნი (მარზაბანნი) და მსტატეს, ბევრის წვალების შემდეგ, «მიყენეს ხელნი მისნი მის ზედა და ჰაცეს მახვილითა პატიოსანსა ქელსა მისსა და წარჰყვეთეს თავი მისი 589 წელსა 29 იელისსა» ქალაქ თბილის-

გვარეულო ღერზე გამოხატულია შურდული (მოსაგონებლად იმისა, რომ დაუიშმა ამით მოჰკლა გოლიათი), აგრეთვე ქნარი, სასწორი, და კვართი, რომელიც შემოტანილი იქნა საქართველოში. ღერბის გარეშე-მო წარწერაა დაუიშის ფსალმუნისა: «ეფუცა უფალი დაუიშს ჭეშმარიტებითა, და არა შეურაცხ-ჰყოს იგი: ნაყოფისაგან მუცლისა შენსა» დაესვა საყდართა შენაჲ (ფს. 131, მ. 11.)

სა. ზემი მატატესი წაასვენეს მცხეთას და დაასაფლავეს საქათოლიკოსო ეკკლესიასა მცხეთისასა ¹⁾.

ჩვენ აქ ვიტყვით, რომელ თუმცა-ღა მრავალნი მტერნი შირისტეს ეკკლესიისახი ჩვეს ხალხს სდევნიდნენ, უქადოდნენ სრულიად ამოგლეჯას და ქრისტიანობას დამხობას, აღსასრულდეს ღმერთის წინასწარმეტყველებისა: «ჩემთვის აღსრულდეს ყოველნი მტერნი ჩემნი, ჩემთვის ჰზრახვიდეს ბოროტსა» (ფსალ. 40 7), მაგრამ საქართველოში ქრისტიანობას ისეთი ძლიერი წარმომადგენელი ანუ მქადაგებელი ჰყვანდა, რომელ არა-თუ მტრები ამხობდნენ ქრისტიანობას, არამედ უფრო მტკიცდებოდა და უმეტეს ვრცელდებოდა იესოს სწავლა ხალხში და უფრო დიდ მანძილზე გადადიოდა ქადაგების ასპარეზი ქართველთა მოღვაწეთა. მართველნი მქადაგებელი არა თუ ჰკარგავდნენ ცხოვართა თვისთა სამწყსოისათა, აქამედ ძლიერის და თბილის თვისის სიტყვით და სწავლით თვისთა სამწყსოთა ძლიერებდნენ და ამრავლებდნენ უცხო თესლთა გაქრისტიანებით. ეს ახალნი ცხოვარნი ისეთ მოკრძალებულ-მოშიშნნი შეიქნებოდნენ ხოლმე, რომელ სახარულით თავს სდებ-

1) მისდა სურვილისა ზეცად აჰყავს ეგსტათი დედა ქალაქსა მცხეთას, მსუფევი ღირსად. ტანჯვით განცდილი, ხოლო ქედსა იზრმალაკს. მცხეთას დედას ხმობს, თავსა გვამს განკერპვით. მტერს ტფილისს აბნევს, სულსა აქრისტესხველებს.

თქმული ნიკოლოზ ტფილეელის მიერ.

დენ ქრისტესთვის, თუ საჭირო შეიქნებოდა. ამ გვარ პირთ
ეკუთვნის წმიდა აბოცა ¹⁾).

«მე ნაშობი იყო აბრაამიანი, ძეთაგან ისმაელისათა,
ტომისაგან სარკინოზისა (არაბი).» მს აბო. თვრამეტი წლი-
სა იყო და ბაღდადის ქალაქილამ ქართლის ერისთავს ნერ-
სეს წამოჰყვა საქართველოდ (786—794 წ). «იყო იგი
ხელოვან კეთილად შემზავებელი სუნელთა მათ საცხებელ —
თა და სწავლულ იყო მწიგნობრობითა სარკინოზთათა,
ძეთა ისმაელისთა, ძეთა ამრაამისთა, ნაშობთა აგარის-
თა». საქართველოში მას დაუწყეს ქადაგება და სწავლება.
«იწყო ზედა მიწეწად და სწავლად წმიდათა საღმრთოთა
წიგნთა ძველისა და ახლისა სჯულისათა... მარადის ისმენს
წმიდათა სახარებათაგან და საკითხავთა საწინასწარმეტყვე-
ლოთა და მოციქულთასა და მრავალთაგან სჯულის მე-
ცნიერთა იკითხავნ და ისწავებნ».

ასეთი ძალა ჰქონდა სამღვდლოებას ამ დროს, თუ-
მცა, უნდა ვსთქვათ, რომ საქართველო დამოკიდებული
იყო სარკინოზთაგან, რომელნიც სდგენიდნენ არა თუ გა-
ქრისტეანებულთა თვისთა თესლთა, არამედ ნამდვილ ქრი-
სტეანებსაც.

როდესაც სარკინოზნი აპირობდენ ქართლის ერისთა-
ვის ნერსეს მოკვლას, მაშინ იგი ოსეთის კარებილამ
აბოთურთ «შევიდა ქვეყანასა ჩრდილოასასა, სადა იგი არს

¹⁾ მოთხრობა წმიდა აბოზე დაწერილია სავახს მის მიერ ბრძანე-
ბითა ქრისტეს მიერ სამოელ ქართლისა ქათოლიკოზისა, რომელიცა
თანამედროვე იყო წმიდისა აბოსი.

სადგური და საპანაკო ძეთა მაგოგესთა, რომელ არიან ხაზარნი. ხაზარეთის ქვეყანაში ზოგიერთგან იყვნენ ეკლესიანი და აქ აბო მოინათლა ქრისტეანებრივად და მერმე ნერსესთან ერთად წავიდა აფხაზეთში და იქ აბომ თეისის ლოკვითა, მარხვითა და ლეთის დიდებითა განაკვირვა ყოველნი ქრისტეანნი. ამასობაში საქართველოში მყოფმა სარკინოზთა ამირმა მაჰდი მუმლმა აპატივა ნერსეს და მოიწვია ქართლადგე. მას მოჰყვა აბოცა, რომელიცა შვიპყრეს და მოიყვანეს მთილისს და სთხოვეს დაეტევა სჯულთი ძირისტესი, ხოლო მან არა ინება, „მაშინ უბრძანა (ამირა მსაჯულმა) ხელით და ფერხით შეცერა მისი ბორკილითა რკინისათა და ეგრეთ შთააგდეს იგი საპყრობილესა.“ მერც დიდი ხნის მწყყდედამ, ვერც სხვა გვარმა დასჯამ ვერა შესდრკეს რწმენა აბოსი, რომელიც ბოლოს აწამეს სარკინოზთა, მოჰყვეთეს თავი და აელაბრის ხიდთან, „ალაგსა საგოდებელსა,“ დაასხეს მისსა პატიოსანსა გვამსა ნაეთი და დასწევს სრულიად ¹⁾).

ამავე ხანებში ძლიერება არაბთა ანუ სარკინოზთა აღვიდა უმაღლეს წერტილამდე, რის გამო მთელი მცირეაზიის ქვეყნები, ჩრდილოეთი აფრიკა და მსპანია დაპყრობილ იქმნა მათგან. ამავე დროებში საქართველოს ერთო-

¹⁾ სხვა ძტვიფრი მტკერსა, ტრფეალისაშო აპო, ქართლს განამშვენებს, ტფილისსა ეშუების. ქედსა იწრმალავს, ცეცხლით გაიბრგმედავს. მტკვარს იემპაზებს, ანგელოსთაგან აღმოზავლით და უღამსა ნათელსა განიშერმებს..

ბა დირღვა: იმერეთი, სემეგრელო, ზურია, სვანეთი და
— აფხაზეთი შეერთდნენ და დააარსეს საკუთარი სამეფო
აფხაზეთისა. 790 წელს ერთმა თავადმა—ზრიგოლმა სცნო
თავი თვისი დამოუკიდებელ მმართველად ანუ ქორიკოზად
ქახეთისა. შართლი, სომხითი და სამცხე დაშთნენ სამეფოდ
საქართველოისა.

თ ა ვ ი VIII

მტერნი იპყრობენ საქართველოს. ხატთა ბრძოლა. ეკკლესია იყოფება ორ ეკკლესიად. აღმოჩენა «ივერიის ღვთის-მშობლის ხატისა» დაფუძნება ქართველთა მონასტრისა ათონს.

მეფედ, უკეთ ესთქვათ, კუროპალატად ამ უკანასკნელი ქვეყნისა იყო აშოტი, რომელიც სცდილობდა გაენთავისუფლებინა საქართველო არაბთაგან. რამდენიმეჯერ კიდევ გაიმარჯვა მათზე, მაგრამ ბოლოს მანც დამარცხებულ იქნა მტერთაგან (826 წ.); აშოტი არაბთა დაჰკლეს არტანუჯის წმ. მოციქულთ პეტრე და ჰაველეს ტაძრის საკუთრებეველზე ¹⁾

საქართველო განყოფამ და განაწილებამ ძლიერ დაასუსტა. აფხაზთა მეფენი, რომელთაც ჰყავდათ საკუთარი ქათოლიკოზი, ხშირად ეწინააღმდეგებოდნენ საქართველოს მეფეთ და მით მრავალთა მტერთა აძლიევდნენ შეძლებას, რომ უფრო ადვილად გაეოხრებინათ საქართველო და პირქვე დაეცათ ეკკლესია.

ამავე დროს ქოსტანტინეპოლში გაცხარებული ბრძოლა იყო ხატთა თაყვანის მცემელ და ხატთა უფარ-მოფუძვლთ შორის. ხატთა ბრძოლა ანუ უარყოფა

¹⁾ არტანუჯი — ქალაქი მცირე და ციხე მაგარი, კეთილ-შენი. ესაღაშენა გორგასლან, შემდგომად შემუსრა ყრუმ, მერმე აღაშენა და განაახლა აშოტ-კურაპალატმან და აღაგო ცინქსა შინა ეკკლესია პეტრე-ჰაველესი. მოჰკლეს მას შინავე და დაფლეს მუნვე (გეოგრ. ვახუშტი. გვ. 116).

დაიწყო იმპერატორის ლევ III ისაეროს დროს (711—719 წ.). ხატთა თაყვანის-ცემა მოაგონებს ხალხს ნიშნულ კერების თაყვანის-ცემასა და ამიტომ ლევ მესამემ აღკრძალა ხატების თაყვანის-ცემა და ბრძანა ეკლესიებიდამ მათი გამოტანა. იმპერატორის განკარგულებას წინ-აღმდეგ კოსტანტინეპოლის პატრიარქი, უმეტესი ნაწილი სამღვდელთა და ხალხისა. მაგრამ იმპერატორმა საწინდელი ღვეწა დაუწყო ყველა უარ მყოფელთა მისი ედიქტისა (გარდაწვევტილებისა). ამისა გამო იმპერიაში ხალხი გაიყო ორ დასად: ხატების მოსარჩლე-მღვინარებელთა და ხატების მღვეწელ-უარ-მყოფელთა. ხატთა ბრძოლა გაგრძელდა ლევ III მოადგილეების დროსაც და მხოლოდ 842 წ. მსოფლიო კრებაზე აღდგენილ იქმნა თაყვანის-ცემა ხატთა.

ეს დრო შესანიშნავი არის აგრეთვე მით, რომ ამ ხანში მონასტრის ეკლესია სრულიად გაიყო ორ ურთიერთისაგან დამოუკიდებელ ეკლესიად—ბიზანტიისა და დასავლეთის რომისა.

რომის პაპებმა უარ-ჰყვეს ხატ-მბრძოლთ ბიზანტიის იმპერატორთ ედიქტი. შეაჩვენეს იგინი (ლევ III), გამოაცხადეს თვისი დამოუკიდებლობა ბიზანტიის უფლებათაგან (იუსტინიანე დიდის დროიდან (527—565) სამფლობელონი დამხობილის რომის იმპერიისა პოლიტიკურის და სარწმუნოებრივის მხრით ექვემდებარებოდა აღმოსავლეთის ბიზანტიის იმპერატორთა). ასრეთი გამბედაობა და უშიშროება პაპთა მიეწერება იმ გარემოებას, რომ მათი უფლება (მოადგილეობა და ქრისტეს წარწომადგენლობა) დასაუღეთ ევროპის სახელმწიფოებში უკვე მკვიდრად

იყო დამყარებული. ხატთა პატივის აღდგინების შემდეგაც ბრძოლა ამ ორთა ეკკლესიათა შორის მანც არ დასცხრა, რადგან დასაეღეთის ეკკლესიამ პირველის მსოფლიო კრებისაგან აღვიარებულ სარწმუნოების სიმელოში ჩაუმატა, რომ წმიდა სული გამოვალს ძისაგანაცაო. შეველა ამას მიემატა ის გარემოებაც, რომ იმპერატორმა მიხეილ III სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო დაამხრო ტახტიდამ მოსტანტინებოლის პატრიარქი მენატე და მის მაგიერ ტახტზე აღიყვანა შოტი. პაპა ნიკოლოზ I-მა უკანონოდ სცნო ასრეთი მოქმედება იმპერატორისა და მოითხოვა ტახტზე აყვანა იმავე ეგნატესი. მაგრამ თხოვნა რომ არ შეუსრულეს, მაშინ რომში მიიწვია კრება და ამ კრებაზე შეაჩვენა შოტი, რომელმაც თავის მხრით შეაჩვენა პაპი. ამნაირად მოისპო დამოკიდებულობა აღმოსაეღეთის მართლ-მადიდებლობის და დასაეღეთის კათოლიკე ეკკლესიათა შორის. ეს დამოუკიდებლობა უფრო განმტკიცდა მე XI საუკუნეში. ამ საუკუნეში პაპა ლევ IX-მ პატრიარქს მიხეილს მოსთხოვა სრულიად დამორჩილებოდა რომის ტახტს. პატრიარქმა, რასაკვირველია, უარ-პყო ასრეთი თხოვნა. მაშინ ლევ IX-ის ლეგატთა (მოცბქულთა), გამოგზავნილთა მოსტანტინებოლში, სოფის ეკკლესიის ტაძრის საკურთხეველზე საჯაროდ დასდევს პაპის ბულოი, რომელშიაც ეწერა შეჩვენება მთელის საბერძნეთის ეკკლესიისა (1054 წელს). საბერძნეთის სამღვდლოებამ ეს ბულოი დასწვა და თავის მხრით შეაჩვენა ფრანგთა (ლათინთა) ეკკლესია. მის შემდეგ ყოველივე ურთი-ერთშორებრივი დამოკიდებულება ამ ეკკლესიებ შორის მოისპო. (Отеч. истор. С. Рождеств. гв. 27—29).

ბერი მამბრიელ ქართველი, რომელიც ამ ხანებში მყოფ-
როგებაში სცხოვრებდა ათონის მთაზედ, ღირსი იქნა აღმოგელო
ზღვიდამ ხატთ მღვწეულთა შიშისა გამო ზღვაში ჩადგებუ-
ლი სასწაულთ-მოქმედი ლეთის-მშობლის ივერიის ხატი.
მალე დროში მთელს ქვეყანაში განითქვა სახელი ამ ხატი-
სა, როგორც სასწაულთ-მოქმედისა. სოფლის ღვლევისაგა-
მო მრავალნი ქართველნი წავიდნენ ათონში, შეიმოსნენ
ბერ-მონაზონად, აღაშენეს დიდი მონასტერი და მის კარის
ბჭეში დაასვენეს ხსენებული ხატი, რომლისაგან მონასტე-
რსაც ეწოდა „მონასტერი ათონის ივერიის ლეთის-მშობლისა.“

პირველი ქართველი, რომელმაც დაუტყვევა ყოველი-
ვე დიდება და შეება საწუთოთა ამას, განეშორა და წარვიდა
და ფარვით ლაერასა დიდებულსა“ (ათონს), იყო წარჩინებული
თავადი ტაოსი ¹⁾ იოანე, მხნე, ახოვანი, განთქმული წყო-
ბათა შინა, მაღალი და მშვენიერი სიკეთითა; „სიყრმიტგან
თვისით განსწავლულ-იყო თავისუფლისა ხელოვნებათა და
გონიერ გონებითა და გულის-ხმის-ყოფითა, მეცნიერი რი-
სა მლოწინთასა და სხვათაცა ენათა ზედ-მიწეწილობით

1) ტაო და კლარჯეთი ეწოდება საქართველოს ნაწილს, რომელიც
მდებარებს მდინარე ჭოროხის ხეობაში, ესე იგი შანის და ისპირის წყალზე.
ესლა ტაოს შეადგენენ ტრაპეზუნტის, არზრუმის ვილაეტნი და ოლ-
თისის მხარე; თითქმის მთლად აქაური მცხოვრებლები გამაჰმადიანე-
ბულნი არიან. კვალი ქრისტიანობისა და ქართველობისა კი ძლიერად
ეტყობა აქაურობას: ნანგრევები ძველთა ტაძართა, ქალაქთა, ციხეთა,
ადგილთა სახელწოდებანი და სხ. გვიმტკიცებენ, რადჲ წინად აქ უც-
ხოვრიათ და უმუშაენათ ქართველთა. ჯერ ესლაც არზრუმის ნაწი-
ლებს, ჰქვიანთ ქართული ს. ელლები, მაგ. «ქართველთ ქუჩა», «საქარ-
თველოს სასტუმრო», «საქართველოს მეიდანია»

სწავლული და აღსაესე სიბრძნითა და შიშითა მსე იოანე ლაერაში მონაზნად ეკურთხა და „ოდეს განცხადნა მუნ და განითქვა მუნით ამბაენი მისნი ყოველსა კერძოსა, ნეტარი იოანე განემორა ადგილისა მისგან და მიიწია მთასა წმიდასა ულუმბოსა ¹⁾ და მუნ აღიჩინა ერთი მონასტერი, რომელსაცა შინა იყოფოდა ფრიადისა და მრავლისა მოღვაწეობითა.»

ჴამსა მას, ოდეს „მისცნა ზემოსა კერძოსა ყოველნი მახლობელნი ადგილნი ბერძენთა მეფემან (რომანოზ) დავით კურატპალატსა თვისისაგან საქეთოსა გარეშე საზღვართა იფერიისათა, რათამცა ეგოს მეფე დავით მტკიცედ პირობასა ზედა ბერძენთასა და არა შეერთდნენ მტერთა ქართველნი“, მაშინ იოანე, ქოლტანტინეპოლეს ჩამოსული, აარღარა მიიქცა ულუმბად, არამედ წარვიდა მთასა წმიდასა და თან წაიყენა მზევლად მყოფი შვილი თვისი მეთემი. — შემდეგ ამისა მოდიან მთა-წმიდად მრავალნი ქართველნი, სხვათა შორის, მთავარი თორნიკე წმ. ბაბრიელ მღვდელ-მონაზონი (ზემოთ-ხსენებული) და სხვანი მრავალნი. თორნიკემ აქ მიიღო «სახე მონაზნეობისა». დავითი მეფობდა 876—881 წ. და ამ წლებიდან ქართველ მოღვაწეთ მოიღვეს ფეხი ზემოხსენებულ წმიდა ადგილებში.

¹⁾ ულუმბო ანუ ოლიმპი, საცა ქართველებს ჰქონდათ თვისი მონასტერი. აქ მოვიდა იოანე და, სხვათა შორის, მას ჩაბარდა მწყესვა მონასტრის კარაულობითა.

თ ა ვ ი IX

ქართველნი კოსტანტინეპოლს იხსნიან განსაცდელისაგან. ქართველნი ათონზე და სხ. აშენებენ მრავალს ტაძრებს. მთარგმნელნი სამღვთო და საფილოსოფოსო წიგნებისა: იოანე, ევთიმი, არსენი და სხვ.

როდესაც რომანოზ II აღესრულა ¹⁾ და „დაშთა დედოფალი **სიეოფანა** ორთა თანა ძეთა თვისთა მასილი და ქოსტანტინესა, განუდგა მთავარი მარდა სკლეროსი, რომელმაც დაიპყრა ყოველნი ადგილნი და სიეოფანა ყრმებითურთ შეამწყვდია ქალაქსა შინა სასაყდროსა (ქოსტანტინეპოლეს), მაშინ დედოფალი განიზრახვიდა, რომელ გარდა ღვით ძურატპალატისა შემწე ჩვენი სხვა არავინ არს, და იძულებულ იყვნეს წარგზავნად კაცისა თხოვნად შეწყენისა“. ამასობაში დედოფალმა გაიგო, რომ მთაწმიდას იმყოფებიან შემოანზონებულნი შესანიშნავნი მხედარნი საქართველოსანი: იოანე და თორნიკე ²⁾; „მისწერა წერილნი და სთხოვა და დიდად ევედრა, რათა მათ ცხესნათ საბერძნეთი სკლეროსისაგან“. მაშინ თორნიკემ „განძარცვა საერო და შეიმოსა სამხედრო“, მერმე წარმოემართა საქართველოდ, აცნობა მეფესა—და „მან მოსცა

¹⁾ იმპერატორი რომანოზ გარდაიცვალა 875 წელსა, მას დაშთენ მცირეწლოვანნი ძენი ვასილი და კოსტანტინე.

²⁾ თორნიკე იყო ზემო ქართლელი, ქსნის ერისთავთაგან. ამ გამაწმინდ პირზე სწერენ ჩვენი მატეიანენიც და აგრეთვე ბერძენთა და რუსთა მწერაღწივნიც.

ოორნიკეს ათორმეტი ათასი მხედარი ყოვლითა სიმბნითა და ძლიერებითა სრულნი და გამოკლილნი გულოვანნი“; ამ ჯარით ,,წარემართა ოორნიკე მტერთა ზედა და მეოტყენა იგინი, აღილო დიდ-დიდნი ქალაქნი და ციხენი მტკიცენი; დიღისა სიმბნითა თვისითა შემეუსრნა, აოტა სკლეაროსი და ვიღრე სპარსეთამდე მეოტად წარაქცია ¹⁾. მსრეთნი სახელოვანნი საქმენი ჰქმნეს მაშინ ქართველთა, რომელ ყოველნი გარემონი მტერნი ძრწოდეს მათგან“. შემდეგ მათიანე განაგრძობს, რომ რაც რამ ნატყეენაი იშოენა ოორნიკემ ბრძოლის ველზე ყველა დედოფალმა მისცა ოორნიკესა და იოანეს და აგრეთვე ყოველნი განდგომილნი მთაფარნი საბერძნეთისანი ,,მოიღებდენ თვისთა სიმდიდრეთა და მისცემდენ მათ და ესენი ევედრნეს დედოფალსა და განტყეებულ იქმნეს“. შემდგომად ,,დიღისა ნიკითა მიიქცნეს მთა წმიდადღე და შეიმოსა კვალად ოორნიკე მონაზონებასა.“

მართველთა ამ ალაფით დაუწყევით აღშენება მთაწმიდაზე მონასტრისა: ჰქმნეს ტაძარნი პატროსანნი და ფრიადისა შენებულებითა განშენებული და შეამკვეს ხატთა მიერ პატროსანთა და ჯვართა და ყოველთა სამკაულთა სრულ-ჰყენეს იგი და შემოაუკრიბეს მას გარემონი მონასტრისა მის და დაუუწუნეს მამულნი და ეგრეთვე სათაფ-

¹⁾ თ-რნიკე შეებრძოლა სკლეროსსა მცირე აზიაში, მდინარე დიღისის ხეობაში. ეს ბრძოლა აღუწერიათ როგორც ჩვენთა მწერალთა, ისე ფრანგთა, სომეხთა. ამავე ბრძოლაზე მოგვითხრობს სათარის მონასტრის წარწერა. მტერზე გამარჯვების შემდეგ ოორნიკე ჯერ წარმოემართა საქართველოდ თვის ბუნებრივ მეფის თაყვანის საცემლად და მერმე წავიდა საბერძნეთს.

ნოდ თეთრნი და ალაფსეს შინაგანი მონასტრისა სრულიად ქართველთა მონაზონებითა და უქმნეს დასაყუდებელნი და აღიღეს სიგელნი მეფეთაგან ოქროს ბეჭდითა დაბეჭდილნი, რათა უფლებდენ იგინი იუკრიისა მონასტრისა ზედა საუკუნოდ უკლავთა შესავლითა და გასავლითა მისათურთ და კერეინ უძლავთ უფლებად მათ ზედა გინა შეჭირებულად და ჰქმნეს შენებულეზანი, რომელნიცა ვიდრე მოღღენდელად დღემდემდე ჰგიან და იწყეს თარგმანება წიგნთა სამღეთოთა და მრავალნი წიგნი გადმოთარგმნეს ქართულსა ზედა ენასა“ (მოთხრ. ივერ. მონასტრ.).

ეს მთარგმნელნი და მოღვაწენი, გარდა იოანესი და თორნიკესი, იყვნენ:

- ა) იოანეს ძე მეთეიმი; ამის შრომანი არიან: 1, თარგმანება იოანეს თავისა სახარებისა; 2, სწავლანი წმ. მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისანი; 3, მისივე თარგმანება ფსალმუნთა; 4, წიგნი წმიდის კლემქისისა; 5, წიგნი წმიდისა მაკარიისა; 6, მაქსიმეს სწავლანი (ადმსარებისა); 7, წიგნი წმიდის ისაკიისა (ასურისტანელისა), რომელსა შინა არიან სხვანიცა მამათა გამოჩრეულთა სწავლანი; 8, წიგნი წმ. დორთოეისა; 9, წამება და სასწავლანი წმ. მთავარ-მოწამისა დიმიტრისანი (თესლანიკელისა); 10, ცხოვრება და წამება წმ. სტეფანე ასლისა; 11, ცხოვრება და წამება წმ. კლემენტო, რომთა შინა; 12, წამება წმ. კლიმი ანკურელისა; 13, ცხოვრება წმ. გრიგოლ ღვთის-მეტყველისა; 14, ცხოვრება წმინდ. დიდისა ვასილისა მთავარ—ეპისკოპოსისა; 15, წამება წმ. ჰეფესიმესი; 16, ცხოვრება წმ. ბაგრატისი; 17, წამება წმ. შინა, ერმოგენი და ევკრაფისა; 18 წმ. გრიგოლ ნოსელისა თქიული შესხმა, შმისა თვისისა დიდისა ვასილისა და ქალწულ-

ებისათვის, და წმიდისა მამისა ჩვენისა თარგმანისა და წმიდისა მარკათათვის, და წმ. მოსე წინასწარმეტყველის ცხოვრების თარგმანი; 19, იოანე მასარებელის ხილვა და ხილვის ახსნა; 20, თარგმანი იოანე კრიტელისა; 21, თქმული იოანე დამასკელისა ორისა ბუნებისათჳს ქრისტესსა, 22 წმ. ღვთის-მშობლის შობისათვის; 23, ცხოვრება დიდისა ათანასისის აღკვეთისა; 24, წამება წმ. სმითა ურმითა: ალფიონ, ფილადელფოს და კჳპრიანუსი; 25, ცხოვრება წმ. ონოფრი მძოვარისა დიდისა; 26 სწავლანი წმ. მამისა ზოსიმესნი სასწმუნოებისათვის; 27, სწავლანი წმ. მამისა ეფრემისნი სასწმუნოებისათვის; 28, სჯულისწი სწავლიწადო, უმცრესი; 29, მიძისკლას და ჭადაკება წმ. იოანე მასარებელისანი; 30, სქემას გურთხევა, ბერძენული; 31, მონაზონისა გურთხევა; 32, ჭსჯულის კანონი წმ. იოანე მმარხველისა და მექქესისა კრებისა; 33, ძეგლის წერა მართლისა სასწმუნოებისა; 34, სწავლანი წმ. მარტირისანი; 35, წამება წმ. ფებრიანისი (მონაზონისა). 36, წამება წმ. ანთიმოსი; 37, წამება წმ. მოწ. ელასისა და ორთა მონაზონთა; 38 წამება წმ. თეოდორე სტრატელატისა, თეოდორე პერგელისა კესტრატითურთ, და წმ. კესტატესი და შვილთა მისთა; 39, სწავლანი წმ. კასიანესნი; 40, წიგნი დიადოდონი; 41, წმ. მთავარ-ანგელთა სასწავლანი; 42 ცხოვრება წმ. ნიკოლაოზისა, საკურველ-მოქმედისა; 43, წიგნი ღვთის-მეტყველისა გრიგორისა; 44, მასიმეს რვათა გულის სიტყვათა; 45, კასილის თქმული კახის შვილთა შურის გებათათჳს; 46, შუადამენი ბერძულნი; 47, ლოცვანი ბერძულნი და სს.

ბ) ბრსენი ნინო-წმინდელ ეპისკოპოსი. წმ. მამა ბრსენი მონაზონად აღკვეცილ იყო იერუსალიმს. მოიწვიეს იგი საქართველოდ და მიხცეს ეპისკოპოსობა ნინო-წმიდის მიმდევარად რაოდენისამე დროისა წარვიდა მთად-წმიდად

და გარდაიცვალა. იქვე ასაუღავია. მისი შრომანი: 1, ლეთის-მეტყველება იოანე დამასკელისა, 2, წიგნი გრიგოლ ნოსელისა, 3, მეტაფრასნი და საგალობელნი წმიდათა.

გ) იოანე ბრძელის ძე, რომლის შრომანი არიან: 1, დარღვევა მკჷმადიანთა სარწმუნოებისა და სიტყვა სარკინო-ზთა მოქტევისათვის სარწმუნოებისადმი ქრისტესსა, 2, შვიდ-თა მსოფლიოთა კრებათათვის, 3, ისტორია კეკელესიური თეოდორიტისა, არა სრული, 4, საგალობელი კანონი ივერი-ისა შარტაიტისა, ანუ კანონი ღვთის-მშობლისა.

აგრეთვე განთქმულნი იყვნენ: ღირსი იოანე ხახულელი, ოქროპირად სახელდებული, ნეტარი ბერი ბრიგოლ, ახალი აბრაამ სტუმრის მოყვარე და სხვა-ნი მათნი წობაძენი, რომელნიც ამავე დროს მოღვაწეობ-დენ: ულუშაოს, შავს-მთას ანტიოქიის მახლობლად, იე-რუსალიმს, ხინას და რასაკვირველია, ათონსაც. ათონზე განსაკუთრებით ბრწყინადენ: დიდი ათანასე, რომელსაც ლაგრა ავშენებინა და სასწაულებსაც იქმოდა; შავი ბრი-გოლ, ზაქარია მირდატისძე, არსენი — კვიპრელის ზოჯიკის მეგანძურთ უზუცესი; ზიორგი — ნათესავი მეთეიმისა; სემე-ონ და მამრიელ, რომელნიც მეთეიმეს შემდეგ ივერიის მონასტერს განაგებდენ; თეოფანე ხუცესი, რომელიც იყო „ღრიად სწავლული და ხელოვნებით მწერალი წიგნ-თა საღმრთოთა.“

თ ა ვ ი X

გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობა. — იოანე მღვდელ-მონაზონი. — ეფრემ მცირე. — არსენი იუდათოელი. — ტაძარნი: ბედიისა, საფარისა, ქუთაისისა, ხანულისა, გელათისა და სხვანი. — სკოლანი.

შედა ვსთქვათ, რომ ყველაზე დაუღალავი მშრომელი გამოჩნდა წმიდა ბიორგი, ივერიის მოწასტრის არხიმანდრიტი, მღვდელ-მონაზონი ქართლელი, აღფილით ორიალეთით. ამ ბიორგომ შემსო ნაკლულეგანებანი წარსულთა თვისთა მოადგილეთა და ხელოვნურად გადმოსთარგმნა ქართულად: 1, სჯნაქსარი დიდი, საფუძველი კეკელესიათა; 2, ცხორება, გამოკრებული საწელიწადო; 3, პავლე სრული და საქმე მოციქულთა და კპისტოლენი მოციქულთა; 4, პავლეს გამოკრებული საწელიწადო; 5, თთვენი ათორმეტნივე; 6, სტიქარნი საწელიწადონი... 7, სტიქარნი თვით აჯჯნი... 8, წიგნი ექვსთა დღეთა წმ. კასილას თქმული; 9, წიგნი კპისტოლენი წმ. კნატე დმეტ-შემოსილისანი; 10, წიგნი საფსალმუნე დავითისა, სამკაული და კვირკვინი უოკულთა წიგნთა; 11; დადი პარაკლიტონა, სამკაული ეკელესიათა, სსკითა მრავლათა კეთილათა აღსავსე; 12, დადი მარხვანი; 13 წატკი მრავალ

ფერითა კეთილთა აღსაესე; 14, წიგნი თეოდორე სტოღელისა, სწავლანი დიდთა მარსუათა საკითხავი; 15, წიგნი დაბადებისა, თარგმანი წმიდა იოანე რქობინის თქმული; 16, წიგნი მეექვსის კრებისა; 17, ეპისტოლენი წმ. კირილესნი და სს. წმ. მამათა განკუთმისთვის ნესტორ უსჯულოისა; 18 წიგნი გრიგოლ ნოსელისა, რომლისა მშვენება და ქება ზესთა არს ყოვლისა მოთხრობისა.

აქვე დაუმატებთ, რომ თუმიცა ახალი აღთქმა თარგმნილი იყო მე V საუკუნეში ღვით და სტეფანოზის მიერ იერუსალიმში და შემდეგ დედოფალ რუსუდანიისთვის სხვაი მცხეთას, მაგრამ მაინც წმ. ბიორგიმ ხელ-ახლა შეამოწმა და ხელ-ახლა სთარგმნა სახარება და სამოციქულო, რადგან ეს წიგნები მწვალებლობის ზედ-გაველენით ამ დროს სამაჟნი იყენენ შეცდომილებითა

მოგვეყავს წმ. ბიორგის ანდერძი, რომელიცა სწერია ხელ-ნაწერსა სახარებასა ბაენათის ტაძრისასა; ეს სახარება თვით წმიდა ბიორგისაგან ნაწერია; ანდერძი:

„ესე საცნაურ იყავნ ყოველთა, რამეთუ წმიდა ესე ოთხთავი ახლათ გვითარგმნის ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვაეთქე სულეერთათა და ბერძნულთა სახარებათა და შეგვიმწმობას ფრიადითა გამოწვალებითა და ვინცა ვინ დასწერდეთ, თუ ამისგან ჟურ. გინდეთ დაწერს ღვთისათვის სიტყვათა ნუ სცვალებთ, არამედ ვითარცა აქ ქსწერია კერე დაქსწერეთ და თუ რამე გუკენდეს სვენი ყოველნი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილნი და კეთილად ხან-მეტნიცა და საბა წმიდურნიცა მუნით დაწერეთ და ღვთისთვის ერთმანერთსა ნუ გაჭრკეთ, ხოლო გლახავისა გიორგისთვის, რომელმან ვსთარგმნე, ღოცვა ქუბით.“

თეისი შრომა ბიორგიმ გადმოიღო სამშობლო ქვეყანაში და მეფის ბაგრატ IV-ის მოწვევით ხუთი წელი დაჰყო საქართველოში, სადაც იმ დროს „გარდაიწერნეს წიგნნი მისნი მრავალთა საეპისკოპოსოთა და მონასტერთა და მრავალი საეკკლესიოანი წესნი განმართან“. სამშობლოდამ დაბრუნებისას ბიორგიმ წაიყენა აღსაზრდელად 80 ობოლი ქართველთ ურმანი ძოსტანტინეპოლეს, „შეჰვედრა იგინი ლუკა იმპერატორსა და თვით მეორეს დღეს, შემდეგ იმპერატორის ნახვისა, აღესრულა ქართველთ მეტოქსა შინა ძრისტ. 1066 წელსა. წმ. გვამი მისი წაიღეს ათონს და დაასვენეს იქ, საცა იღო გვამი წმ. მეთეიმისა. ხსენება ბიორგისა 1) 27 ივნისს.

ბიორგის დროს იყვნენ კიდევ შემდეგი მთარგმნელები: ილარიონ, ბიორგი მლთისელი, მასილი ბაგრატისძე, არსენი, ანტონი მნათე და სხვანი.

შემდგომად ბიორგი მთაწმინდელისა ივერიის მონასტრის სახელოვანნი მოწაფენი და საქართველოს სასიკაღულო შეიღნენ იყვნენ:

ა) იოანე მღვდელ-მონაზონი, თილოსოფოსი, პეტრიწად წოდებული, შირქიმელი; ამისგან, სხვათა შორის, დაგუგანა სვინაქსარი, რამელშიაჯ აჩის კალქსილნი ისტორიანი: ჯუთის-მშობლის შობისათვის, ქრისტეს შობისათვის და სხვ.

1) იქრო ქანდაკი, სპეკალი მოიჭვილი, ეპისკოპოსთა დიდება, მღვდელთ პატრივი ამათ მფლობელოთად, მანგილ ორპირ მევეთელი, გიორგი წიგნთა თარგმანი იმთაწმიდების, მიწას მიწას ჰმართავს, სულსა ასასუფეველებს.

აგრეთვე ამანვე გალექსა იამბიკო წმ. ძამის იოანე სინხელის კლემენტისა.

ბ) მთრემ მცირე; ამან სთარგმნა ბერძნულიდამ: 1, წიგნი დიონოსი არიოპაგელისა «ზეცისა იერარხიისათვის»; 2, ამონიოსის წიგნი; 3, მოქცევა საქართველოსა და 4, ჭდაგება წმ. მონიჭელის თომასი.

გ) ბრენი იყალთოელი სხოლასტიკოსი; ამან კახელ-მა ზედ-მიწევნით იცოდა არაბული, ასირიული და ბერძნული ენანი და იყო დიდად განათლებული კაცი, ფილოსოფოსი; იყო მოძღვრად მეფის ღვთისა. ძახეთში იყალთოს ჰქონდა სასწავლებელი და ასწავლიდა: ფილოსოფიასა, ღვთის-მეტყველებასა, ენათა და „სხვათა აზნაურთა სასწავლებელთა“. შემდგომად აღსრულებისა ქათოლიკოზისა იოანესი ჰქმნა ქათოლიკოზად. ჰმარხია იყალთოშივე. აჩსენმა აღწერა: 1, ძეგლის წერა გრებისა, რომელიც იქმნა მცხეთის ჭაღაქსა განკარგულებითა დაჟით აღმაშენებელისა; 2, მოთხრობა მიწუნთა, რომელთა გამო განსდგნენ სომეხნი მართლ-მადიდებლობისა საწმუნებებისაგან და 3, გადმოსთარგმნა „ოქროს ნეკტარი“ წმ. იოანე დამასკელისა.

და აგრეთვე იოანე ტარიჭისძე, სტეფანე, თეოფილე და მრავალნი სხვანი.

შნდა აღვიაროთ ის ფაქტი, რომელ ივერიის მონასტრის დაარსებიდამ საქართველოს ეკკლესია სრულიად განმტკიცდა სჯულსა ზედა მაცხოვრისა ჩვენისა. ხალხში გაგრეცვლებულმა საეკკლესიო და საერო ლიტერატურამ ძლიერად კვალი გაინასკვა საქართველოში და ეს იყო მი-

ზეზი, რომ შემდეგ საუკუნოებში საშინელომა მტრებმა ვერა ლონის ძიებით ივერიაში ვერ დაამყარეს მამულიანობა.

ღელა-ბოძებად შრისტეს სჯულისა საქართველოში, ივერიის და იერუსალიმის მონასტრებს გარდა, შეიქმნენ შემდეგნი დიდებულნი ტაძარნი:

ა) ხახულის ღვთის-მშობლისა თაართომის სვეზედ; „შაფაქლუს მთის კალთას არს ეკლესია მონასტერი ხახულისა ყოვლად წმიდის ღვთის-მშობლისა, დიდი, გუნბათიანი, დიდ-მშენიერად გებული, შეენიერს კარგს ადგილს; ეს აღაშენა დავით გურატ-პალატმან ბაგრატ მეფის მამობილმან... აწ უქმ, ცალეურ არიან და ხატა მისი არს გელათს, რომელი შეამყო აღმაშენებელმან, მერმე თამარ მეფემან“ (გეოგრ. ვახუშტ. გვ. 124). ეს ეკლესია ესლაც არსებობს და აქვს წარწერანი. აქ ბუკად შესდგა გამოჩენილი გიორგი მთაწმიდელი.

ბ) ბელიისა. „აქავ ბუდასა აღაშენა მე 54 მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდი, დიდ-შენიერ-გუნბათიანი და შეამყო სიმდიდრითა დიდითა ფრიად; დასვა ეპისკოპოსი რდიშისა“ (გეოგრ. ვახუშტ. გვ. 400).

გ) საფარისა. «ცუნქის სვეზედ (საჯთაბაგოში) არს საფარის მონასტერი, შეენიერად დიდ-შენი, გუნბათიანი, ყოვლად წმიდისა. ესე იყო შეპყვლი ყოველთა საეკლესიოთა და წმ. ნაწილებითა და დაფუძენენ ათაბაგნი, და აწ არს სუცის ამარ» (გეოგრ. ვახუშტ. გვ. 90) გარეშემო მონასტრისა ესლაც სტროგორბენ გამაჰმადიანებული ქართველები და მსოფლოდ შიგა და შიგ ქრისტიანენი და ჭკავთ საფარის მღვდელი.

დ) მუთაისისა. ეს არის დიდებული შენობა, აშენებულია ბაგრატ III-საგან, რომელსაც ცოლოდ ჰყვანდა

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ასული ბიზანტიის იმპერატორის რომანის არგირისა, ტაძრის მშენიერს შეხედულობას განციფრებაში მოჰყავს კაცი. მის კედელზე დაშთენილა ორი წარწერა; ერთი მათგან იხსენიებს ბაგრატ მეფეს და მეორე კი შესანიშნავია მით, რომ შეიცავს არაბულს ციფრებს 223; ამ ციფრების აღმოჩენით, მსწავლულთ ჰგონიათ, რომ ციფრების ხმარება უწინარეს ყოველთა შემოვიდა საქართველოში, რადგან ამ ტაძრის წარწერის გარდა, სხვა წარწერა ციფრებით არსად მოიპოება, რომ ამაზე უწინარეს დროს ეკუთვნოდეს (იხ. Нумизм. Факты Груз. Царс. ბარათავესისა). ტაძარი წინად იყო საეპისკოპოსო, რომელიც განაგებდა იმერეთსა და ზურიასა. მხლა დანგრეულია.

ე) ზელათისა (ანუ გაენათისა), რომელიც ჭუთათისს შორავს 6-7 ვერსტით. აშენებულია ღვეით აღმაშენებლისაგან (1025). შენობა დიდებულია. მისი კედლები აგებულია მსხვილის ქვით. შრთი ქვა (ცხრა ალაბი სიგრძით) დადებულია კედელზედ თვით ღვეითისაგან. საკურთხეველში ასვენია ხატი ღვეითს-მშობლისა, ნაჩუქები იმპერატორის ალექსი კომნენისაგან. აქვე ასვენია ხახულის ღვეითს-მშობლის ხატი, ქმნილი წმ. ლუკასაგან და მოკმაზული ძვირფასის ქვებით. აქ იჯდა ეპისკოპოსი—ზენათელი, მმართველი ოკრიბისა და არგვეთისა. მსევე შეიქმნა საგვარეულო სავანედ ბაგრატითანთა.

ღა აგრეთვე ტაძარნი სახსრად წამებულის მსტატესი, ღვეითის და ძოსტან ტინესი, მეფე არჩილისა, სასწაულთ-მოქმედისა ილაზიონისა, ბობრონისა, რომელიც წამებულ იქმნა 920 წელს 17 ნოემბერს. მასთანავე აწამეს 133 მხედარნი ქართველნი. ესენი და ამათთან სხვა ქართველნი მურვან ყრუმ 28

დღის ბრძოლის შემდეგ შეიპყრო ციხე ყველანი (სამცხე-სააბხაზეთის შიდა და მთელი საქართველო გააოხრა).

უნდა მოვიხსენიოთ ის გარემოებაც, რომ ყველა ამ მონასტრებთან და სობოროებთან იყო გამართული სკოლები, საცა ასწავლიდნენ ყოველ გვარ მაშინდელ დროის მეცნიერებათა, სამღეთო წერილსა, ლეთის-მეტყველებასა, ბერძნულსა და ასირიულსა ენათა და სხ. მასწავლებელნი ამ სკოლებისათვის ბევრნი გამოდიოდნენ ივერიის მონასტრიდამ, საცა მოღვაწეობდა 500 მეტი ქართველი, აგრეთვე იერუსალიმის მონასტრებიდამ და ზოგიერთ საქართველოს განთქმულ მქადაგებელთა სკოლებიდამ (იგულისხმეთ სკოლა არსენი იყალთოელისა და სხ.); მოზარდ თაობაზე დიდი გავლენა ჰქონდა თავისუფალთა ჰაზრთა და მსჯელობათა შესანიშნავთა ბერძენთა ფილოსოფოსებისა: პლატონისა, არისტოტელისა, პორფირისა, დამასკინისა და სხ. თხზულებების თარგმანთა.

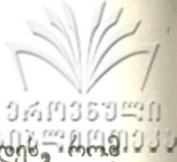
თ ა ვ ი XI

საქართველოს განთავისუფლება საზღვრებთან.—
ჯეჯაროსნების ომი.—ქართველნი შვედიან ჯეჯაროსნან-
თა.—მოღვაწეობა მეფეთა: ბაგრატ III-სა, ბაგრატ IV-სა
და დავით III-სა აღმაშენებლისა.—ძეგლის წერა.

რა იყო მიზეზი, რომ ამ დროებში მე IX—XII საუკ.
ასეთი წარმოუდგენელი წყურვილი და ლტოლვა აღეძრა
ქართველ ხალხს მეცნიერებისადმი და წარმატებისადმი?

თურქნი, საშინელნი და უღმობელნი მტერნი ქრის-
ტიანთ ერთა, მიილტოდნენ ყოვლის მხრიდამ იერუსალიმი-
საკენ დასაცველად პალესტინისა და მოსაგერებლად ჯე-
ჯაროსნებისა, რომელნიც სცდილობდნენ განთავისუფლები-
ნათ საზღვრებთან (თურქ-არაბნი) ყოველი ქრისტიანისთვის
ძვირფასი სათლავი იესო ქრისტესი. თითქმის მთელი მე-
როზა მოასკდა მცირე აზიასა.

ის ადგილი (პალესტინა), საცა დაიბადა, აღიზარდა
და იმოქმედა მაცხოვარმა, შეიქმნა ქრისტიანების სალოცაე-
სათაყვანებელ ადგილად. მე VII საუკ. იგი დაიპყრეს არაბთა,
რომელნიც არ აბრკოლებდნენ ქრისტიანებს წმიდა ადგილების
შლოცვას. მე XI ს. (1072 წ.) კი პალესტინა დაიპყრეს
თურქთა (სელჯუკთა), რომელთაც წმიდა ადგილებში სალო-

ცავად მიმსვლელთა ისეთი დიდი გადასახადი დააღეს, რომ ქრისტიანნი ველარ მიდიოდნენ პალესტინაში. ძველა ამას დაემატა აგრეთვე საშინელი ღვენა ქრისტიანებისა, მათი ტანჯვა და წვალება.

სარეთი მდგომარეობა ქრისტიანებისა პალესტინაში განუმატრა ევროპიის ხალხსა, პაპსა და დიდებულთა პეტრე უდაბნოელმა. იგი მწვევის სიტყვებით უხატავდა ხალხს ქრისტიანების დამცირებას მაჰმადიანთაგან, ტანჯვას და საშინელ მდგომარეობას და ყველას სთხოვდა, რომ მიშველდებოდნენ ქრისტიანებს და გამოეხსნათ წმიდა ადგილი მაჰმადიანთა მფლობელობისაგან. პეტრეს ხმას მიემატა პაპის თხოვნა-ვედრებაც და მათი ლაღლება არ დაშთა ხმად მლაღლებულად უდაბნოსა შინა. მითქმის მთელი ევროპა ფეხზე დადგა და აღიჭურვა სურვილით წმიდა ადგილების განთავისუფლებისათვის. ღიწყეს მზადება და ჯარების შეკრება.

პირველი ჯვაროსანი ლაშქარი (1096—1099 წ.), რომელიც შესდგებოდა რამდენიმე ათასი კაცით, გაემგზავრა ზოდფრიდ ბულონელის წინამძღოლობით. ეს ჯარები ძოსტანტინეპოლიდამ გადავიდნენ მცირე აზიაში, დიდის გაჭირებით აიღეს ანტიოქია და გაზაფხულზე 1099 წ. შემოერტყნენ იერუსალიმსა, რომელიც დიდის სიძნელით აიღეს, ამოსწყვიტეს მაჰმადიანნი და ურჩიანი და დაწესეს თვისი მმართველობა ამ ქვეყანაში. მაგრამ ბატონობა ქრისტიანებისა დიდხანს არ გაგრძელდა. მაჰმადიანნი თანდათან მძლავრდებოდნენ და ალაგ-ალაგ ქოცებდნენ ქრისტიანებსა, რომელთა რიცხვი მთელს მცირე აზიაში არ აღემატებოდა 25,000 - 30,000 სულსა. ქრისტიანების საშველად ევროპიიდან წამოვიდა მეორე ჯვაროსანთ ლაშქარი

(1137 წ.), მაგრამ ამით ბევრი ევროპული უშედეგობის მომხმეთა, რადგან ამ დროს მიმდინარებდა მისიის (ეგვიპტის) სულტანი სალადინი, რომელმაც ქრისტიანთა საშინლად დაპარცხა ტიბერიადის ტბასთან და შემდეგ ამისა იერუსალიმიც აიღო. ამ ამბავმა საშინლად ააღელვა დასავლეთის ევროპელები. ძილვე დაიწყო მზადება. პირველად გაილაშქრა (1190 წ.) გერმანიის იმპერატორმა შრიდრიხ ბარბაროსმა, რომელმაც ვერ მიაღწია პალესტინამდის და ერთ მდინარეზე (მცირე აზიაში) გადასვლის დროს წყალში ჩაყარდა და დაიხრჩო. მეორედ გაილაშქრა საფრანგეთის მეფემ შილივე-აგვისტომ და რიჩარდ ლომ-გულმა, მაგრამ გზაზედ ამ ორთა შუა უთანხმოება ჩამოვარდა, რისგანა პირველი უკანვე დაბრუნდა და რიჩარდ ლომ-გულმა თუმცა მრავალ ჯერ გაიმარჯვა მაჰმადიანებზე, მაგრამ იერუსალიმი მაინც ვერ წაართო სარაცინთა. ამის შემდეგ კიდევ რამდენიმე ჯერ ევროპიელთ გაილაშქრეს პალესტინის განსათავისუფლებლად, მაგრამ ვერა გააწყეს-რა. პირიქით 1291 წელს სულ მთლად ქრისტიანთ კუთვნილება მცირე აზიაში გადავიდა მისიის სულტანის განკარგულებაში. (Ист. Шлецера т. I).

ამ ომების გამო სარაცინთა, დასტოვეს შორეული ქვეყნები და გაეშურნენ პალესტინისკენ. ამ მიზეზი, რომ საქართველოც სრულიად განთავისუფლდა სარაცინთაგან, რომელნიც მცირეოდენად დაშთენილნი საქართველოში, მძლავრის მეფეებისაგან (ბაგრატ III, ბაგრატ IV¹) და

1) ამან შემწეობა აღმოუჩინა აგრეთვე იერუსალიმის ტაძარებსაც, მეტადრე ჯვარის მონასტერსა. საზე ბაგრატიისა გამოსახულია იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის კედელზე. ბაგრატს ასრე ამკობს ანტონი I:

ღავით III) სრულიად განდევნილ იქნენ თველოდგან . ურავთაგან განთავისუფლების შემდეგ ხსენებულთა მძლავრთა მეფეთა შეაერთეს მთელი საქართველო, და მისცეს ხალხს შეძლება შინაური აღორძინებისა.

ეს გარემოება იყო მიზეზად, რომელ ქართველთ აღმოჩინეს შესანიშნავი ნიჭი ეკლესიათა და მონასტერთ გამშენიერებისა და განათლებისა.

შართველნი შინაობაში რომ განმტკიცდნენ, ახლა შეუდგნენ საქვეყნო საქმეს. ჩვენ ვამბობთ ქართველთა ჯარის მონაწილეობას ჯვაროსნების ომში. ორ-გზის ქართველნი წარემართნენ იერუსალიმისკენ, მაგრამ ერთჯერ შეემა ზღვამ იმხვევრბლა ქართველ ჯვაროსანნი, ხოლო მეორედ იბრძოლეს მტერთა ზედა მეროპიის ჯართან ერთად. ამით არ იკმარეს ქართველთა. ჩვენი ეკლესიის წარმომადგენელნი მეფეების (მეტადრე ღავით III-ის) მოთავეობით შეუდგნენ ბრძოლას მრავალთა მწვალებელთა სწავლასა და მტერთა შრისტესთა.

როდესაც პალესტინა და, საზოგადოდ, მთელი მცირე აზია

ებგრაუტ მეოთხე, ძე გი-რგი შირველს,
 მეფე აფხაზთა, მშვენიერ მორღ-ნავეეთო
 თილოსოფოსო, ბრძენი, ქრისტეს მოყვარე,
 გესარის მზახლე, კურატ-მალაქ სტასტის,
 შეგებული ომთა, არ განუცდელ მხედარი,
 ამისსა დროსა მეფობისა განბრწყინდეს,
 გიორგი დიდით, ღვთიერ-მეტყე-გილოსოფოსნი,
 გარნა ქართველნი, სოფლის კაცთა მნათნი,
 (იხ. წყობ. სიტყ. მუხლ. 568 და 570).

ბრძოლის ველად გადაიქცა და ყველას ყურადღება მიქცეული იყო ძრისტეს საფლავისადმი, მაშინ საქართველოში გამოჩნდნენ მრავალნი პირნი, რომელთ ყოფა-ქცევა არ შეესაბამებოდა ქრისტიანებრივს სწავლასა. პი ამათ წინ აღუდგა ღაერთ III. ღაერთმა მოახდინა სასულიერო კრება და განწმინდა ქვეყანა მრავალთა ძრისტეს სჯულის წინააღმდეგთა სწავლათაგან; ღაერთმა ბრძოლა გაუმართა აგრეთვე მონოფიზიტურ სწავლას სომხის ეკკლესიისას და როდესაც სომეხთა წინააღმდეგობა აღმოუჩინეს, თვისის ძღვეა-მოსილის ჯარით შევიდა სომხეთში, აიღო სატახტო ქალაქი ანი, ¹⁾ სადაც მოახდინა სასულიერო კრება განათლებული ქათოლიკოზის მოანეს თავმჯდომარეობით და იყალთოს განათლებულის ეპისკოპოზის პრსენის, მფრემ მცირის და მოანე ტაქის თანადასწრებით. ამ კრებას უნდა შედგრგებინა სომეხ-ქართველთ ეკკლესია და სომეხნი დაეყოლია ჩვენი ეკკლესიის სწავლის მისაღებად. მაგრამ ეს კრება და აგრეთვე შემდეგში (1147 წ.) მოსტანტინეპოლის კრებანი უნაყოფონი გამოდგნენ, რადგან სომხის ხალხი ღრმად იცაედა ბრიგოლ განმანათლებელის ტახტსა და სწავლასა.

ღასასრულ ჩვენ ვიტყვი, რომ მეფე ღაერთი III მოღვაწეობდა ქართველთა ივერიის, იერუსალიმის, სინაის, ძეპორის მონასტრებისთვისაც, რომელთაც შესწირა დიდი განძეულობანი და მამულნი; ჯმ.სინაის მთაზე მან აღაშენა წმ. შკატერინეს ტაძარი და დასვა იქ მიტროპოლიტი. ღაერთმანვე აღაშენა ტრაპეზუნტს მონასტერი, დიდი ლავრა, საბეღლსა

¹⁾ ღაერთმა აქ მეოფობის ღროს ააშენა დიდი საკრებულო ეკკლესია, რომელზედაც არის მრავალი ქართული წარწერა.

ზედა სუმელის მონასტერი, რომელსაცა შესწირა მამულნი და სხ. შემოსავალნი; აგრეთვე ააშენა ეკლესია ალევს და ლომსიას (ღუშეთის მხარეს), მოქვს, ნათლის-მცემლის უღაბნო შარაიასა, მარტო-მყოფისა ანტონისა, ძაეთისხევის მონასტრის საკრებულო ტაძარი და მრავ. სხ.

ღვით აღესრულა ¹⁾ 1125 წელსა შრისტესით. მრავალთა მოღვაწეობათათვის, მამულის მტერთაგან სახელოვანად დაცვისა და განთავისუფლებისათვის, აღშენებისათვის ეკლესიებისა, მონასტრებისა, ქალაქებისა და ციხეებისა მეფე ღვითი წოდებულ იქმნა აღმაშენებლად და წმიდანად შერაცხილ. ლეობა 26 იანვარს.

¹⁾ იქმნა დასაფლავებული მეფე ესე ღვითი გაენათის მონასტრის სამხრეთის შემოსავლის კარის ბჭესა ქვეშე. შემდეგ, როდესაც შერაცხილ იქნა წმიდათა შორის, მაშინ მისი გვამი მოწიწებით აღმოასვენეს და წმიდა ნაწილი მისნი დაკრძალეს გაენათის საკრებო ტრაპეზსა ქვეშე. საფლავის ქვა საფლავისავე ადგილსა დაუტევეს. ამ ქვის სიგრძე 4 არშინი და 6 ვერშოკია, სიგანე 1 არშინი და 12 ვერშოკი. ზედ არის წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს:

«როს ნაჭარმაგევს მეფენი შვიდნი მე პურად დამესხნეს, თურქნი, სპარსნი და არაბნი სამზღვართა გარე გამესხნეს; თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალთა შამესხნეს. აწე ამათსა მოქმედსა გულზედან ხელნი დამესხნეს».

წმიდისა ამის და განათლებულისა მეფისაგან დაგვშთა:

«გალობა სინანულისა» და «ანდერძი», რომელშიაც, სხვათა შორის, მოხსენებულია შემდეგი: «მივეც (შვილსა დიმიტრის) დროშა ჭეპი სვიანი და აბჯარნი ჩემნი სამეფონი და საჭურჭლენი ჩემნი ზემონი და ქვემონი; ხოლო დრჳკანნი კოსტანტინე ცვატას, ხოლო ჩემნი ღაღონი და თვალ-მარკალიტნი ხანულის ღვთის-მშობლისად შემიწირავს,

დასასრულად ამ თავისა მკვიფრანთ ცნობებს დავითისგან მოწვეულს სასულიერო პირთა კრების განაჩენსუ ხანუ ძეგლის წყარსუ წმიდისა კრებისა, ღრამედი შემოკრბა ბრძანებითა კეთილ-მსახურისა და ღვთიუ-დაცულისა მეუთისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეუთისა» (ასრუთა სათაურად აქვს ამ განაჩენს ისტორიისში).

ამ ძეგლის წყარში ვრცელი შესავადის შემდეგ მოყვანილია ცნობანი სახარების გავრცელებასუ მსოფლიოში საზოგადოდ და ანდრია და ნიხოსაგან საქართველოში კერძოდ. შემდეგ მოყვანილია ცნობანი მსოფლიოთა და კერძოთა კრებთა დადგენილებებსუ.

საკუთრად დავითის კრებასუ იმავე ძეგლის წყარში არის ნათქვამი: «ესე გვირგვინოსანი, მრწობელი მარტვილუ და სასურველი დავით, რომელი ესე ერთბაშად მხნეცა არს და ბრძენ, მართლ და წმიდა, მუუდროცა და მშვიდი, სახიერ და ტკბილ, მოწყალე და ძვირ-ფასეუბელ და მიმსგავსებულ სახიერებისა ღვთისა. ესე ვინაჲდგან გარეშეთა ბრძოლათა შინა წინა-დაუდგრომელობით და გარეშისა საქმისა ქმნულებითა სხვათა ვაცთაგან შესწორებად შეუძლებელ იყო; ამისთვის მან შემოკრბა კრება ღვთის მოყვარეთა ეპისკოპოსთა, მატროსანთა მღვდელთა და ღირსთა დიაკონთა, ქრისტეს მოყვარეთა მონაზონთა,

ხოლო დეკატი და ბოტენატი ატენისა საჭერჭლისა, იგიცა ჩემის სიხლითა მოგებული...» ნიკ. უფილელი ამბობს წმ დავითზე:

«აქრო ნილოსით, მრწველ-სიბრძნით ქართველთა ღრმად გამომეტყვი, კაპანთ-მინდორ-შეოფელი. მესხთა მთიები, იმერთა მთოვარე; მზე გურიულოთა, უდიშართა ცისკარი; სვანთა, აფხაზთა ღრიფლიფი, კახთა ნათელი».

დაუფლებულთა და მკუდაბნეულთა სანახებთა ჭარბობისათა მასწავლებლად ორთა საკუთარებასათა: რუისისა და ურბნისისა... საკლესიოთა და სამღვდელთა და საქრისტიანოთა ძიებათათვის... თაჲ და წინამძღვარ კრებისა მის იუფ იოანე, უოკლად დიკსი მთავარკუთხედისა, ქათოლიკოსი და უოკლისა საქართველოისა დიდი მამათ-მთავარი... (საქართ. სამართხუ, გვერ. 518—528).

თუით განაჩენი კ'უებისა:

ა. პირველად კუთხედისა ანა დიკსებით შემოსილნი მატეოსა მღვდელთ-მთავრობისა და უდიდსნი ქრისტეს პირველისა მწვემთ-მთავრისანი განკვეთებით და უცნო ვეჟენით მღვდელობისაგან. ხოლო ანა კრულ-ვეჟენით და ანა შეკანკენუნით, ნუ იუფიან, ანამედ ლიტონისა ერის კაცთა თანა ზიანებად ვეჟენით.

ბ. ამასთანავე განკარგეთ, რათა ამერიტგან ანდარან იგადრეს ქმნად, თუნიერ ვითარ იგი განაწესებს კანონი, რომელ კუთხედისა 35 წლისა, მღვდელი 30 წლისა, დიაკონი 25-სა და წიგნის მკითხველი 8 წლისა ხელ-დასსმულ იქმნებოდან...

გ. ხოლო წესი ხელ-დასსმადთა სრულებისა ეგრედ აღესრულებოდდე, ვითარცა ახლთა შინა გურთხევათა ნეტარ-სუნებულისა მამისა გიორგი მთაწმინდელისათა დაწერილ ანს. ეგრეთვე გურთხევა კველსიისა, დამყარება საგურთხეველისა და წმიდა-უფთა ღმერთ-მუწფელისა მიწინისა, ეგრეთ სრულ იქმნებოდდე, ვითარცა მუნ შინა მოხსენებულ ანს.

დ. ხოლო ქრთამისათვის და საფასისა, რომელსა მიიღებენ ხელთ-დასსმელნი ხელთ-დასსმადთაგან, წმიდათა მოციქულთა და მამათა მოცემისა მეტრ, განჩინებად ვიგადრეთ ჩვენცა

რათა მოისპოს ეკე ვითარც იგი კველვისისგან და აღიხ-
რის მღვდელობისაგან, რომლისა ქმნა ნურღარამტა ვის უგად-
რებოეს და ნუმტა მიიღებენ ნურტა ქრთაშსა, ნურტა ძღვესსა, ნუ-
რტა კველვისასა, ნურტა ქათოლივოსი ეპისკოპოსთაგან, გინა
ნურტეს-დაიკონთა და მღვდელთა და ქორ-ეპისკოპოსთაგან; ნუ-
რტა უბისკოპოსნი დაიკონთაგან, ნურტა რომელიმე სხვათა დასი-
საგანთა ანუ საკველვისითა მხეთაგან.

ე. მერმეტა სამღვდელთა ჭურჭელთა და ღვთისა შეწი-
რულთა სიწმიდეთათვის, რომელ არიან კბარძი-ფეშხუმი, სა-
მწირობელნი და ყოველივე კველვისათა შეწირული და ერთგვის
ღვთისადა მიტეული ოქრო, ვერცხლი, თვლი, მარგალიტი,
ჭიჭა, სტავრა ნაქსოვი, სინი, რვალი, რვინა, ძელი, კერი,
ჭა. ამას განვაწესებთ შედეგითა წმიდათა კანონთა, რათა არა-
ვის ხელწიფოს ხმარებად მისი არა რად, არცა ტყუეთა სა-
ხსრად, დაღათუ ცუდადცა და უხმარად მღებარე იყვნენ.

ვ. ამასთან ესეც მივიხსენებთ, ვითარმედ თავნიერ კველ-
ვისისა და საკურთხეველისა არცა ნათლის ცემა შესამღებულ
არს, არცა გვირგვინისა გურთხევა, არცა მონაზონისა ეპისკო-
ლითა, გინა სქემითა გურთხევა გურთხევა და არცა მონაზონისა
ხურტესსა გვირგვინთა გურთხევად ხელწიფების, არცა ერისაგანსა
მღვდელსა მონაზონისა გურთხევად.

ზ. კვლად არსცა განკისხვებობთ, რათა ამიერიდგან არ-
ღარა კურთხებოდან გვირგვინნი ჩხვილთა ქალ-ყრმითა, არა-
მედ უკეთუ საჭიროდ რადმე იყოს მშობელთა მიძირთ დიდად,
დაუწინდენ იგი ურთიერთარს და, რაჟამს ასაკად მოვიდნენ ორ-
ნივე, მაშინ ოქორწინონ და ქალი ათორმეტისა წლისა უმცროსი
ნუმტა შეოფილ არს ქორწინებით მეუღლისადა.

საქართველოს
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

ზ. ქათოლიკოსი, ეპისკოპოსი და ქართველთა მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაურები და საღვთისმეტყველო წიგნთა მუშაობის გამომცემლობა მუდმივად ანუ დიდი ხანი შეიქმნა ღვთისმეტყველებისათვის ემსახურებოდა მის ფუნქციონირებას და დაცვას ყოველთავე საქართველოსათვის წესთა, რათა არა რა მათგანი განსტყოს ქრთამისათვის, არც რა განუიღოს კვლავად.

თ. შემდგომად ამისა ამისათვის სათანადოდ ვგონებთ მოხსენებებზე ვინაშიცაა მოძღვრება წოდებულია მათ მონაზონთა თრიალდი და აღურაცხელი არს სიმრავლე და ერთსა მონასტერსა შინა რუხანი და ათნი, მრავალ-გზის რწმინდა და რცხა ათნი იპოუბან; დიდი თუ იყოს მონასტერი და მრავლის შეფართობსა და განსუთქილებისა მიზნისა შემოიღებს სიმრავლე მათი, ამისთვის განუჩინეთ, რათა დიდთა მონასტერთა შინა რა-რა, ხოლო მცირედთა თვითონ ვინ იყოს მოძღვარი.

ი. წესი იგი, რომელსა კრებულთა დასხმად უწყეს, ნუღა რამცა კადრებულ არს ქმნად ამერიდგან, ნუღა მონასტერთა შინა ქმნა საკურთხეთა ერთს-კრებათა, ნუღა რა სხვა სამოქალაქო და სასოფლო წესი ქმნიდ არს მონასტერთა შინა.

კ. ხოლო ერთსა საკურთხეველსა და მასვე ერთსა წინადატეხისა ზედა წმიდისა შესაწირვისისა მრავალთა სულთათვის მრავალთა მღვდელთა მიერ ქმნა წმიდისა ყმის წირვისა უწყეს არს და განგებულ, რომელი ესე ნუღა რამცა სადა ქმნიდ არს, უფროსლა თავად საკურთხეველსა დიდისა ეკლესიისა საეპისკოპოსოსისა, გინა მონასტრისისა, ერთისა არავისთვის წეს არს ყმის წირვად არაოდეს, არც ცოცხლისა, არც მიტვალბული-სათვის, თვანიერ აღაშთა და სულისა სისხლებელად განჩინებულთა დღეთასა; არამედ მის ეკლესიისა მამულებელთა და შემოწირველთა და ერთბამად ყოველთა ქრისტიანეთა ცოცხლთა

და მიტკვალბუღლთათვის ჟერ-არს უამის წირვა; სოლო ერთისა
 კატისათვის ანუ ერთისა სულისათვის კგბტრთა სადმე შინა
 ანუ შტოთა კგკლესიისათა ჟერ არს თვითულისა ხუტესისაგან
 უამის წირვა.

ღ. რომელნიცა სომეხთაგანნი წმიდასა კათოლიკე კგკლე-
 სისას შეერთებულან... ესრეთ განვაწესეთ მათთვის: რათა სრუ-
 ლიად ნათელ-სტკმდენ, კინადგან სსკატა დიდთა კგკლესიათა
 კპოკებთ მკჟმედად ამისა, ვითარ იგი არს სსმეტრირქო საყ-
 დარი ანტიოქიისა და ყოველნი მიმდგომნი მისნი კგკლესიანი
 აღმოსავლეთისანი.

მ. კვალად განვაწესეთ, რათა არცა მართლ-მადიდებელი
 მამა-კაცი მწვალებულსა, გინა წარმართსა დედა-კაცსა, ანუ დედა-
 კაცი მამა-კაცსა შეუღლდნენ, კინადგან ყოველნი მართლ-მადიდე-
 ბელნი ტამარ არნ ღვთისა; სოლო ყოველი ბოროტად მადი-
 დებელი ანუ ყოვლად არა მადიდებელი ტამარ არს ეშმაკი-
 სა...

ნ. კინადგან ესეცა უწესოება მრავალთა მიერ აღსრულე-
 ბად გეკსმა უთეროსლა დიდთა ვიეთთამე და წარჩინებულთა და
 არა ლიტონთა კატთაგან, რომელ არს არა ერთგან კურთხევა
 ტვირტკინთა ჭარწინებით ერთ-სორც ჭმნადთა მეუღლეთა, რომ-
 ლისათვის განკსაზღვრებთ, რომელნიცა მოაქამდე ესრეთ კურ-
 თხუელნი ყოფილ არიან და კარდასრულ არიან, იგინი შენდო-
 ბილ არიან უმეტრებისათვის; სოლო უკეთუ აწ სადმე იბოკუნ
 კინმე კგე ვითარნი, იგინი სჯულდერად ცოლ-ჭმირად ნუმიცა შე-
 რაცნილ არიან.

ჟ. მერმეტა ღვთივ-მოძაგებულისა მის და ღვთისა განმა-
 მწარებელისა ცოდავთა უბილწესსა სსმაგულებისა სოლომელისას,
 რომლისა არა კუწვით, თუ ვითარ შეუთვისა იგი უბადრუქსა

ამას ნათესავსა და სრულად განაშორებს და უცხო
საგან.. უკუკლმის სულმან ქრისტიანუმის მართლ-მადიდებელმან,
რომელმან შემდგომად ამის ძეგლისა წარკვირვისა არა იჯმნას
ბილწისა მის ცოდვისაგან... ჰო, ჩვენდა არღარა გურთხევა,
არამედ გლე მამ და მხილება დაიბკვიდროს საუკუნომ!

თ ა ვ ი XII

თამარის მოღვაწეობა.—აშენება ვარძიის მონასტრისა და სხვათა ტაძართა.—ცნობანი ქართველთა ტაძარ-მონასტრეზებ იერუსალიმს, სინას, საბერძნეთს და სს.—დაარსება ტრაპეზუნტის იმპერიისა.

ბედნიერნი დღენი საქართველოს ჰქონდა დიდისა და უღლველის თამარის მეფობის დროს. მან თვისის გამკრიანობით და სიბრძნით მტკიცედ შეაერთა და შეაკავშირა ყოველნი ქართველნი. მაჟკაც მხედართა გონიერად მოხმარებით დაიპყრა ყოველნი მიდამონი შავი და ძასპიის ზღვისანი და შიშის ზარი დასცა ოსმალთა (თურქთა), სპარსელთა და სხვათა. თამარმაც დაიპყრო მცირე აზია ¹⁾ და დააარსა აქ ტრაპეზუნტის იმპერია, რომლის

1) მიზეზი ამისა იყო ბერძენთ იმპერატორი ალექსი ანგელი, რომელმაც თვისის სინარბისა-გამო თამარისაგან დასაჩუქრებულთ ბერძენთ ბერებს წაართვა ყოველივე, რაც მიჰქონდათ საქართველოდგან თამარის ბრძანებით იმერთა ღვარნი მიუხდენ ბერძენთა და ერთი შეტევით აიღეს ტრაპეზუნტი, ღვიმონი, სამსუნი, სინოპი, კერასუნდი, ქიტორა, ამასტრია, ღერაკლეა პატულაღონით და პონტი. აქ თამარმა, როგორც ვსთქვით, დააარსა ტრაპეზუნტის იმპერია (1204 წ.), რომელიც არსებობდა 1461 წლამდე. ტრაპეზუნტი აღშენებულია ბერძენთა—

ვამგებელად დასვა თვისი ნათესავი, ძველადგანი სპარსეთის
ლოში გადმოსახლებული ბერძენთა იმპერატორთ ჩამომავალთაგანი ანდრონიკაშვილი. ასეთი სიძლიერე ჰქონდა
თამარსა გარეშე საქმეებში.

რაც შეიხება თამარის მოღვაწეობას ქართველთა
ერის წინ-სვლისა და წარმატებისათვის, ამის აღწერას და
დაწვლილებით გამოძიებას მეტად დიდი ღრთ მოუწდება, ამი-
ტომ ჩვენ აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ ამ საკვირველი დედა-
კაცის უმთავრეს საქმეთა და მოღვაწეობათა.

მამეფებისავე თანა თამარმან, როგორც პატრონმან
და მამამან ქვეყნისამან, წინ წამოაყენა და მფარველობა და-
უწყო ყოველთა ნიჭიერთა და სწავლა-მეცნიერებით აღჭურ-
ვილთა პირთა. რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ყოველი
მეცადინეობა იხმარა მიეცა მათთვის შეძლება, რათა თვისი
სწავლა და გამოცდილება კეთილად მოეხმარათ მამუ-
ლის წარმატებისათვის. ამნაირის მფარველობის და მა-
მობრივი სუკერაულის გამო ¹⁾ საქართველოს გამოგზარდ-
ნენ შესანიშნავნი და უკუდავნი მოღვაწენი, როგორც სა-
მხედრო წოდებაში, ისე საეროში და სასულიეროშიაც.
მოაწე და ზაქარია მხარგრძელები—სპასალარნი საქართვე-

გან. იმპერატორმა ადრინამა გაათრევიანა აქ დიდი ნაგთ-საყუდელო*
ეს ქალაქი ერთ დროს ეჭირათ გოტებსა, მერე ორ საუკუნეს გენუე-
ლებსა და იყო და არის ენლაც საეაჭრო ქალაქი.

¹⁾ არ შეგვიძლიან აღუნიშვნელად დაგუოგოთ ის გარემოებაც,
რომ თამარის გამეფებაშდის წინა მეფეებისაგან უკვე რამდენათმე იყო
შომზადებული ის ნიადაგი, რომელზედაც ნიჭიერმა თამარმა აღმოაცენა
და დაამკვიდრა ძლიერი სამეფო საქართველოსა, ერთად ერთი ნაგთ-საყუ-
დელო მამინდელო დროის აზიის ყველა ქრისტიან ერთათვის საზოგადოოდ.

ლოს ჯარისანი, შოთა რუსთაველი, ჩახრუხაძე, შეთველი და იმ დროინდელი გუნდი სასულიერო წოდებისა უკუდავნი არიან ქართველი ერის ისტორიაში და სახსენებელი მათი საშვილი-შვილოდ გადაიცემის. თამარის დრო (1184—1212 წ.) ოქროს ეპოქად არის ჩაწერილი საქართველოს ერის ისტორიაში.

ეს დრო ქვეშარიტად იყო დრო ქართველთა სულიერის და წინგობრივის ზრდისა და წარმატებისა. ამ დროს დაიწერნენ უკუდავნი თხულებანი, იქმნენ საკვირველნი ძლევანი მრავალთა საქართველოს მტერთა ზედა, გაშენდნენ ქალაქ-დაბა-სოფელნი, ¹⁾ დიდნი და მრავალნი ტაძარ-მონასტერნი და მათთან ერთად სკოლანი ხალხის გასანათლებლად, გაყვანილ და გათხრილ იქმნენ რუნი, არხნი ²⁾ ურწყავ ადგილების მოსარწყავად და მოსაშენებლად; ქვეყნის დასაცავად მტრების შემოსევისაგან მალალ მთების მწვერვალთა ზედა აგებულ იქმნენ კოშკნი, ციხენი, თხრილნი, გამოქვაბულნი, საკვირველნი გალავანნი და კარები; ეკლესიის საქმეების განსაწმენდელად და გასაუმჯობესებლად მცხეთაში მოწვეულ იქმნა კრება სასულიერო პირთა,

1) სხვათა შორის, თამარმა ააშენა ქალაქი თამარა-შენი ლიხვის ხეობაში. ეს ენლა სოფელია. ააგო სამების ტაძარი აღაზნის მარცხენა ნაპირზე, დაბა ალვანში, საცა მას ჰქონდა მშვენიერი სასახლე. დაასრულა აღშენება ვარძიის კლდეში გამოკვეთილი მონასტრისა, აგრეთვე გაამშვენიერა გაენათის მონასტერი და სხ.

2) უველაზე დიდი არხი, მისგან გაყვანილი, იყო ის არხი, რომელიც აღაზნიდამ შირაქის ურწყავ ადგილების სარწყავად გაყვანილი იყო. ენლა არხი გაუქმებულია და რამდენიმე მილიონი მანეთი დასჭირდება მის განახლებას.

რომელიც ჩინებულად აღზრდილ იყვნენ ბრძენის (მითრის) მთაწმიდელის სკოლაში—თბილისში.

ჩვენი მონასტერ-ეკკლესიანი იმდენად მდიდარი და განწყობილი იყვნენ, რომ თამარი საზრდოს მიაწვდიდა ხოლმე ბერ-მონაზონთა, მონასტერ-ეკკლესიათა უცხო ხალხთათა: ბერძენთა, ასურელთა და სხ. თამარმა აღაშენა, განაახლა და შეამკო ტაძარ-ეკკლესიანი ქართველთა აგრეთვე პალესტინას იერუსალიმს, ქვიპრეს, ანტიოქიას, ათონს, საზოგადოდ საბერძნეთს და მცირე აზიას. ყველა ამათ ხაზინის მიწედის გარდა აყუიღნა შესავალნი და შესწირნა მამულნი და სოფელნი.»

შემდეგი მშენიერი ეპიტაფია მოკლედ გადმოგვცემს მთელს შინაარს თამარის მოღვაწეობისას:

«უბის ავაგე საყდანი, უწყლასა წყალი ვადინე;
ისპაანს დაესდევ ბეგარა, სტამბოლს სარაჯა ავიღე;
თეთრს ზღვაში რკინა ჩავაგდე, სმელეთი ჩემსკენ მოვიგდე;
ამდენი საქმის მოქმედმან ცხრა ადგი ტილო წავიღე»¹⁾

¹⁾ თამარი აღესრულა 1212 წ. 18 იანვარსა და ჰმარხია გაენათის დიდებულს მონასტერში.

თამარის ფულზე აწერია შემდეგი:
«დედოფალი მალალ-ხარისხოვანი
დიდება სოფლისა და სარწმუნოებისა
თამარ, ასული გიორგისა,

ამ თავის დასასრულში მოვიყვანო ცნობებს იმ მონასტერ — ტაძრებზე, რომელნიც აქნდათ ქართველებს გარეშე საქართველოისა. ¹⁾

ა) ჯვარის მონასტერი იერუსალიმში ¹⁾ აღშენებულა მეოთხე საუკუნეში მირიან მეფისაგან. უბოძებია მისთვის აღდილი დიღს ძოტანტინეს, ბერძენთა და რომათა მეფესა. მეფე მონასტერი და სხვანიცა განამდიღრა მეფე მახტანგ ზორგასლანმან და მეფე ბაგრატ III-მან საფუძელითგან განაახლა, განამშვენა და შესწირა მას დიდი მამულეზი საქართველოში. ამავე მონასტრისათვის მრავალი იღვაწა შეეთის მცხოვრებმა ბერმა პროხორემ, რომელიც სიკვდილამდის სცხოვრებდა იერუსალიმში, ჯვარის მონასტერში. როდესაც მონასტერი დაძველდა, მაშინ იერუსალიმს მივიდა მოხუცებული შოთა რუსთაველი, დამწერი «მეფისის ტყაოსნისა» და დაადგრა ჯვარის მონასტერში;

შემდეგი შესთისა

ღმერთმან აღიღოს ძლევენი მისნი.“

(იხ. Нумизм. Баратаева).

¹⁾ მშენებნი და დაწერილებითნი ცნობანი საზოგადოდ ყველა ტაძრებზე და კერძოდ ქართველებისსაზე აღუწერია ეპისკოპოსს პორფირის თავის წერილში: „О надпис. въ Іерувалимѣ и др. мн-ствахъ православнаго Востока.“ ქართველი ტაძრებზე ნაჩვენები წარწერანი (ამ წერილში) განუხილავს პ. იოსელიანს და აღუბეჭდია „საქართველოს მახარებლის“ ნომერის №-ში 1865 წლისა.

¹⁾ ამ მონასტერს დღესაც თბილისში აქვს თვისი კუთვნილი საყდარი (მეტოქი), წოდებული «ჯვარის მამად», აგრეთვე მთელს სა-

მას განუახლებია იგი და შეუწირავს მისთვის „მთავალი სიმდიდრე“ და „თვითცა ვიდრე გარდაცვალებამდე თვის-სა ყოფილ-არს მუნ, ლოცვითა და ვედრებითა ღვთისა მიმართ აღსრულებულ არს და მუნვე ჰევარის მონასტერსა შინა დაულოულ არს, სადაცა სახელიც მისი არს მუნვე კედელსა ზედა დახატული და ჰგეის ვიდრე მოღღეინდელად ღღედმდე.

ბ) იაკობ ალფეზის ათორმეტთა მოციქულთა მონასტერი აღუშენებია ბიორგი I-სა, საქართველოს მეფესა. „ზარათხანა მეფეთა მუნ ყოფილა ამ მონასტერსა შინა... ქრთამის მიცემითა თურქთა ეს მონასტერი წაართვეს ქართველებს და მისცეს სომეხთა.“

ბ) წმ. ნიკოლოზის მონასტერი ძახთ-დედოფლის მღენესაგან (მლისაბედი) არის აშენებული. ტიმოთე მიტროპოლიტი თავის მოგზაურობაში (128 გვ.) სწერს ამ მონასტერზე: „წმიდის ნიკოლოზის მონასტერი ძახთა დედოფლისა, მღენე ყოფილისა მლისაბედისაგან ¹⁾ აღშენებულია; წმ. ნიკოლოზ თვით მჯდარა მუნ; სენაკი მისი მუნ ყოფილა.“ მკლესიის კანკელზე შემდეგი წარწერაა: „წმიდაო ნიკოლოზ, მეოხ-ექმენ წიწაშე ძრისტესა ძახთა

ქართველოში მიწები, ბაღები და მამულები. ყველა ამას განაგებს ბერძენი არხიმანდრიტი, რადგან ჯვარის მონასტერი იერუსალიმში ეწაღა ბერძენთ ნელშია.

¹⁾ ელენე იყო დედა მეფის გიორგისა, რომელიც აგრეთვე იწოდებოდა ლეონად. ქმრის სიკვდილის შემდეგ ელენე 1492 წ. მოლოზნად შეიმოსა და წარვიდა იერუსალიმს და იქვე აღესრულა.

დედოფალსა მლენეს, ყოფილსა მლისაბედსა (იხ. Родъ княз. Челокаев. გვ. 23, პ. იოსელი.).

დ) წმ. აბრაამ მამათ-მთაერის მონასტერი, სადაც ისააკ შესწირა მამამან მისმან. ტიმოთე ამბობს (157 გვ.), რომელ თაყადს აბაშიძეს ზიორგის დარღვეული ესე მონასტერი განუახლებია ახალს საუკუნოებშიო. ამასვე ჰმოწმობს წარწერა: «ესე მონასტერი მამათ-მთაერის აბრაამისა განახლებულ არს საფასითა იმერლის ზიორგი აბაშიძისათა 1700 წ.»

მ) წმ. იოანე მახარებელისა და მოციქულისა და ლეთის-მეტყველისა მონასტერი აღუშენებიათ საათაბაგოს ათაბაგებს. ეს ყოფილა დედათ მონასტერი და აქ ცხოვრებულან ქართველნი მოღოზნანი, ხლოო ეხლა ფრანგთა უპყრისთ. ამაზედ არის წარწერა: «ქრისტე ლმერთო, შეიწყალე იოანე მსანაძე.»

მ) მასილის მონასტერი ჯვარის მონასტერთან ახლოს აღუშენებიათ ამირინდო ამილახორს და მთაყას.

ზ) მეორე წმ. ნიკოლოზის მონასტერი ჯვარის მონასტერთან ახლოს აღუშენებიათ პაატა და მახოსრო წულუკიძეთ,

ც) წმ. თეოდორეს მონასტერი აღუშენებიათ ბეჟანს და ბადურ ჩოლაყაშვილებს (ტიმ. 157 გვ.). წარწერანი მოგვითხრობენ: «ჩოლაყაშვილსა მადორსა და მათთა ძმათა და ძმ-ს. წულთა ცოდენი მათნი შეუწდნეს ლმერთმან. ამინ. წმიდაო თეოდორე შეუწდნე ჩოლაყა... ამინ. მათ-

სა ყმასა შიოს შეუდნეს ლმერთმან. ამინ.“ მეორე წარწერა: «ლმერთო და წმიდაო თეოდორე, შეიწყალე ირუბაქისძე... ლაყას შვილი ცოდვილი ბენა. მსე საყდარი აღუშენა ჩემთა მშობელთა შესანდობელად, რათა იქმოდენ აღაპსა თეოდორობის პირველსა შაბათსა წმიდათა მარხვათასა. მორონიკონს ტკე» (1635 წ.).

თ) წმ. პირველ მოწამის ქალწულისა თეკლას მონასტერი აღუშენებია ჯვარის-მამის არხიმანდრიტს მრისტეფორე ზედგინიძეს და იმის მამეულთ ნათესავთა.

ი) მონასტერი წმ. ბიორგისა შრიათ უბანში ღადიანთაგან აღუშენებულა და «მოსახსენებელი მათი მუნვე არს.»

კ) მონასტერი მირქმისა დედათ მონასტერი აღუშენებიათ რაქის მრისთავთა.

ლ) წმ. დიდისა მოწამისა დიმიტრი თესალონიკელის მონასტერი აღუშენებია მსნის მრისთავს შალვას და სწ.

მ) მონასტერი დედათი წმ. დიდისა ქალწულ-მოწამისა მკატერინასი შანასკერტელის სიციშვილის ამილბარისა და მაჩაბელთაგან არის აღუშენებული. თიმოთეს მისელის დროს (მე XVIII საუკ.) ამ მონასტერძი უნახავს ილუმენია ანჩაბადის ასული, ორი მოლოზანი კახელნი, აგრეთვე იმერელნი და ყოველნივე მას მონასტერსა შინა მყოფნი ქართველნი.»

ნ) ბეთლემს არიან სამწირველონი ქართველთანი.

ღ) ძლაქ იერისსოას (საბერძნეთში) ძველის ეკლესიის მარმარილოს ქვაზედ აწერია ქართულად: „წელსა... ღვთიე-გეირგენოსანსა მეფობასა მიხეილ პალეოლოღოსისა... აღიშენა ქართველთაგან.“ აქვე მაცხოვრის ერთ

დაძველებულ ხატზე პ. იოსელიანს წაუყითხავს: „მრისტე შეიწყალე ცოდილი წილკნელ ეპისკოპოსი ღაფით, რომელმან მოვაწიე აქა ქაორონიკონს კდ.“ (1336 წ.)—1768—1778 წწ. აქ მჯდარა ქართველი ეპისკოპოსი ბაბრიელ ღვინკითელი, იმერელი ¹⁾).

მ) ათონის მონასტერ-ლაერა, საცა ითა' გმნა სამღვთო წერილი, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ.

აქვე მოვიყვანთ შემდეგ ცნობებს:

ზემოაღნიშნული პროხორეს ლუსკუმა ასენია ჯვარის მონასტერში და თვით პროხორეს სურათი დახატულია მის კედელზე. აქვე ხატიან: მირიან, მახტანგ ბორგ-ასლანი, ბაგრატ III, ქათოლიკოსი აფხაზეთისა მაქსიმე, ოფილისის მიტროპოლიტი მლისე, მანგლელ არხიეპისკოპოსი ოგოდორე, ბედიელი, ჯვარის მამა ნიკიფორე, მარიამ ქართლის დედოფალი, ღადიანი ლეონ თვისის მეუღლით, პატა და მაინოსრო წულუკიძენი.

აქვე ცხოვრებულან წმიდანი და გამოჩენილნი პირნი: მღვდელ-მოწამე მოსე ქართველი; მღვდელ-მოწამე მარი ქართველი, ღირსი მამა იოანე შირჭამელი, პეტრიწად წოდებული. ამას კანეთში, ქალაქ ბრემში ჰქონდა სკოლა და ასწავებდა მოწაფეთა: ფილოსოფიასა, ლეთის-მეტყევე-

¹⁾ პ. იოსელიანი ამბობს (რედ. ნი. ჟელ. გვ. 20), რომ ქალაქ იერისსოს მილანოში მე XI საუკუნეში ქართველთა მეფეთ დასახლებას 42 კონდი ქართველნი მონასტერთა ფოგების მოსაველედად, მიწის შესაძენებლად და ხალხის მოსაშენებლად. აწ ეს ქართველნი სრულიად შეერთებულნი არიან ბერძნებთან და აღარ გაიჩვენებენ მათგან

ლებასა, ელინურსა ენასა, ასურულსა, არაბულსა და სხვათა მოღვაწეთაცა.

წამებულან მუნ:

20 იელისსა სალომე, რომელიც მიუღებლობისათვის მაჰმადიანობისა შეუპყრიათ სარაცინთა, ცეცხლითა და მატყლითა უტანჯავსთ და მოუკლავსთ.

19 მკტომბერს ნიკოლოზ ღვალი, რომელიც თურქთა დასწევს ცეცხლითა.

23 იელისსა მღვდელ-მოწამე ლუკა აბაშიძე, რომელსაც მრავალი წვალების შემდეგ წარჰკვეთეს თავი აუთითა.

ბატონიშვილი თეიმურაზი თავის საქართველოს ისტორიაში (გვ. 294) ჰვარის მონასტერზე მოგვითხრობს შემდეგს: „არიან მრავალნი წიგნნი ქართულნი, თარგმნილნი ბერძნულით, ასურულით და არაბულით ჩვენთა ღირსთა მამათა ქართველთაგან, ჰვარის მონასტერსა უმრავლესნი არიან და იცვიან მუნ ვიდრე მოდღეინდელად დღემდე და სხვათაცა მონასტერთა შინა ქართველთასა იერუსალიმს იპოვიან წიგნნი ქართულნი.“

¹⁾ თვით ათონის დიდებული «ივერიის ღვარა» ეხლაც უსამარლოდ უშკრიათ ბერძენთ ბერებს და ქართველებს აღარც კი უშეებენ შიგ. ქართველნი მოღვაწენი ეხლა იქვე შორი-ანლო ძველი მონასტრისა აშენებენ ახალს საკანეს. ხოლო ძველი თვისი საკუთრება—ივერიის ღვარა წამართლით უნდათ დაიბრუნონ. ხელმწიფე იმპერატორმა ყოვლისა რუსეთისამ, აღექსანდრე აღექსანდრეს ძე III-მ ბეჯითად მოისმინა საჩივარი ქართველთ ბერთა, აღუთქვა შეპყრობა და საქმის გათავებაშდე დაუნისა ყოველ წლიური საჩუქარი.

შველა ეს წიგნი, ხსენებულნი მონასტერნი და ეკკლესიანი ეხლა უცხო ტომთ ხელშია მართველთ მოღვაწეთა ეს მონასტრები ოსმალთა დენისა გამო სრულიად დასტოვეს. ღატოვება მათი მოჰხდა არა უწინარეს მე XVIII საუკუნისა. 1523 წელში მოგზაურს ნემეცს ბაუმზარტენს სოლომონის ტაძარში, სხვათა შორის, უნახავს ქართველნი მოღვაწენიც, რომელთაც ხარისხით და პატივით სჭირათ მეოთხე ადგილი შემდეგ რომელთა, ბერძენთა და სირიელთა. სანუგ I (Hist. des Croisades) ამბობს, რომ მარტო ქართველებს ჰქონდათ უფლება გაშლილ დროშებით უხარკოდ იერუსალიმში შესვლისა. იერუსალიმის წმიდა ადგილების მოსალოცავად მიმსვლელს ახდევინებდენ (სულზე): ლათინს 14 პიასტრსა (გროშსა), ბერძენს 7-სა, არაბთა და მისირიელთ 3, ხოლო ქართველთ და აბისინიელთ არაფერს (იხ. О религ. и полит. сост. Грузии. მე XVII საუკუნეში, წერილი აკადემიკის ბროსესი).

თ ა ვ ი XIII.

საქართველოს ახსრება სპარსთა და მონგოლთა-
გან.—წამება: შალვასი, ათთა ბევრთა მოწამეთა, მეფე
დიმიტრი თავდადებულისა.—გადაწვა ქვაბთა-ხევის
მონასტრისა.—ფრანგობის შქადაგებულნი საქართვე-
ლოში.—მოღვაწეობა მეფის გიორგი ბრწყინვალისა,
ალექსანდრესი, დიმიტრისი.—განაწილება საქართვე-
ლოსი სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ.—დამ-
ხობა ბიზანტიის და ტრაპეზუნტის იმპერიათა.—
პაპის მოხელეთ მეცადინეობა ქართველთ გაფრანგე-
ბისათვის.—საათაბაგოს გამგებელად ინიშნება გა-
მაჰმადიანებული უგარყვარე ფაშა.

თამარის მოადგილე მეფეთ ქვეყნისათვის და ქრის-
ტიანობისათვის ზრუნვა არ ეხალისებოდათ. ეს იყო მიზე-
ზი, რომ ხალხის მოძღვარნი და მსახურნი, მოკლებულნი
მეფეთ წყალობას და მფარველობას, ზნეობითად დაეცნენ
და შეიქმნენ ანგაარ და ვეცხლ-მოყვარენი. საუბედუროდ,
ამავე დროს საქართველოს აღმოუჩნდნენ ახალნი მტერნი
—მონგოლნი, რომელთაც ჩინგის-ყაენის წინამძღოლო-
ბით დაიპყრეს, თითქმის, მთელი აზია, რუსეთი და მოად-
გნენ საქართველოსაც. ჰატარა ერი თუმცა მამაცურად
შეებრძოლა გუნდსა მტრისასა, მაგრამ მისის სიმრავლისა-

გან იძლია და შეიხიზნა კავკასიონის მთის კალთებ-ღვლე-
ებში. მტერმა გადასწვა და პირქვე დასცა ჩვენი ქვეყანა.
აღარც ერთი ტაძარი, აღარც ერთი შენობა ცოცხალი
აღარ გაუშვა. თვით დიდებული მცხეთის სამთავრო ტა-
ძრისაგან დარჩა მხოლოდ მისი საძირკველი. პატივისცე-
მისათვის საკვირველის და დიდად ქებულის წმ. ნინოსი
დაუნგრეველ-გაუოხრებელი დასტოვეს მხოლოდ ბოდბის
ტაძარი წმ. ზიორგისა ნინ ას საფლავზე, მაგრამ ისიც არა
უფნებელად. მინც კი ქრისტიანი ხელთ იგდეს, თავები
დასჭრეს და მათგან ააგეს სამკუთხიანი გოდოლნი. ამის-
თანა სამწუხარო და. სავალალო დროს, როდესაც, ჩემთვის
ცუნდრუკებდეს ყოველნი მტერნი ჩემნი, ჩემთვის ჰზრახვი-
დეს ბოროტსა“ (ფსალმ. 40—9), მეფე რუსუდანის შემ-
დეგ საქართველო გაიყო ორ სამეფოდ: იმერეთისა და
მართლისა; მალე დროში იმერეთის სამეფო განაწილდა
შემდეგ დამოუკიდებელ სამთავროებად: ოდიშისა (სამეგ-
რელო), ზურისა, აფხაზეთისა, სვანეთისა და ჯიქეთისა. სა-
მეფოს დასუსტებისაგამო შაბარდოში, ჯიქეთში, ოსეთში და
აფხაზეთში სრულიად მოისპო ქრისტიანობა, რომელსაც უფ-
რო მწარე დღენი დაადგა შემდეგში, როდესაც ბრძოლის
სარბიელზე აღმოჩნდა საშინელი თემურა ანუ თემურ-
ლენგი, მონგოლთა წინამძღოლი.

როდესაც მონგოლნი შუა-გულ აზიიდან შემოებრ-
ძოლნენ სპარსელებს და სხ. მაშინ „ვერ შემძლებელმან
ჯელადდინ, სპარსთა მეფემან წინა-დადგომად მონგოლთა,
ვითარ ძლეულმან მათგანმან, ელტოლვა კმეუო-ჰყო სპითა
დიდითა, დედა-წულითურთ და მგზავრ მოსრულმან სომ-
ხეთსა შინა, აღაოხრა ყოველი მხედრობაი სომხეთისა“.

მაშინ დედოფალმა რუსუდან წარგზავნა მანუჩელის ძეგარნი
 იოანე და მისი ძმის შალვა ახალციხელების წინამძღოლ-
 ლობით, მაგრამ ეს ჯარი იძლია და თვით შალვა და-
 ტყვევებულ იქმნა. რამდენიმე წელიწადს შალვამ ტყვეობაში
 დიდი ტანჯვა და წვალება გამოიარა. მტერნი სცდილობ-
 დნენ, რომ მას დაეტყვეა სჯული ძრისტესა და მიეღო მაჰ-
 მადიანობა, მაგრამ ყოველი მათი მცადინეობა ამაოდ
 დარჩა. მაშინ მოწამესა ჭეშმარიტებისა „ჰგვემდეს უწყა-
 ლოდ მყოფარყამ; მერმელა საპყრობილესა შინა შეაყენა და
 პირად-პირადითა მძვინვართა ტანჯვითა განცდილმან ალა-
 სრულა სრბაჲ მარტვილობითი“ (1227 წელს). შალვა
 ჩვენი ეკლესიისაჲკან შერაცხილია წმიდანად ¹⁾. იმავე
 ჯველადინება სომხეთში გასწყვიტა, თითქმის, ყველა მცხოვ-
 რებნი, მერმე შემოვიდა თბილისში და გასწყვიტა ასიათასი
 ქრისტიანე. აელაბრის ხილზე გადმოჰკვიდა სიონის ლეთის-
 მშობლის ხატი; რომელი ქრისტიანიც მას არ შეაფურთ-
 ხებდა და არ ჰგმობდა, იმას ხილიდან წყალში—მტკვარში
 ჰყრიდა, ძრისტიანთ სისხლი, ისტორიის მოწმობით, ქუჩებს
 რუებრ სდიოდა. აღარც ერთი სახლი დაუწიანებელი არ
 გაუშვა, თვით სიონის სობოროს გუმბათი ძირსა ჩამოაგდო;
 ამ დროს წამებულ იქმნენ ათნი—ბევრნი ²⁾ მოწამენი

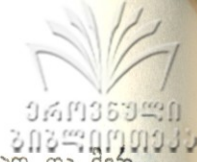
1) ანტონ ქათოლიკოზესაგან თქმული იამბიკო შალვაზედ:
 «შალვა განმხმედრი, უხორცოთა მტურთა;
 სიმხნით ალაღვენს, ბრძოლათა მრავალ-ფერთა;
 მოიღებს ძლევათ ღმთისადმი და საჭერთა;
 ეგ სახელ ჯილდოს, ანგელთ საჭერეუტ-სამზერთა;
 სისხლით ზიარ-ქმნილ, ქრისტეს შესაფერთა.»

2) იმისაგანვე თქმული ათთა-პევრთა მოწამეთა ზედა:

თბილისსა შინა. 1289 წ. მრისტესთვის ეწამა არღუ-
ნისაგან ხალხის საყვარელი მეფე ღიმიტრი შავედად-
ბული, რომელიც ხალხს შეუყვარდა უფრო იმიტომ, რომ
„ღამით ჩაიცვავდა ხოლმე კაბა-ჯუბასა, წაევა და ინახუ-
ლებდა საწყალის ხალხის უბანსა; მოივლიდა ქვრივ და
ოხერს, დაფრლომილსა და ობოლსა. თავის ხელით ური-
გებდა მოწყალეებას და საზრდოსა.“ და ამიტომ „ერი, ბერი,
ობოლ-ქვრივი სულ იმის დღეს ღოცულობდა“.

თვით შემურ-ლენგი შეიდ-გზის შემოვიდა ჩვენს ქვე-
ყანაში და რაც დაშთენილი იყო წინანდელი აოხრების
შემდეგ და რაც ხელ-ახლა აოორძინებულიყო ყველა
გააოხრა, გაანადგურა. „შეიდ-გზის მიიღო ქართლმა (სა-
ქართველომ) ენებაჲ მისგან (შემურისგან) მახვილისა მიერ
ტყვეობისა და ცეცხლისა და შენობითთა საფუძველთა
აღმოყრისა.“ მართი შემოსევის დროს შემურმა ერთ დას-
ტანს თვისის ჯარისას უბრძანა გაეოხრებინა მონასტერნი და
შენობანი, თუ კიდე დაშთენილ იყვნენ სადმე მიყრუე-
ბულს ადგილებში. ამ დასტამ მიაგნო შებათახევის ლეთის-
მშობლის მონასტერს, რომელშიაც მტრის შიშისა-გამო
ჩაკეტილი იყვნენ: „გარემო მახლობელთა მონასტერთა-
განნი მონაზონნი, მრავალნი მამანი და დედანი, ახნაურ-
თაგანნი და მღვდელნი და დიაკონნი და თვით მონასტ-
რისა მის ძმანი.“ მტრის სიმრავლემ შეამტერია კარები

„მარტურთა შენთა რისხჳ ას გზის ათასი;
აღმოჴსწვირს შენი სასმელი რა მათ ასვი;
მიიღეს სურვილით იგი სასმისათ თასი,
სადაფის ფერად, ჴსპეუტეს ფერ სათასი,
ერთად მოიგეს, სამეფოჲ ცათასი.“

მონასტრისა, რომელიც ჯერ გაცარცვა სრულიად და შემდეგ კარები ჩაუყეტა და გადასწვა შიგ მომწყდევული ხალხითურთ 1).

ასრეთი სოფლის ღელვა, სპარსელთა, თურქთა მოწვალთა შემოსევა იყო მიზეზი, რომ დედოფალი რუსუდანი 1239 წელს მიიქცა მძლავრის რომის პაპა ბრიგორი მე IX-დმი და სთხოვა შემწეობა. პაპამ უპასუხა, რომ მე თვითონაც გაქირებულს მდგომარეობაში ვარო და ძალიანაც რომ მინდოდეს შევლა, მაინც ვერ გიშველი, რადგან ჩემი ჯარი საქართველოში ვერ შემოვაო: გზები საზაღბინთა აქვთ დაჭერილიო. ამის შემდეგ პაპარჩევას აძლევს რუსუდანს დაემორჩილოს მას და შემწეობის მაგიერ ჰგზავნის საქართველოში 7 ბერს ძმათა მქადაბელთა გუნდისას (*fratres praedicatores*), რომელთაც მთელი ქართველთა ერი, პაპის ფიქრით, უნდა დაემორჩილებინათ რომის წმიდა ტახტისათვის. რუსუდანმა ბრიგორისაც ისეთივე ცევი უარი განუცხადა, როგორიც მის ყოფილ მოადგილე პაპს მონოროს III-ს, რომელიც აგრეთვე სცილობდა ქართველთა გაფრანგებას.

1289 წ. პაპა ნიკოლოზ მე IV-მ კიდევ გამოგზავნა-

1) ანტონ ქათოლიკოზის მიერ თქმული იამბიკო წამებულთათვის ქვაბთა-ხევის მონასტერსა შინა:

„ქვაბთა-ხევეს წმიდა, სამზოლო ივანი, ცკლესიისა პირმშოთასა საგვანი, საკურთხეველი მსხვერპლთა ზეცად ამეგანი, დაწულთ ნაბეჭდნი, კედელ-იატაკ-ქვანი, ჩვენდა საქადულ, მუნ მსხვერპლი საღმრთო დაწვანი.“

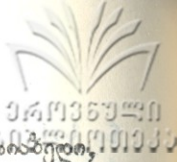
ნა საქართველოში სჯულის მოძღვარი—ფრანგი¹⁾, რომელიც მეგობრულად მიიღო საქართველოს მეფემ შატაბ II და ნება დართო ობილისში დაეარსებინათ საკუთარი საეპისკოპოსო. წინამძღვარი ძმათა მქადაგებელთა იყო შლორენტინის ეპისკოპოსი იოანე.

ზიორგი ბრწყინვალის გამეფებიდან (1318 წ.) საქართველომ ცოტა შეისვენა გარეშე მტერთა შემოსევისაგან. მიზეზი იყო ბრძენი მეფე ზიორგი, რომელმაც მთელი საქართველო ხელ-ახლა შეაერთა, მრავალგან დაამარცხა და განდევნა მტრები და გახდა მეფედ სრულიად საქართველოსა, რომელსაც გაშენება დაუწყო. მის შემწეობით მკვირცხლთა და გონიერთა ქართველთა მალე დროში კიდევ ააგეს ტაძარ-მონასტერნი, ციხე-გალავანი, ქალაქნი სოფელნი, დასთესეს მინდორ-ველნი და მოაშენეს ვენახნი. თვით მეფე სცდილობდა ხალხის დაცემულ ზნეობის ამალღება-გაუმჯობესებას. მანვე მთიულთათვის შეადგინა საერო კანონნი.

შუკანასკნელი შემოსევა ოსმურ-ლენგისა მოხდა 1395—1400 წწ., რომელიც გათავდა ქართველთა და მონღოლთა შერიგებით²⁾. ამის მიზეზი უფრო იყო ისა,

1) თუმცა საქართველოს დასავლეთიდან არ მოსდიოდა შემწეობა ქრისტიანთა ხალხთაგან, მაგრამ ქართველნი იმდენად გაბრაზებულნი იყვნენ სარაცინებზე, რომელ დედა-წულითურთ ჰსურდათ ამხედრება ვეროპიის ფართან ერთად წინააღმდეგ მტერთა დასაცველად სარწმუნოებისა და თვისის ხალხოსნობისა (ვინცენცი).

2) მონღოლნი ანუ თათარნი თუმცა ქრისტიანების დაუპინძელი მტრები იყვნენ, ქართველ ხალხს ვაჟაკობისათვის, სხვა ხალხებთან შედარებით, პატივსა სცემდნენ. ქართველთა მოგზაურთ წმიდა ადგი-

რომ მონგოლთა აღუჩნდათ საშინელი მტერი — ბაიბეღი, რომლის დასამარცხებლად მონგოლნი გაეშურნენ მცირე პზიისკენ.

1389—1445 წ. ქართველთა მეფენი, როგორც მხედარხი შრისტესნი გულ-მოდგინებით ებრძოდნენ მტერთა შრისტესთა და სცდილობდნენ ეკვლესიის აღორძინებას. ამიტომ ქათოლიკოსებთან ერთად მიუენი: ბიორგი VII, ძოსტანტინე, ალექსანდრე I და მახტანგ IV აშენებდნენ ტაძრებსა, ამშვენიერებდნენ გაოხრებულ მონასტრებსა და სცდილობდნენ ქრისტიანობის დანერგვას იქ, საცა დროთა ბრუნვებაგამო ხალხი გადუღდა შრისტეს სჯულსა. შველა-ზე მეტი ამ მეფეთაგან იღეაწა ალექსანდრე I. მს დაულა-ლავად შრომობდა თავის ქვეყნისათვის. შოგელი კუთხე საქართველოსა მას სცნობდა თავის კეთილ მოძ-ღვრად, პატრონად და გამხნეებელად. მან, სხვათა შო-რის, აღადგინა დანგრეული სამთაერო, სეეტი ცხოველის მცხეთის ტაძარი. რამდენიმე წელიწადს ხალხს სრულიად ხარჯი არ გამოართვა და თვითონ თავად-აზნაურებით იკ-ვეებებოდნენ თვისის საკუთარის შრომით. სასულიერო პი-რთა ზნეობის აღსადგენად მანვე მოიწვია კრება მცხეთაში და შლორენტინის სასულიერო კრებაზე მიწვეულმა

ლებში არ ართმევდნენ ხარჯსა. ოსმალნთ და მისირის სულხანთ იმდენად დაფასებული ჰყვანდათ ქართველნი, რომელ ქართველთა ტყვეთაგან ადგენდნენ თვის საკუთარ ამაღლას ანუ ფარს, რომელსაც შემდეგში ეწოდა მამელუკის ფარი. მიხეილ ნეანდერი (XVI საუკ.) ჰმოწმობს, რომელ ქართველთა ვაჟაკობა, გუდიონობა, სიმტყიცე ქრისტეს სჯულისადმი ამდენი უბედურებების შემდეგ აგვირვებს მოელს დასავლეთსაო (ეგროპას).

შესარიგებელად აღმოსავლეთ-დასავლეთის ეკლესიათა, გაგზავნა მიტროპოლიტი ზრიგოლი (ბროსეს თქმით სოფ-რონი), რომელმაც არ მიიღო დადგენილება კრებისა და გამოიქცა საქართველოში ¹⁾.

ბოლოს კვამ თვისის სიცოცხლისა ალექსანდრე ბერად შედგა, იწოდა ათანასედ; მცხეთის ტაძრის გვერდით აიშენა ეკედერი, მეფობა გადასცა თავის შვილს შახტანგს (1442 წ.) და თვით შრისტესთვის დაიწყო მოღვაწეობა. შვილიც და მამაც დახოცნენ 1445 წელს. გამეფდა შირგი მე VIII, რომლის მეფობის დროს საქართველო სრულიად გაიყო სამ სამეფოდ: შარხლისა, ძახეთისა და იმერეთისა და 5 სამთაგორად: აუხაზეთისა, ოდიშისა, სვანეთისა, ბურჩისა და სამცხისა (საათაბაგო). ამასთანავე იმერეთისა და ლიხს იქითი სამთაგორებისათვის დაარსდა ახალი საქათოლიკოსო კათედრა შუთაისში. შუთათელი

¹⁾ ფლორენტინის კრებაზე დაესწრო ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტთან საქართველოს მიტროპოლიტი გრიგოლ ერთი თავადითურთ. გრიგოლ, როდესაც ნახა სურვილი შაჰისა და გაიგო მისი ჭაზრი საქართველოს ეკლესიის შესახებ, იღუმალად გამოიქცა საქართველოში და ხელი არ მოაწერა კრების განჩინებაზე (Древ. сб. т. VI. გვ. 33—36). ამასვე ვმოწმობენ დასავლეთის მწერალნი და თვით რუსეთის პატრიარხი ნიკონი (Лѣтоп. по Никонову списку, т. V; გვ. 145) გორაცი ჟესტინიანი ამბობს (გვ. 72—73): საბერძნეთის და ლათინთ ეკლესიების შესარიგებლად მოწვეულს კრებაზე ქართველთაგან გაიგზავნა 1438 წელს იბერიის მიტროპოლიტი და მასთან მეფის სანდო კაცი მჭევრ-მეტუხველი; ამით ხელი არ მოაწერეს გარდაწყვეტილებაზე (ис. о религіоз. сост. Груз. до XVII) გვ. 141, წერ. ბროსესი).

აკურთხებდა ჭუთაისში იმერთა მეფეთა და დამოუკიდებლად
ჰმწყსიდა იმერთ სამწყსოთა. ამ დროიდანვე ჭყონდი-
დეღმა ¹⁾, მეფის პირველმა ვეზირმა დაჰკარგა თვისი მნი-
შენელობა არათუ ამერთა სამეფოთათვის, არამედ იმერთა
სამეფო-სამთავროთათვისაც და ჰმართავდა მხოლოდ ჭყონ-
დიდის ეპარქიას.

ამისთანა უბედურ დროს საქართველოს ეკლესიის
გამაბრწყინებელად გამოჩნდა მეფე ღიმიტრი, რომელიც
ბერად შეიმოსა (დაერქვა ღამიანი); მას თვისის მაღალ
ზნეობრივის ცხოვრებით და მაგალითებით უნდოდა განემ-
ხნეებინა სასულიერო წოდება და დაცალიერებულ მონა-
სტრებში ისევე დაესახლებინა ბერ-მონაზონნი. მაგრამ ყო-
ველი მეცადინეობა ღამიანისა და სხვათა ველარ შევლოდა
ქვეყანასა, მით უმეტეს, რომ 1454 წ. სრულიად დაიშრა
ბერძენთა იმპერია და მაგიერ დაარსდა ოსმალთა სამეფო
ანუ სასულთნო, რომლის სატახტო ქალაქად შეიქმნა დი-

¹⁾ ჭყონი მეგრულად ჰქვიან მუხასა. წარმართობის დროს სამეგ-
რელოს სოფ. მარტვილში მდგარა ერთი დიდი მუხა. რომლისათვისაც
თაყვანი უციათ მეგრელთა. ქრისტიანობის დროს დაუშნიათ ეს მუხა
და მის ადგილას აუგიათ საუბისკოპოსო საყდარი და პატივისცემისა-
თვის ქრისტიანობის გამარჯვებისა წარმართობაზე აქვე დაუწყესებათ
კათედრა ჭყონდიდეელისა (1001—1015 წ.) ამ კათედრაზე ირჩევიდენ
იმისთანა კაცს, რომელიც ცნობილი იყო თავის მაღალ-ზნეობით და
სწავლა-განათლებით. ჭყონდიდეელის ხელისაწინი იყვნენ ქერიგ-ობოღ-
ნი, დაგრდომილნი, უსამართლო-ქმნილნი, შეწუხებულნი და შეჭირ-
ვებულნი. ესე აუწყებდა ამათთვის ყოველსავე მეფესა; ესევე იყო მწი-
გნობართ უნუცესი და ყოველთა სამეფოთა მწურალი; ესევე მისცემდა
მეფისაგან ბრძანებასა ეკლესია-მონასტერთა და ლაშქართა მოწყვეად,

დებულის ძოსტანტინებოლოვ, სტამბულად წოდებული. როდესაც ოსმალთ მკვიდრად ფეხი მოიღვეს საბერძნეთში, შემდეგ გადმოვიდნენ მცირე აზიაში და 1461 წ. დაამხეს ოსმარისაგან 1204 წ. დაარსებული ტრაპეზუნტის იმპერიაცა და მერმე წამოვიდნენ საქართველოსკენ ქრისტიანთა ხალხთა გასაწყვეტად ანუ გასამაჰმადიანებლად.

ამისთანა სამიშარ ღროს კათოლიკეთ ბერნი, ქრისტიანთა ერის შველის მაგიერ, სცდილობდნენ საქართველოში გავრცელებინათ საკათოლიკო სარწმუნოება¹⁾. მათის ჩაგონებით მეფე ძოსტანტინე მესამე კიდევ შემწეობას სთხოვდა პაპა ალექსანდრე VI, რომელიც შემწეობის მაგიერ უფრო აქებებდა თავის სჯულის მქადაგებელთა საქართველოში და ტიუბინგენის და მარტინე კრუსისთან ერთად სცდილობდა ქართველთა ერი დაემორჩილებინათ თავის ტახტისათვის. მაგრამ ყველა მათი ცდა დაშთა ხმად

და მათთა სამჭირნოთა მოხსენებად მეფისა; ესევე იყო ღაშქრობისა უამსა პატიოსნისა. ჯგარისა მძღვანებელი წინაშე სპაჰა და ბრძოლისა უამსა უკან მსვლელი ანუ ჩანთაული და ახალ წელს მაკვლევი მეფისა (ვახუშტი). პირველ იანვარს, უწინარეს ცისკრის ლოცვისა, უკვლევდა მეფესა ჭყონდიდელი ჯგარსა და ხატსა და სამკაულსა მეფესა და დედოფალსა და სანუკარსა შაქრისასა“ (ვახუშტი ისტ. გვ. 14).

¹⁾ საკათოლიკო სარწმუნოება მართლმადიდებლობითი სარწმუნობისაგან მით გაირჩევა მხოლოდ, რომ იმის წარმომადგენელი არის პაპა, რომელსაც ქრისტეს მოადგილედ ჰხადიან, სარწმუნოების სიმგოლოშია დამატებული: „მრწამს სული წმიდა, რომელი მამისაგან და ძისაგან გამოვალს.“ აგრეთვე მღვდლებს შეუღლების ნება აქვსთ და წვერის დაყენება კი კანონიერი არ არის.

მლაღადებულად უდაბნოსა შინა. მცხეთის საპატრიარქო ტახტი ისევ შეურყეველად დაშთა, თუმცა ზოგიერთთა მისთა მოწაფეთა ირწმუნეს რომის ტახტი. მსენი იყვნენ უფრო მეტად საათაბაგოს მცხოვრებნი.

ამის მიზეზი შეიქმნა ათაბაგი ჭვარყვარე. 1580 წ. ჭვარყვარე დატყვევებულ იქმნა ოსმალთაგან და ძოსტანტინებოლღში მან მიიღო მაჰმადიანობა და დაინიშნა ახალციხის ფაშად. ტიუბინგენის მასწავლებელთა, დოკტორმა იაკობ, ანდრიამ, ბერლახიმ, ანტონიმ, სუვეიცერმა და პროფესორმა მარტინე ქრუზიმ ჩააგონეს ჭვარყვარეს, რათა ნება მიეცა თვისის ქვეშევრდომთათვის მიეღოთ საკათოლიკე სარწმუნოება. აი იმის მიზეზი, რომელ ეხლა იმდენი ქართველი კათოლიკეა ახალციხის მხარეში.

თ ა ვ ი XIV.

ქართველნი ჰშველიან დევნულთა ბერძენთა. — არს-
დება ახტალას ბერძენთ საეპისკოპოსო. — სპარს-
ოსმალნი იყოფენ საქართველოს. — მაჰმადიანობა
ფენს იდგამს მთის ხალხში და საქართველოს
ზოგიერთ კუთხეებში. — ამისთანა დროს ქრის-
ტიანობას უნდებიან თვისნი სვეტნი. — წამება:
გარეჟის მოღვაწეთა, მეფე ლუარსაბისა, ქუთუზან
დედოფლისა და სხვათა.

საბერძენთის იმპერიის დამხობის შემდეგ საქართვე-
ლოს არა თუ საიდანმე შემწეობა არ მოსდიოდა, არამედ,
თვით უშემწეოდ დაშთენილი, სხვა ხალხებისათვის, შეძლე-
ბისამებრ, უნდა შემწეობა მიეცა. როდესაც ოსმალთა რბევა
და დევნა დაუწყეს ბერძენთა, მაშინ ისინი მოიქცნენ საქარ-
თველოს მეფეთადმი და შეველა სთხოვეს. მეფეთაც მიჰხედეს
მათ გაჭირებულ მდგომარეობას და დაასახლეს იგინი სომ-
სეთში, საცა მათთვის დააწესეს საკუთარი საეპისკოპოსო სო-
ფელ ახტალას (ახტალის ბერძენთა ეპისკოპოსი ემორჩილე-
ბოდა საქართველოს ქათოლიკოზს და ეს კათედრა არსებობდა
1827 წლამდის და ბოლოს უკანასკნელის ეპისკოპოსის
იოაკიმეს სიკვდილით საშუდამოდ მოისპო საეპისკოპოსო
კათედრა ახტალისა).

როდესაც მონგოლთა ზღვებზე ღელვა შეჩერდა, როდესაც რუსეთი, ოსმალეთი, სპარსეთი და საქართველო განთავისუფლდნენ მათ ხელიდამ, მაშინ ქართველთ მცირე ერი—ერი უმშვენიერესი ყოველთა ერთა შორის, მკონებელი უმშვენიერესის და მდიდარის მიწა-წყლისა და უტკიბილესის ძრისტეს სარწმუნოებისა, შეიქმნა საცილობელ საგნად სპარსთა და ოსმალთა შორის. ორსავე ამ ურჯულო ხალხსა უნდოდა თვისი გავლენა და უზენაესი უფლება ექონია საქართველოზე, და, რადგან ქართველნი არ ემორჩილებოდნენ არც ერთსა და არც მეორესა, ამიტომ ისინი შემოესეოდნენ ხოლმე საქართველოსა, არბევდნენ და აოხრებდნენ ქვეყანასა. რადგან საქართველოს დამორჩილება, მათი ჰაზრით, შეუძლებელი იყო, თუ ამ ქვეყანაში ქრისტიანობა არ მოისპობოდა, ამიტომ იგინი ყოველ გვარ ღონის ძიებას ხმარობდნენ, რათა მიეღებინებინათ მათთვის მაჰმადიანობა. ნიშნად თვისის გამარჯვებისა მეფეების და წარჩინებული პირების გამაჰმადიანება მიაჩნდათ. ეს არის მიზეზი, რომ მე XVI საუკუნიდამ მოკიდებული საქართველოში ეხედავთ მრავალ გამაჰმადიანებულ და აგრეთვე წამებულ მეფეებსა.

ცილობა სპარსთა და ოსმალთა 1 ს 24 წ. დასრულდა მით, რომ ამერეთი დარჩა სპარსელთა მფლობელობაში, ხოლო იმერეთი და საათაბაგო ოსმალეთის მფლობელობაში.

ამნაირად ორთავე საქართველოს მტერთა მეცადინეობით მაჰმადიანობამ ფეხი მოიდგა ღალისტანში, ჩეჩენში, ოსეთში, ჩერქეზეთში, სვანეთში, აფხაზეთში, ლაზისტანში, საათაბაგოში და შაი-აბაზ II-ს შემოსევის (1642—1667 წ.),

ძანეთის აზრების და 100,000 ქართველის აყრის და შუა-
 გულ სპარსეთში გადასახლების შემდეგ (ამას ჭმოწმობს მუ-
 სულმანთ ისტორიკოსი ისკანდერ მუნჯი--Тифлисъ въ исто-
 рич. и этногр. отнош. თხზ. დ. ბაქრაძისა და ნ. ბერძე-
 ნავისა) მაჰმადიანობა გაერცვლდა ჰერეთშიაც (საინგილო)
 და აქ მაჰმადიანობა უფრო დამკვიდრდა მაშინ, როდესაც
 ოსმალთ და სპარსელთ ქომავლობით ლეკნი ჩამოვიდნენ
 მთილამ და დასახლდნენ შარ-ბელაქანში ¹⁾ და დააარსეს
 თვისი საკუთარი მმართველობა.

ასრე ქრისტიანობა საქართველოში დარჩა საშინელ
 მტრების ხელში: ოსმალთა, სპარსთა, ლეკთა, ჩერქეზ-
 ჯიქთა და მრავალთა სხვათა ქრისტიანობის მოსისხლეთა
 მტერთა ზედ-გავლენაში.

¹⁾ შარი (ფიფინეთი), ბელაქანი, კაკი და მიდამონი მათნი ქ.
 ნუხაძის, რომლის ანლოს სოფ. გიშში იჯდა ქართველი ეპისკოპო-
 სი, ძველი დროიდგანვე ეუთნოდნენ საქართველოს და აქ ჰყვავოდა
 ქრისტიანობა. ამის დასამტკიცებელ საბუთად, გარდა მრავალთა და
 საკვირველთა ნაონართა და ეკლესია-მონასტერთა ნაშთთა, დაშთნიღ-
 თა ყოველთა წიალთა და კალთათა კავკასიისათა და აგრეთვე მიდამო-
 თა და ტყე-ღრუთა ალაზნის ველისათა, ჩვენ აქ მოვიყვანთ ცნობებს
 ამ ადგილებზე აგრეთვე ქათოლიკოზის მეღქისედექის სიგელიდამ, და-
 მტკიცებულებადამ დიდისა მეფის ბაგრატ მეოთხისაგან (1027-1072 წ.)
 და სხვათაგან.

სიგელი ასრე იწყობა:

ქ.

„და შევსჭედე სვეტი ცხოველი ოქროთა და ვეცნლითა და
 შევსჭედე წმიდა საკურთხეველი ოქროთა და ვეცნლითა, თვალით და
 მარგალითითა, და მოვსჭედენ კანკელნი და კარნი საკურთხეველისანი
 ოქროთა და ვეცნლითა, და შევსჭედე ძელნი ცხოვრებისანი ოქრო-

ბანაწილებული და რამდენიმე ნაწილად გაყოფილი საქართველო ამისთანა საშინელ და სამწუხარო მდგომარეობაში არასდროს არა ყოფილა, რადგან იმ ადგილებშიაც, სადა ქრისტიანობა ვერ კიდევ არსებობდა, სპარსთა და ოსმალთ პოლიტიკურმა მოქმედებამ კეთილ-მარწმუნეთა მეფეთა, მთავართა, სამღვდლოთა და ერისთავთა შორის ჩამოაგდო შუღლი, ურთი-ერთ სიმძულვარე და დაეიდარაბა.

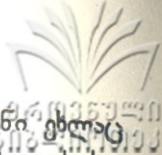
თუმცა ასრეთი იყო მდგომარეობა ამ დროისა, მაგრამ მაშინ საქართველოს ერს მინც მოეძეოდა მრავალნი პირნი, რომელნიც კეთილად და ერთგულად ემსახურებოდნენ მამულსა, სარწმუნოებასა და თვის გვარ-ტომობასა და მით სძლევდნენ და აქარწყლებდნენ ბოროტ-განზრახვათა და მოქმედებათა საქართველოს მტერთა

სანი ყოველნი თვალითა და მარგალიტითა და შევსჭედე წმიდა ესე სამარტვილო ოქროთა და ვეცხლითა, თვალითა და მარგალიტითა და იმას შიგან დაუსვენენ ყოველთა წმიდათა ნაწილნი და ძელი ცხოვრებისა და დაუსვენენ ხატი ოქროისა, რომელი მიბოძა კოსტანტინე ბერქენტა მეფემან და სამარტვილოსავე შიგან დაუსვენენ ხატი ესე წმიდისა ღვთისმშობლისა, შემკობილი ოქროითა, და მარგალიტითა, რომელი მიბოძა ვასილი ბერქენტა მეფემან და (ჩამოთვლილია ხატთა რიცხვი) . . . , ქათოლიკოზს შეუწირავს კიდევ წმ. ჭურჭელნი, წიგნნი, რომელთა რიცხვი მისი მოწმობით „ესე წიგნები, რომელ მე დამიწერია ჯუშუბაძე არს თავი კე.“ შეუწირავს აგრეთვე შესამოსელნი და შესამოსავლად მცხეთის ტაძრისათვის მრავალთა ტაძართა, სოფელ-ქალაქთა შორის შეუწირავს „ჰერეთის მონასტერი დიდითა ძალითა და ჰერეთსვე კატეხისა ეკლესია შესავალითა მისითა და კაკს ვაჭარნი და ზიარი სოფელი დიდი.“ (იხ. ჩუბინოვის ქრისტე. კვ. 203-208).

ამ გვარნი პირნი იყვნენ:

სხვათა შორის, მთელი გუნდი ბარეჯის მოწამეთა.

წმიდანი ესე ძმანი ბარეჯისანი ეწამნენ წმ. ალღომის დღესა სპარსთა ჯარის დანაშთენთაგან. „დამწყებელთა ლოცვისა ცისკრისათა იწყეს ლიტანიობად გარემო ეკლესიისა სიმრავლემან წმიდათა მამათამან და ხელთა შინა მათთა სანთელი აღნთებული და იხილეს შორს მდგომარე და დამალულ ბარბაროსებმა სანთლის შემწვობით კრებული იგი საღმრთოი, წარვიდეს მათ ზედა. მსრეთ ზედა—დამსხმელთა ბარბაროსთა ეკლესია გარემეციცეს და წმიდა იგი კრებული უწყებულ-ჰყვეს ვითარმედ, ანუ დაუტევთ ძრისტე, რომელსა აღიარებთ და მოსულნი ჰსჯულისა-დებისა მომართ მოციქულისა ჩვენისა დამეკვიდრენით ჩვენთათა... შკეთუ არა ისმინოთ ჩვენი, აჰა მახვილნი, აღმოხდილნი ხელთა შინა ჩვენთა, რომლითა აღისპინეთ, თვინიერ ერთისაცა თქვენგანისა განრომითა ცოცხალ-ადრე.“—მამასა მონასტრისასა და სხვათაცა ძმათა მტრისათვის მოუხსენებიათ, რომელ „ჩვენ სჯულის-დებათა ცრუისა მის მოციქულისა თქვენისათანა არა შევიწყნარებთ და არცა დაუტევებთ მეუფესა ჩვენსა და შთალსა ძრისტესა“... ზეცადეთ „ჰამად პასექისა მის უკვდავისა... მპყრენით უკვე კარნი ამის ეკლესიისანი ძლიერად... შემდეგ დასრულებისა საღმრთოისა ლიტურდიისა, რაიცა გნებავსთ, ჰყავთ.“ მართლაც, ბარბაროსთა დაუცლიათ მათთვის და ლიტურდიის შემდეგ ყველანი დაუკლავთ და დაუბოციათ ტაძარსავე შინა, რომელიც სრულიად გაუ-

ცარცვაფთ და წასულან. ძვალნი ამა წმიდათანი ცხლად
ინახებიან ბარესჯის ეკკლესიის ეკვედერის გამოქვაბულის სა-
წნახელსა შინა ¹⁾).

აქვე მოვიხსენებთ წამებასა ნეტარისა მეფისა
ლუარსაბისა.

ლუარსაბი იყო ძე მეფისა ბიორგი X ²⁾ და გამეფ-
და 1605 წ. ამ დროს სპარსეთში ხელმწიფობდა შაჰი-
აბაზ I, რომელიც საშინელი მტერი იყო ქრისტიანობისა
საზოგადოდ და ქართველებისა კერძოდ. მას ამ დროს
აქვებდა და უფრო ამხნევებდა ლუარსაბის მტერი მოუ-
რავი სააკაძე. 1615 წ. შაჰი ურიცხვი ჯარით წამოვიდა
საქართველოზე. მეფენი ძახეთისა თეიმურაზ I და ქართ-
ლისა ლუარსაბ II მიიქცნენ იმერთა მეფისადმი, საილამაც
შაჰმა თვისა მლიქვნელობითა და მეგობრობის გამოცხა-
დებითა ე. ი. იხმომ ლუარსაბი, „მეფე თეიმურაზი კი ვერ
აღუთუნა.“³⁾ ზიხარებულმა აბასმა ქვეყნის აოხრება მიანდა

¹⁾ ეკკლესიასა პირ-მშობათსა ნეტარნი,
აქა ზადიკობად მოსრულნი ეკკლესიად,
აღდგინდეს ფრთითა წამებისათა სიბრძნით,
მუნასა მიმართ ზადიკისათვის აქათ
და შეერთნეს ზენათა იერ-არხთა.

ანტონ ქათოლიკოზი.

²⁾ გიორგის ჰყვანდა სამი ასული: ელენე, ხორეშან და თინა-
თინ. ელენე მიეთხოვა რუსთა მეფის გოდუნოვის ძეს თეოდორეს; ხო-
რეშანი მიეთხოვა კახთა მეფეს თეიმურაზსა, თუმცა ახლო ნათესავი
იყო მისი, მაგრამ ასრე ჰსურდა შაჰსა თინათინი წართმეულ იქმნა
აბაზისგან თვის საცოლოდ (საქართ. ს. ოთხე)

თვისი ჯარის მეტეფროსეთა და თვითონ კი ლუარსაბი წაიყვანა ისპაანში და ლიქნითა ესე ჰრქვა: „უკეთუ უარჱყო ჰჯაუღლი მრისტესი და იქმნე მოსახელე შაჰმადისა, დღითა პატივითა პატივ-გცე და მრავლითა დიდებითა განგიტეო ქვეყანად შენდა.“ ლუარსაბმა უარი უთხრა, რის გამო შაჰის ბრძანებით მეფე შირაზის საპრობილეში ჩასვეს და, შვიდი წლის პრობილობის შემდეგ, გამოიყვანეს მოედანზე და თავი მოჰკვეთეს ¹⁾ (1622 წ.).

წამება წმიდისა დიდისა მოწამისა ქეთევან კახთ-დედოფლისა.

ქეთევან იყო ასული აშოთან ბაგრატიონისა, მეფის ქოსტანტინეს ძის წულისა. ღელაკაცი ესე იყო განსწავლული ფრიად და ბრძენი. მმარი მისი ღავით იყო ძე მეფისა ალექსანდრესი.

ბოროტსა შაჰ-აბაზსა ჰსურდა ძახეთის გაობრება. მისი ხელშემწყობი გამოჩნდა. ეს იყო ძე ძახეთის მეფისა ალექსანდრესი, ანუ მახლი ქეთევანისა—ქოსტანტინე, რომელიცა პატარაობითვე სპარსთა ხელმწიფის კარზე იზ-

¹⁾ „ეპკლესიათა უცვილი მეფე ქართლისა, ლუარსაბ შთიებ, საჩინოდ აღმომწეობს, ყოვლად-წელ ტანფული, გულაბს პურობით მარტოებს, მშვილდის თუთ ხმე წვით თუსთა განაკერძოებს, მძიმეს მძიმეთ ჰრთავს, სულისა აღა-ღვთის-კარგებს.“

ნიკოლოზ ტფილელი.

დღესასწაული მისი 21 ივნისსა. წმიდა გვაში მეფისა ჰმარსია შირაზს. საფლავისა მისისაგან ეწლაც „სნეულნი მიიღებენ გურნებასა“ (ქართლ. ცნოგ).

რდებოდა და იქვე გამაჰმადიანდა. **თუ** რათ ემტერებოდა მოსტანტინე ქახეთის მეფესა და ძმასა თვისსა, **მან** დაუინახავთ შემდეგში.

ასრე აბაჰმა დიდ-ძალი ჯარით გამოისტუმრა მოსტანტინე ქახეთსა და უბრძანა მოეკლა თვისი მამა, ძმა და გამეფებულყო ქახეთში. მოსტანტინემ, მოსრულმა ქახეთს, დაიბანაკა ჰერეთის (საინგილოს) ქალაქ ბაზარს (ეხლა გაოხრებული სოფელია) და აცნობა მასგლა თვისი მეფეა ალექსანდრეს.

ზახარებული მეფე თავის ძით ღვეითათურთ მიეკება ძესა თვისსა მოსტანტინეს, რომელმაც თვისსავე კარავში ღალატით დაახოცინა: მამა თვისი ალექსანდრე, ძმა ღვეით და მხლებელნი მათნი: აბელ ანდრონიკაშვილი შორიბაში (მამა ადამ სულტნისა) და ძმა აბელისა მისკობოხსი რუსთველისა. მერმე „სხეულნი იგი მართალნი აღჰვიდნა აქლემთა ზედა და წარგზავნა დაფლვად ალავერდს და შეჰათვალა მისდა (შეთევანისად) სიტყვანი ყოველად უღმრთოაჲსა-მებრ ნებისა თვისისა შეერთებისანი,“ ესე იგი შეთევანსა, რძალსა თვისსა შეუთვალა, ჩემზე გამოთხოვდით. შმადამან შეთევანმა, დიდად შეწუხებულმა ამა უღთორისა საქციელისაგან, დაასაფლოაჲ ქმარი და მამამთილი თვისი და მერმე წარგზავნა ჯარნი დასასჯელად ქაენისა. მართლაც, ქახეთის ჯარისაგან იძლია უღვთო მოსტანტინე ღა მოკლულ იქმნა. შეთევანმა „ძალთა მიგდებადი იგი მძორი დაყროლებული მოსტანტინესი ჰატივად თვისებისა თვისისა და გვარ-მადლობისა მის უკეთურისა დაფლვად უბრძანა“ და დიდი საჩუქრები გაუგზავნა შაჰსა, რომელთანაც მიძველად იყო ძე დედოფლისა

თეიმურაზი და მიუწერა: „ვითარმელ, მეფეო, მომეც ძეგ
ჩემი თეიმურაზ, რამეთუ სახმარ არს მეფობისა შენისა
მკვიდრი განგებად მეფობისა, რომელიც დამორჩილებულ
არს შენდა, თუ არა სამეფო ესე განუდგეს ნებასა მეფო-
ბისა შენისასა და ერჩდეს სულთანსა საბერძნეთისასა.“
შაჰი, რომ არ დაკარგოს გავლენა ძახეთზე, ისტუმრებს
თეიმურაზს სამშობლოში იმ მოსახრებით, რომ შემდეგში
მაინც სამაგიეროს გადუხდის კახელებსა.

მართლაც, მალე შაჰი დიდის ჯარით მოვიდა და,
განჯაში დაბანაკებულმა, „მიავლინა მოციქულნი და
სთხოვა წინდი და წარუგზავნა თეიმურაზს ერთი ძეთა თვის-
თაგანი, ჰსთხოვა კვლად წინდი და წარუგზავნა თეიმუ-
რაზს მეორეცა, შეჰძინაო კვლად მესამედ ყენმან და ით-
ხოვა წინდი და წარუგზავნა დედა თვისი.“ დედა გავზავნა
მეფემან დასაწყენარებელად შაჰისა, რომელიც უმეტეს გან-
ძინდა, ტყვენი გავზავნა სპარსეთში და თვითონ წამოვიდა
ძახეთის ასაოხრებლად. ძახეთს დაადგა საშინელი წამება.
თეიმურაზი გაიქცა იმერეთად და სპარსთა აღაოხრეს სო-
ფელ-ქალაქნი, მოსწყვიდნეს ებისკოპოს-მღვდელ-დიაკონნი,
გაჟლიტეს მრავალნი ქრისტიანნი, პირქვე დასცეს გკლე-
სიანი და მრავალი ხალხი აჰყარეს და გადაასახლეს სპარ-
სეთში, საცა ძის ძენი მეთევანისანი საქურის ჰყენეს და
მეთევანიცა უარ-ყოფისათვის მაჰმადიანობისა აწამეს: „მო-
ვიდეს უკვე მტარვალნი იგი დედოფლისად, თანა მექონნი
მრავალ-ნაკვეთთა რკინათანი, აღატყინეს ცეცხლი და შთა-
ყარნეს მას შინა რკინანი განხურებულად... შანჭიმნეს ხელ-
ნი და მაჯანი, გლახაკთა გამოამხრდელნი... დაჰგლიჯნეს
მარწუხთა მიმართ ტუტნი და დასდევს წყლოულთა მათ ზე-

და საფენი, ლურსმანნი იყენეს მრავალნი ქვეშე წმიდისა და მათ ზედა განრთხულ-იყო და ზედაცა დაჰყარნეს იგინივე მრავალნი... მანაელეს მკერდით ზურგამდე შამფური... ჰაქვეცა შემოარტყეს... ბარნი შემოსდევს და აღმოახეთქეს თხემა... ქებაი რეალისა დაჰსდგეს განხურვებული თავსა ზედა... სხეული წმიდისა დაწურვილი ძვირად შთააგდეს მწვირეთა შინა... საქმელად ძაღლთა და მხეცთა. იქვე დასაფლავებული მისი სხეულის ნახევარი, წლის თავზე იტალიანელთა მონაზონთა მოართევს ოიემურაზსა და მანცა ქართლ-კახეთის სამღვდლოებითურთ დიდის პატივით დაასაფლავა ალავერდის სობოროს ტრაპეზსა ქვეშე ¹⁾. მღვობად წმიდანისა დანიშნა დღე აღსრულებისა მისისა 13 სექტენბერი. მწამა ²⁾ 1624 წელსა (მახუშტი).

მეფეთა და წარჩინებულთა თავადთა გვარში იყენენ აგრეთვე მრავალნი, რომელნიც ბერად შედიოდნენ და თავის კეთილ-გონიერებით და ქრისტიანებრივის უმწიკლოა

1) ეს ქრისტეს სძალი, იასპ მჭვრელი ლალი, არ ნათელ მცხრალი, არ ყვავილ თურით მზრალი, აქეს საღმრთო ალი, ვითა ცხოველი წყალი, გული უძს სალი, მით დასცა მძლავრი მწყრალი; ამას იქმს ქალი, ბუნებით ჭირთა მერთალი. თხემსა ლამაზს ჰყოფს, სიაკი ცეცხლ-მსროლელი, ქედს ზედ-სადგარი, მანიაჲ საუკვდავოდ, ძუძუთა საფენი, ნახურწყალ მკლთოღვარენი, გულს ბარი, წელსა ჯაჭვ განცხელვებული, მუსკულოთ მარწუნნი, შამფურნი მხურვალენი.

ჰკანენ ქეთევანს შესაბამ სიძე სძლობის.

ანტონ ქათოლიკოზი.

ცხოვრებით მაგალითს აძლევდნენ მტერთა და მტარ-
ვალთაგან შეიწროვებულ ქრისტიანეთა. ამგვარნი პირნი
იყვნენ: მეფის ძე იმერეთის სამეფოსა სიმონი, შემდეგში
ბიჭვინტის ეპისკოპოსი, ქათოლიკოსი ატეხანეთისა და იმე-
რეთისა მალაქია აბაშიძე, ზენათის ეპისკოპოსი მელქისე-
დექი, ძე მეფის ძისა ბაგრატიანა ლავითი, რომელიც ბერად
შედგა, მეფის ძე ბიორგი, რომელსაც ბერობაში ერქვა
ბერასიმე, მეფის ლავითის ძმა ბაგრატი, ბერობაში ბარნა-
ბად წოდებული, მეფე ქართლისა ბიორგი, რომელიც
სპარსელებმა მოსწამლეს, რადგან მან არ ირწმუნა მაჰმა-
დი, მეფე სიმონი, რომელიც მოსწამლეს ოსმალთა სტამ-
ბულში, წამებული მღვდელი მანგლისისა თეოდორე და
სხვანი.

2) ცხოვრება და წამება ამა წმიდანისა დაწერილ იქნა ქეთევანის
წამების მხილველთა ბერთაგან (იხ. მოთხრობა სპარსეთის და სა-
ქართვ. არეულობის თაობაზე მ. დე პეისიონელისა ,,ივერია 1879 წ.
№ 7); შემდეგ მისივე ცხოვრება აღუწერიათ: წამებულის ძეს თეიმუ-
რას 1-ს, კანეთის მეფეს არჩილს, გიორგი მღვდელ-მონაზონს გარე-
ჯისას, ქათოლიკოს ბესარიონს, პატრიარქს ანტონი I-ს და ბოლოს
1833 წელს ქეთევანის ისტორია გამოიცა პარიუში.

თ ა ვ ი XV

სპარსეღნი შამოდან საქართველოში, იჭერენ კახეთს და სახლდებიან აქ 80,000 კომლამდე.— მტარებლობა სპარსთა.— ბიძინა, ელიზბარ, შალვა და სხვა მოღვაწენი.— მოგზაურობა საქართველოში პატრიარქების პაისისა და დოსითეოსისა.— ქართველნი იერუსალიმის ტაძრებს სწირავენ 150,000 პიასტრამდე.

შმწარესნი ღღენი დაადგა ქრისტიანობასა და საქართველოს ჟამსა ყვენობისასა სპარსეთს უღმრთოისა შაჰ-აბას II მცირისა და მის შემდეგ ვიდრე 1744 წლამდის, ე. ი. მთელი საუკუნის განმავლობაში იწიწკნებოდა საქართველო, რომელიც მრავალთა ტანჯვა-აოხრებათაგან უკვე ემსგავსებოდა წამებულსა გვამსა.

როდესაც შაჰ-აბაზ პირველისაგან აოხრებული ქვეყნის შენება დაიწყო ქართლ-კახეთში, მაშინ შაჰ-აბაზ II-მ, არა მსურველმა საქართველოს კეთილდღეობისა, წარმოგზავნა ურიცხვი ულუსი თათარნი დედა-წულითურთ მათით და ფალავენებითა მათითა და ყოვლითა სიმდიდრითა მათითა და თავად მათდა უჩინა სულტანი პრდალალისა და იგიცა ყოვლით სახლეულოთ მისით, რათა სრულიად აღზოცონ ქრისტიანობა. მყის აღიძრეს და მოიწვივნეს კახეთად და დაიბნაკეს მუნ და დაემკვიდრნეს იგინი და

ალიგო სრულიად კანეთისა თემი (ქვეყანა), რამეთუ ვერა-
ვინ შემძლებელ იყო წინა აღდგომად მათდა სიმრავლისა-
თვის მათისა. იწყეს-რა შენებელ ზემო ბახტრიანით ¹⁾ ...
ვიდრე ლანუხამდე (აწ ღიდი და პატარა ბოინუგი ნუხის
მაზრაში), რომელსა აწ ფაროპით უხმობდენ, იმიერ და ამი-
ერ ალაზნის პირსა და ყოველთა აღგილთა ძახეთისათა.“
შველა ამ აღგილებში დსახლებულთა სპარსელთა სახლე-
ულობანი იყენენ 80,000 კომლამდე.

ამ დროს ძახეთის მმართველად დროებით იყო ქრ-
თლის მეფე მაჰმადიანი როსტომი, პატარაობიდანვე გა-
ზრდილი სპარსეთში, მერმე როსტომის სურვილისამებრ
დანიშნულ იქმნა (1657 წ.) სპარსელი სალიმზანი, კაცო
სასტიკი, უდიერი, მტარვალი. შრისტიანობა ჩავარდა სა-
შინელ მდგომარეობაში. მკლესიანი, მონასტერნი დან-
გრეულ, გაოხრებულ იქმნენ. ისლამთა მასწავლებელნი
სდგენიდნენ და აწვალბდენ მღვდელთა, ეპისკოპოსთა,
ქრისტიანეთა, აგინებდენ და სტანჯავდენ მათ. ღიდი, ძეფ-
ლი და შესანიშნავი ალავერდის ტაძარი შეიქმნა მაჰმადიან-
თა სამლოცველოდ. მისი ძვირფასი ხატი გაცარცულ და
წალბებულ იქმნა. მოისპო ქრისტიანობა ალაზნის ველზე
და მხოლოდ ძენი **თუშეთისანი**, **შავეხეესურ-თიანეთისანი**,
ჩაკეტილნი მალალთა კალთათა შინა კავკასიისათა, კი-
დევ აღვიარებდენ (რასაკვირველია ცხადლივ) შრისტესა.

¹⁾ „უტოს ხევის შესართავის პირის-პირ, ალაზნის აღმოსავლუ-
თის კიდესა ზედა არს ციხე ბახტრიანი ანუ მალრანისა... ესე ყოფილ
არს დიდ-შენი და მაგარი, განა აწ უქმი (ვახუშტი გეოგრ. გ.ვ.
320).

მაგრამ ამისთანა საეკლავო დრომაც ქართველნი სა-
საოწარკვეთილებაში ვერ შეიყვანა. ძილვე იყვნენ მზავალნი
ქრისტეს მხედარნი, რომელთაც იმედი ჰქონდათ გამოცხ-
სნათ მამული და ჰსჯული განსაცდელისაგან. ამგვარ პირ-
თაგან, სხვათა შორის, იყვნენ მლიზბარ და შალვა მსნის
მრისთაენი და ბიძინა ჩოლაყაშვილი, მმართველი ზემოისა
ძახეთისა. ამათ იღუმალად ეხმარებოდა აგრეთვე არაგვის
მრისთაეი ზაალი.

ზამოჩენილთა ამა მამულის შეილთა შეჰკრიბეს ჯარი,
მოუწოდეს მუშ-შშავ-ხევსურთაცა, გადავიდნენ ძახეთს
და დაეცნენ მტერსა და „დაუწყეს სრვა და ხოცვა და
ესოდენ ასწყვიტეს, ვიდრე სრულიად მოსპობადმდე და
აოტეს და განაზნიეს და მოსრეს პირითა მახვილისათა
და თვით სულთან იგი, მთავრად მათდა ჩინებული, ძლიეს-
ლა შეესწრა ცხენსა და მცირედითა ოდენ კაცითა ივლტო-
და, დამტევებელი ცოლთა და შეილთა თვისთა; ხოლო მათ
ყოველთავე აწყვიდეს და იავარ ჰყვეს და სრულიად მოს-
პეს და განაზნიეს.“ სპარსელთ, დაშთენილთ ცოცხლად,
ლტოლვილთ უკუნ სპარსეთად, ყოველივე მოახსენეს
შაჰ-აბაზსა, რომელმაც უბრძანა მეფესა ქართლის შაჰ-ნა-
ოზსა (ამ დროს მეფედ ქართლისა იყო მახტანგი—გამაჰ-
მადიანებული შაჰ-ნაოზი), რათა შეიპყრას ბიძინა, მლიზ-
ბარ და შალვა და წარუგზავნოს მას. მახტანგიც მოიქცა ბრძა-
ნებისა მებრ ყვენისა. სამნივე ესე მხედარნი „განაშიშვლეს და
სიციხესა შინა მზისასა ჰაერსა ქვეშე განყარნეს, შეკრულნი
ხელით და ფერხით და დაკლებულნი შიმშილისა და წყუ-
რვილისაგან განკათულნი და ბუზთა და ბზიკთა მიერ უწყ-
ალოდ წერტილნი“. შემდეგ ამისა მლიზბარს და შალ-

ვას ,,წვივთა მათთა უხეტქნეს მახვილნი და მუხლოთა ზედა დასცნეს ქვე და ეგრეთლა წარჰკვეთეს თაენი მათნი.“ ბიძინა ჩოლაყაშვილს კი, მრავალის გამოცდისა და წვალების შემდეგ, ასო-ასო დასჭრეს სხეული და ისრე მოჰკლეს (1661 წ.). საქართველოს ეკკლესიამ სამწივე ესე სანატრელნი აღიარა წმიდანებად. ღვობა მათი დღე აღსრულებისა მათისა—18 სექტემბერი. სხეულნი წმიდთანი ¹⁾ სამწივე ჰმარხიან იკორთას ტაძარში.

ბრა უკეთეს მდგომარეობაში იყო ქრისტიანობა ქართლში. ზერ როსტომის დროსვე მრავალნი ქრისტიანენი სპარსთა ზედ-გავლენისა და შიშისა გამო იღებდენ მაჰმადიანობასა. თვით მეფე მფარველი იყო მაჰმადიანთა. მს იყო მიზეზი, რომელ მეფეს მკიცხავი, ქრისტიანეთ მფარველი, შართლის ტახტზე თიემურაზ I მსურველი, განათლებული ქათოლიკოზი მეღემოასი შეპყრობილ იქმნა როსტომისაგან და, რამდენიმე ხნის პყრობილობის შემდეგ, მალალის ციხილამ ჩაგდებულ მტკვარში. მაგრამ ჯერ არს აღენიშნოთ, რომელ როსტომისაგანაც და მახტანგ—შაჰ-ნაოზისაგანაც ბევრი საქრისტიანო საქმე გაკეთდა. ამათ შემდეგ გამეფე-

1) სამნი მარტვირნი, სამეზისად მსარბოლობენ; ერის მთავარნი ორნი, ქსნის მხანებნი,

შალვა თვით იფრთეხს, ელისბარით აღისუფევენ.
მატაკარანი ბიძინა, მათ წინა-მსწრობი,
ასოთ განთვისით, სპარსთაგან იაკბარს,
შჭრიდით ნაჭვრად ნასჭამთა ჰსმობს სინარულით.

ბუღმა მრეკლე I ¹⁾ გადააყენა სწავლული ქათოლიკოზნი ნიკოლოზ და ბევრი ანო ქრისტიანობასა.

ჩვენი ეკლესიის მასწავლებელნი მიიხრცა არა სცხრე-ზოდენ და ყოველ ღონისძიებას ხმარობდენ ქრისტიანობის დასაცეგლად. იგინი, როგორც უნ, ისე გარემე საქართვე-

¹⁾ 1658—1669 წლამდის საქართველოში უმოგზაურნია იერუსალიმის პატრიარქს პაისის, რომელსაც თან ჰქვლიდა მთელი სინკლიტი და გამოჩენილი დოსითეოზნი, რომელიც შემდეგ პაისის მოადგილის ნეკტარიოზისა აღვიდა ტახტსა ზედა იერუსალიმის პატრიარქისა. პაისი ღაზიკით, გურიით შამოსულა იბერიაში, ყოფილა მცხეთას, თბილცისში, გელათში, ქუთაისში, მოქეში და ყველგან უმოგზაურნია. მისი მგზავრობა დაწვრილებით აუწერია დოსითეოზს თვის შესანიშნავს თხზულებაში «ისტორია იერუსალიმის პატრიარქთა» (Bulletin Scientifique თარგ. მ. ს. სელეზნევისა). ამას გარდა შესანიშნავნი ეპისტოლენი თვით პატრიარქის დოსითეოზისა საქართველოსადმი. პირველი ეპისტოლე იწყობა ასრე: უბრწყინვალესო, უდიდებულესო, უმაღლესო და მრავალმშვენიერო, მეფეო ქართლისაო, და ყოველისა ზემოისა იბერიისაო, ბატონო კირ-ნიკოლაოს (ე. ი. ერეკლე I)... (პატრიარქი მოიკითხავს, კურთხევას უგზავნის, ჰსურს მისთვის სიცოცხლე და დღე-გრძელობა). შემდეგ ამბობს: ბატონო მთამოძველობა, ესე იგი კეთილ-მსახურნი მეფენი ივერიისანი ძველადგანვე იყვნენ მფარველნი და კტიტორნი წმიდისა და ცხოველს მყოფელისა ქრისტეს საფლავისა. მფარველები იმიტომ, რომ ბერძენთ მეფეთ, მისირის მეფეთთან ომების დროს, იერუსალიმის მონასტრები დაშინენ აღუგველნი მხოლოდ ივერიელთ მეფეთ წყალობით; კტიტორები იმიტომ, რომ ბერძენ-ფრანგთა სარაცინებთან ომების დროს ეს მონასტრენი სრულიად დაძველებულნი იყვნენ და ინგრეოდნენ, მაგრამ, როგორცა სჩანს ერთი ქართული სიგელიდამ, შენახულიდამ წმ. გოლგოთაში, ქართველთ მეფეთ განუახლებიათ და დაუცავთ იგინი. შემდეგ დოსითეოზი ჩამოსთვლის ყველა შეწირულებათა ქართველთასა, რომელიც მისივე ჩვენებით აღუ-

ლოისა, ეკლესიის საქმეებში იღებდნენ მონაწილეობას. მათ მოწოდებია მეგრე ალექსანდრიის პატრიარქის პაისისა საქართველოდგან მოსკოვში წინააღმდეგ ნიკონისა ზგზავნებიან მიტროპოლიტი შვიფანე და არხიმანდრიტი შახომი.

მატეა ვიდრე 150,000 პიასტრსა (გროშსა); კიდევ სთხოვს შეფესაც და ერსაც, რათა მიაწოდონ იერუსალიმის მონასტრებს საჩუქარი, რადგან მათ დასდებიან 100,000 პიასტრი ვალი. იერუსალიმის ტაძრებში წირვის დროს იხსენებიათ: მეფე დაეითი, დედოფალი ელენე, მეფე ერეკლე I, დედოფალი ანა, ქათოლიკოზი ევდემოს, თეკლე, ლუარსაბი და სხ. ერეკლეს თავის დედა ელენესთან გაუგზავნია იერუსალიმის მონასტრებისათვის ერთნელ 1667 პიასტრი, მეორეთ 1,000 პიასტრი (იხ. ბროშ. Послания Іер. Патр. Досиѣ въ Грузію გვ. 1—26).

მოღვაწეობა ვახტანგ მე VI-სა.—ტიპოგრაფიის და-
რსება და ბეჭდვა მრავალ-გვარ წიგნებისა.—დავა
სპარსთა და ოსმალთ შორის საქართველოს ფლობისა-
თვის.—ქრისტიანობა საშინელ მდგომარეობაში.—
თეიმურაზ II მშვიდობიანობას ამყარებს.—იმერეთი-
დგან იღვევებიან ოსმალნი.—ქუთაისში ტიპოგრა-
ფიის დაფუძნება.—თელავსა და თბილისს არსდება
სემინარიანი.—საქართველოს მოღვაწენი: ანტონი I,
გაიოზი და სხვანი.—ქართველთ ბერნი აშენებენ ტა-
ძრებს დარუბანდში, აშტრახანს და ყიზლარს, საცა
დაარსეს სასწავლებელიცა.

უკეთესნი ღღენი დაუდგა საქართველოს მეფე ვახტანგ
მე VI დროს. თვით ვახტანგი იყო ლეთის მოყვარე, კე-
თილი, სწავლული კაცი. მან შეადგინა სჯულის კანონი¹⁾,
დამყარებული ქრიატიანებრივ სარწმუნოების სწავლაზედ
და ამან ღიდად დაიფარა ხალხი გარყენილობისაგან და მაჰ-
მადიანთა სწაულისაგან. მეფემ აღიყვანა ქათოლიკოზის ტახტსა
ზედა ხარისხ ჩამოხდილი ქათოლიკოზი ნიკოლოზი, (ლეთის-
მეტყველი და ფილოსოფოსი) რომლის სიკვდილის შემდეგ
ქათოლიკოზობა მისცა ძმასა თვისსა ლომენტი III, რომ-
ლის დანმარებით შეუდგა ეკკლესიების აგებას, დანგრე-
ულთა და გაოჯრებულთა მონასტერთა განახლებას. შრის-
ტიანობის დასამკვიდრებელად და სასულიერო წოდების

1) ესე კანონნი შეიცავენ:

1. თვით ვახტანგისაგან შედგენილ 276 მუხლთა.
2. ბერძენთა კანონებს—სულ 420 მუხლი.

გასამხნეველად შედგენილ იქმნა კრება სწავლულთა პირთაგან. ამისთანავე პირთაგან შესდგა კომისია, რომელმაც გამოიკვლია და შეადგინა ისტორია საქართველოსა მიორგი ბრწყინვალედამ მახტანგის დრომდის. მრავალნი საღმრთო და საერო წიგნნი ¹⁾ აღბეჭდილ იქმნენ პირველად საქართველოში მახტანგისაგან დაარსებულ სტამბაში. აღბეჭდილნი სასულიერო წიგნნი იგზავნებოდნენ საქართველოს ყოველ კუთხისკენ ეკლესია-მონასტრებში სახმარებლად. მახტანგმავე დააარსა სასწავლებელნი, საცა ასწავლიდნენ ყველასა, განურჩევლად წოდებისა და ხარისხისა: საღმრთო წერილსა, ფილოსოფიასა და სხ. ამგვარის მისის მოღვაწეობით, საქართველოს მონასტრებიდამ მალე დროში სწავლა-მეცნიერება დატრიალდა მთელს საქართველოში და ხალხი, ცოტა არ იყოს, მოსულიერდა, როგორც ზნეობრივის მხრით, ისე ნივთიერის. მახტანგმა იერუსალიმის ტაძრებსაც მიაწოდა თვისი წელილი. მან იერუსალიმის ქართველთ ტაძრებს გაუგზავნა 2,000 თუმანი (20,000 მანეთი). ძეგლითა ბერ-მონაზონთა ამისთვის მე-

3. სომეხთა კანონებს—სულ 431 მუხლი.

4. მეფის გიორგი VI კანონებსა—46 მუხლი.

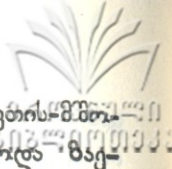
5. ალბუღას კანონებსა, დაწერილთა 1446 წ.—სულ 176 მ.

6. მოსეს სჯულთა, გამოკრეფილთა დაბადებიდამ—სულ 52 მ.

7. ქათოლიკოზთა კანონთ, შედგენილთ იმერეთის ქათოლიკოზის ევდემოს II-საგან 1667 წ.—სულ 24 მუხლი.

8. ადგილობრივთა ჩვეულებათა, ძველებური დროიდგანვე დაშთენილთა ხალხში—სულ 74 მუხლი და სულ 1499 მუხლი.

¹⁾ ეს წიგნები არიან: სახარება, სამოციქულო, დავითნი, დაბადება, ღოცვანი, ქართლის ცხოვრება, ვეფხვის-ტყეოსანი, სჯულის

უცს გამოუგზავნეს სასწაულოთ-მოქმედი ოქონის ლეთის-მშობლის ხატი, რომელიც ბოლო დრომდის ინახებოდა მათის ტაძარში.

სამწუხაროდ ეკკლესიისა და საქართველოსა, ოსმალნი, რომელთაც ეპყრათ დასავლეთი ივერია, გადმოვიდნენ აღმოსავლეთის ნაწილშიაც, გაიმარჯვეს სპარსელებზე და აღიყვანეს ქართლის ტახტზე გამაჰმადიანებული იესე, წოდებული მუსტაფა-ფაშად. მახტანგი კი, ფრიად შეწუხებული საქართველოს. უნუგეშო მდგომარეობით, წავიდა რუსეთში ¹⁾ შემწეობის სათხოვნელად წინააღმდეგ სპარსთა და ოსმალთა. იესემ ხელ-ახლა გაავრცელა მაჰმადიანობა. ააგო მეჩეთები და მფარველობა დაუწყო მაჰმადიანთა. ქრისტიანთა მფარველნი და უღეთო მეფის გამციცხავენი იყვნენ ქათოლიკოზი ლომენტი და ღვეთ-ბარესჯის უდაბნოს წინამძღვარი იოანე სააკაძე.

მთუმცა სრულიად საქართველოს ჯერ-ჯერობით ჰფლობდენ ოსმალნი, მაგრამ სპარსელთ ფიქრადაც არ მოსდიოდათ მათთვის დაეთმოთ ეს ქვეყანა. იგინი ხშირად ეცეზოდნენ საქართველოს, აოხრებდენ ეკკლესიებს და ატ-

წიგნი და მრ. სვანი. ეს უკანასკნელი შემდეგში გადათარგმნილ იქნა რუსულად და 1837 წ. დაიბეჭდა პეტერბურღში, სენატის ტიპოგრაფიაში (პ. იოსელიანი).

¹⁾ განტანგისაგან რუსეთისადმი მიმართვა პირველი მაგალითი არ იყო. შემწეობის სათხოვნელად კახეთის მეფეთ: ალექსანდრე I-მა (1492 წ.), ალექსანდრე II (1587 წ.), თეიმურაზ I (1619 წ.) მიჰპირდნენ რუსეთის ხელმწიფეთ იოანე III, თეოდორე იოანეს ძეს და მათაც აღუთქვეს თვისი მფარველობა და შემწეობა (იხ. Ист. Рос. Рос. Капам. т. VI, გვ. 250, т. X, გვ. 63).

ყვევებდნენ ქრისტიანებს. ამასობაში ოსმალნიც განდევნეს ამერეთიდან, მაგრამ მალე (1723 წ.) ოსმალთ დიდი ჯარი წამოეღადა სპარსელთა, დაამარცხა და განდევნა იგინი, გამოაცხადა თვისი მფარველობა ამერეთზედ და მას განუჩინა მმართველად — ფაშა, რომლის სატახტო ქალაქად გახდა ობილისი. სპარსელნი ხელ-ახლა წამოედანენ მათ. წაიკიდნენ დევები და შუაში კოზაკი გაქყოტესო, რომ იტყვიან, სწორეთ ისრე მოუვიდა საქართველოს რომლის ნიადაგზე ბრძოლამ ამ ორთა ხალხთა შორის ქვეყანა სრულიად გააოხრა, ზნეობით დასცა და გაღარიბა. მძლავრნი ოსმალნი ხარჯს გარდა კიდევ სხვათრეიაც ჰყვლეფუადენ არა თუ ხალხსა, თვით ეკვლეისებსაც, მონასტრებს და ეპისკოპოსთაც. იმერეთის ხალხისაგან ყოველ წლივ, ფულს გარდა, იღებდენ ხარჯად რამდენიმე ყრმასა და ქალსა; ამერეთზედაც გააწერეს ეს სამარცხენო ხარჯი. ზოგიერთი იმერეთის წარჩინებულნი იმდენად ზნეობა დაცემულნი იყენენ, რომ ქრისტიანთა ჰყიდდნენ ოსმალთ ბაზრებში¹⁾. ამერეთის ქათოლიკოზი დომენტი III ცხადლივ ჰკიცხავდა ოსმალთა. მაგრამ იგინი არას უგონებდნენ; მაშინ დომენტი ვაჟკაცურად წარსდგა სტამბოლის კარზედ სულტნის წინაშე, რათა აღხადოს საქართველოს

1) იერუსალიმის პატრიარქი თავის ეპისტოლეში იმერეთის, ოდიშის, საქართველოს, სვანეთის, აბხაზეთის და სრულიად ქვემოისა იმერეთის ქათოლიკოზს გრიგოლს (დოორთქიფანიძე), სხვათა შორის, სთხოვს მოახდინოს კრება, რომელმაც ალუკრძალოს ყოველთა გაყიდვა ქრისტიანეთა, ვინც არ დაიშლის, ის შეაჩვენონო. ქრისტიანთ გაყიდვა მღვდლებს და ბერთ ჩამოხდეს ღირსება და შეჩვენებულ იქმნენ. (იხ. ქართ. სასულ. მხარ. მისი 1866 წ.).

მწარე ესე სასმელი. ხოლო თბილისის ფაშის დაბეზღობით და მენტის არა თუ შეუსმინეს, არამედ ქათოლიკოზი დამწყვედელთ იქმნა საბერძნეთის ერთ კუნძულზე. მცხეთის ტახტზე მოქრთამეობით აღვიდა პირილი. ამისთანა უნ უგეშო მდგომარეობაში იყო ივერია და, მამასა დამე, ქრისტიანობაც. ძვეყანას ეკირებოდა მშველელი და კიდევ აღმოჩნდნენ. მსენი იყვნენ **თეიმურაზ II** და **პრეკლე** მეორე.

თეიმურაზი პატარაობიდანვე აღიზარდა სპარსეთის კარზე. იგი იყო ახოვანი, მხნე და ერთგული სპარსეთის შაჰის ნადირისა. თეიმურაზი ერთგულობისათვის დანიშნულ იყო სპასვეტად სპარსეთის ჯარისა. ზანძინებულმა ნადირმა თვით წამოიყვანა სპარსეთის მხედრობა, შეებრძოლა ოსმალთა ჯარსა (80,000 კაცს), სახელოვანად დაამარცხა იგი და აიღო ზანჯა, თბილისი, პრევაი და სხ. აქედგან წავიდა სპარსეთში და იქ გაიწერა ძე თეიმურაზისა პრეკლე, გამოჩენილი და განთქმული თვისის ვაჟ-კაცობით, მისი მამა თეიმურაზი კი დანიშნა მეფედ კახეთისა.—1744 წ. პრეკლეს მისცა ნადირმა სამეფო ძახეთისა და თეიმურაზს სამეფო ძირთლისა.

მამა და შვილი შეუდგნენ ქვეყნის შენებას. მათ მშველოდა განათლებული ქათოლიკოზი ანტონი I, რომელსაც შეუჩნდნენ ქათოლიკეთ მისიონერნი; მათთან დაახლოვებისა გამო შესწამეს ანტონს ქათოლიკობის მიღება და თეიმურაზმა განდევნა ¹⁾ იგი საქართველოდან.

¹⁾ ამასთანავე თეიმურაზმა ქართლიდან სრულიად განდევნა ქათოლიკეთ მისიონერნი და მათი ეკლესია მართლ-მადიდებლობით დააბრუნა (შაოღენ).

ანტონი წავიდა რუსეთსა, თავი იმართლა შუწმიდეს სინოდის წინაშე და დანიშნულ იქმნა არხიეპისკოპოსად მლადიმირის ეპარხიისა (1757 წ., 27 ნოემბერს.—*ВѢСТ. Т. I*).

მალე ნადირის წყალობა მოაკლდათ ქართველთ მეფეთა, რადგან ეწი რიგიანად არ ემსახურებოდენ მას და სცდილობდნენ მის მფარველობიდან გამოსვლას და რუსეთის ერთგულებას იჩენდნენ. ნადირი იმუქრებოდა ქვეყნის აკლებას, რის გამო **თეიმურაზი** წავიდა რუსეთში შემწეობის და მფარველობის სათხოვნელად, ქართლ-კახეთის მეფედ კი დაშთა **მრეკლე II** (1762 წ.).

სპარსეთში მოჰხდა არეულობა. ამით ისარგებლა **მრეკლემ** და შეუდგა ხალხისთვის და სარწმუნოებისთვის ზრუნვას. **თბილისის ტიპოგრაფიაში** აღბეჭდა **ყოველ-გვარი სასულიერო წიგნები** და დაურიგა ეკკლესიებს სახმარებლად. დაიწყო განახლება ზოგიერთის ეკკლესიებისა. რუსეთიდან გამოიწერა **ანტონი I** და ისევ ქათალიკოზობა მისცა. დაუღალავემ ამა პირმა, მეფის დახმარებით, მონასტრებში დააარსა **სკოლანი** ყრმათა სასწავლელნი, მათთვის შეადგინა **სახელმძღვანელონი** და აგრეთვე შეთხზა და გადმოსთარგმნა **მრავალი სხვა წიგნები** ¹⁾ და ყოველ მონასტერს ბიბლიოთეკისათვის გაუგზავნა თითო ცალი.

¹⁾ ანტონ I შრომანი:

1, ლეთის შეტყველება, 2, წყობილ სიტყვაობა, 3, მზა-მეტყველება, 4, განმარტება მოციქულის პავლეს ეპისტოლისა რომაელთა მიმართ, 5, განმარტება 50 ფსალმუნისა, 6, სვინაქსარი, 7, ისტორია ეფესოს მსოფლიო კრებისა, 8, კატელორიანი არისტოტელისა, 9, ფილოსოფია ბუმიესტრისა, 12 ქართული ღრამატიკა და სხვანი.

აშაიჩის მოღვაწეობით ანტონმა ბერ-მონაზონმა და სასულიერო წოდება შეიქმნა ღირსეულ მწყემსად ხალხისა. მონასტერთა სკოლებში სწავლობდნ უოველი წოდებიდამ. ანტონის გამხნეებამ და მფარველობამ საქართველოში დაჰბადა მრავალნი განათლებულნი პირნი. დეკანოზი ზაქარია ბაბაშვილი, ავტორი „სატის ომისა“, ობილიის მთავარ-ეპისკოპოსი ტიმოთე, ავტორი „მოგზაურობისა წმიდა ადგილებში“, მთავარ-ეპისკოპოსი ათანასე, რომელიც მეფე მრეკლემ 30 მაისს, 1752 წ. გაგზავნა რუსეთში იმპერატრიცა მლისაბედისაგან შემწეობის სათხოვნელად. ათანასე იქვე რუსეთში დარჩა და 21 დეკემბერს 1761 წ. უწმიდესის სინოდის ნება დართეთ მოსკოვში გახსნა ქართული ტიპოგრაფია და დაიწყო სასულიერო წიგნების ბეჭდვა ¹⁾ მისივე თხოვნით (20 ოქტომბერს 1769 წ.) უწმიდესმა სინოდმა ნება დართო გაეგზავნოს საქართველოს ედრონანგეგარი მთრონი ეკლესიებში მოსახმარებლად ²⁾ (სინ. არხ. საქმე 1769, № 297). აგრეთვე დავითი ობილიისის სემინარიის რექტორი; შაიოზი რექტორი ტელავი; სემინარიისა. ამ განათლებულმა მოღვაწე-მთავარმა

კორრექტორად ათანასეს ჰყვანდა მეღმრისედექ კავკასიი. ტიპოგრაფიაში აღიკვედნენ: დავითნი, ლოცვანი, უამნი, სამოციქულო და ანბანი მს ენაზედ: ლათინურზე, ბერძნულზე და რუსულზე. ამ დრომდღის მთრონი ან სსქართველოშივე ჰხარშავდნენ, ან იწოდნენ საზღვრეთიდან. ენლა კი არეულობისა და შიშინობისა გამო ვერც საქართველოში მოხარშეს და ვერც საზღვრეთიდან გამოიწერეს. 1774 წელს მ. რონი უკანასკნელად მოხარშულ იქნა მცხეთაში.

დაგვეტოვა მრავალი მეტად სასარგებლო შრომანი ¹⁾. ამევე დროს გაერცვლდა და მონასტრების სკოლებში შემოვიდა შესანიშნავი ლექსიკონი ²⁾ სულხან საბა ორბელიანისა, პაპა ქლემენტი მე XI მეცადინეობით გაფრანგბულისა. ამან მოიმგზავრა მეროპა, იყო იტალიაშიაც და სხ. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ დასწერა აგრეთვე «სიბრძნე სიცრუის» წიგნი და სამოთხის კარი.»

იმერეთის საქმენი უნუგეშო მდგომარეობაში იყო. ოსმალთა მეცადინეობით წარჩინებულ გვართა და მთაერებ შორის ჩამოვარდა უკმაყოფილებანი, შინაური შფოთი. ოსმალთა და ახალციხის ფაშის ჯართა გააოხრეს მრავალნი ეკკლესიანი, მრავალი ქრისტიანე გაამაჰმადიანეს და ხალხში გააერცვლეს ვაჭრობა ქრისტიანებოთა. ამ მდგომარეობაში მეფე სოლომონ პირველი ითხოვს შემწეობას რუსეთისაგან. რუსეთის ჯარი დაეცემა ოსმალთა იპერეთში, ამარცხებს მათ და შუთაისის ციხეში ჩაკეტილ ოსმალთაც მუსრს აღენს და ამნაირად ანთავისუფლებს იმერეთს მათ მფლობელობიდან.

ამის შემდეგ მეფე სოლომონ 1 მოიწვევს სასულიერო კრებას და ამკრებაზედ აღუკრძალავს ხალხს ტყვეთა

¹⁾ საეკკლესიო ისტორია, თარგ. რუსულიდან, სასულიერო რელიგიონში პეტრე დიდისა, ღვთის-მეტყუელება მიტროპოლი. პლატონისა, ისტორია ძველთა სამეფოთა, როლდენისა, ქართული ღრამმატიკა, შენიშვნანი საქართველოს ისტორიაზედ და სხვანი—სულ 13 წიგნი, გარდა ქადაგებათა.

²⁾ ეს ლექსიკონი 1884 წელს საფასითა გორის ეპისკოპოსის აღიქვანდრესი და რ. ერისთავის რედაქტორობით აღიბეჭდა თბილისში და იყიდება ოთხ მანეთად.

ქართული
საქმიანობა

და ქრისტიანეთ ყიდვას. მინც არ დაემორჩილებოდა მის
ნებას, იმას შეაჩვენებდნენ. მეფე ზრუნავს და მო-
ღვაწეობს ხალხსათვის და აგებს ეკლესიებს. ოსმალნი, რუ-
სთა წასვლის შემდეგ, ეცემიან სოლომონს და ამარცხებენ
რას ჩაქეთან.

მეფე სოლომონ II აგრეთვე სცდილობს და მოღვა-
წეობს ხალხის ზნეობის გასაუმჯობესებლად. სამეგრელო-
იმერეთ შუა მშვიდობიანობის ჩამოსადგმად იგი ირთავს
სამეგრელოს მთავრის ასულს მარიაშს, მრავალგან ხსნის
სკოლებს. მუთათისში აარსებს ტიპოგრაფიას და ჰბეჭდავს
სასულიერო წიგნებს ¹⁾.

სამეგრელოს, ზურციას, იმერეთს, ამერეთს და, სა-
ზოგადოდ, მთელს საქართველოს, როგორც ენებდავთ,
ჰყვანდნენ თვისნი მოღვაწენი და კეთილნი მწყემსნი, რო-
მელნიც ხშირად მეფეთ და მთავართ ჩამომავალნი იყვნენ
და ამ მრავალ ტანჯულ ქვეყანაში იყვნენ სვეტნი სარწმუ-
ნოებისა. სახსოვრად შთამომავლობისა აქ მოვიხსენებთ რა-
მდენიმე მათგანს:

ა) ანტონი ჰყონდიდელი (დადიანი), რომელმაც
დაჰსწერა: რამდენიმე სიტყვა საუფლის წულო დღეთათვის,
ცნობანი თავის დროინდელ ჟამისა, სია იმერეთის, ზურციის
და სამეგრელოს მღვდელ-მთავართა.

ბ) მათოლიკოზნი საქართველოსა ზაქარია, მწერალი
თავის დროინდელი (1617 წ.) ისტორიისა.

¹⁾ სოლომონის ტიპოგრაფიაში აღიბეჭდნენ: სახარება, სამოცი-
ქლო, უამნი, დავითნი და სხ.

გ) ღოსითეოზი, ნეკრესის ეპისკოპოზი, ფილოსოფოსი (1671 წ.).

დ) მედომოსი აბხაზეთის ქათოლიკოზი (1662 წ.), შემადგენელი ქათოლიკოზთა კანონებისა (ნომოკანონი).

ე) არსენი ნიკორ-წმინდელი, ლეთის-მეტყველი, ფილოსოფოსი, განმმარტებელი საღმრთო წერილისა. შიწო, უმანკო ცხოვრებით განთქმული და წოდებული ანგელოზად.

ვ) მეფის შიემურაზის დაჲ მაკრინე, სამშობლო წმიდანთათვის საგალობლების შემადგენელი.

ზ) იოანე ჩხატაურელი (ბურიილამ), ბერ-მონაზონი, გამლექსავე ისტორიისა და შესხმათა წმიდანთათვის, აგრეთვე მომთხრობი საქრისტიანო ისტორიისა შობულეთში და დასაველეთ ბურიაში (1698 წ.).

ც) იობი, არხიმანდრიტი შიდარეთისა, წამებულთათვის საგალობლების დამწერი (1691 წ.).

თ) იმეჯეთის ქათოლიკოზი ნიკოლოზ, განმმარტებელი საღმთო წერილისა და საღმთო ისტორიისა (1710 წ.).

ი) საქართველოს ქათოლიკოზი ბესარიონ (1724 წ.), ისტორიკოსი და ლეთის-მეტყველი.

ია) ღომენტი III, ქათოლიკოზი, რომელმაც შეადგინა საბერძნეთის ეკლესიის წმიდანთა ცხოვრების აღწერა.

იბ) ზედეონი, იშხანის მღვდელ-მთაფარი.

იგ) თბილისის მთედელ-მთაფარი იოსები, სწავლული, განათლებული კაცი, მწერალი და ფილოსოფოსი.

იღ) იაკობ I, იმერელი, მწერალი; მოიბეჭდა პალესტინა.

იე) ლევანოზი მიხეილ, რომელიც ჰექტადეა წიგნებსა ობილისში.

ივ) მროველის ეპისკოპოსი ნიკოლოზ, მბეჭდავი სასულიერო წიგნთა ობილისში.

იზ) მცხეთის მღვდელ-მთავარი ბრიგოლ, რომელიც შრომობდა შახტანგის «სწავლულთა კომისიაში».

იძ) იოსებ სამებელი, რომელმაც მოსკოვში განიხილა დაბადება და მეუღს ძის ბაქარის ბრძანებით იგი აღსაბეჭდავად დაამზადა.

ით) იერომონახი ბრიგოლ (შახვახიშვილი), აღმწერი ძეთევანის წამებისა და სხ.

იკ) საბა ნინოჭმინდელი, ღვთისნიერი და განათლებული ეპისკოპოსი.

ამათ გარდა თვისის მალალ-ზნეობრივის ცხოვრებით და მოღვაწეობით განითქვენ: მანგლისის ეპისკოპოსი იონანე ¹⁾, სასწაულთ-მოქმედი; ნეკრესის ეპისკოპოსი ზე-

¹⁾ ეს იყო ძე გიორგი სააკაძისა (პ.იოსელიანი), დაიბადა 1666 წ. იყო გარესჯის ბერთ-უბნის იერომონახად. მიიღო მანგლელობა. შემდეგ მიიღო წინამძღვრობა ხირსის მონასტრისა და ქადაგებდა ქრისტიანობას საინგილოში და კახეთში. 1724 წ. წავიდა დარუბანდში, საცა აიშენა ეკლესია და დაიწყო ქადაგება დალისტანში. 1730 წ. უუწმიდ. სინოდის ნება-დართვით ააშენა იქვე ქვის ეკლესია მარიამ დედის შობისა და ერთი ზღვის პირზედ წმ. მოწამისა ეკატერინასი. 1737 წ. წავიდა აშტარხანში და დადგა ტროიციკის მონასტერში. აქ მან ალაშენა წმ. ღვთის-მშობლის ეკლესია, რომელიც 1746 წელს უუწმ. სინოდმა მონასტრად აღიარა. წინამძღვრად დაინიშნა ქართველი გერ-

ქართული
ენის ინსტიტუტი

ნონი, გენნადი, ალავერდის მღვდელ-მთავარი ზენონი,
ხარკაშნელი ეპისკოპოსი მიქტორი, სერაპიონი
და სხ.

მანოზი. იოანესავე მოთავეობით ყიზლარში აშენდა ჯვართ-ამაღლების
ეკლესია ქართველთათვის და იქვე 1737 წ. ქართველმა არხიმანდრი-
ტმა დანიელმა დააარსა სასწავლებელი. აქვე აღესრულა იოანე 1752 წ.
სხეული მისი მოტანილ იქმნა საქართველოში და სიონის სობოროში
დასაფლავებულ. ნათლის-მცემლის უდაბნოს იერომონანი იოანე თვისა-
გან შედგენილს წიგნში (ჯვარ-მოსილი) ჳმოწმობს. რომელ სიკვდი-
ლის შემდეგაც იგი ახდენდა სასწავლებსა Пут. Зап. по Дагест-
гв. 51 და Оп. Др. г. Тифл. 160—162 პლ. იოსელიანისა).

თ ა ვ ი XVIII

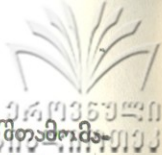
საქართველოს მდგომარეობა მე XVIII საუკ. დასასრულს.—ქრისტიანობა ამ დროს.—საქართველოს შეერთება რუსეთთან.—გაერცვლება ქრისტიანობისა საინგილოში, სამცხე—საათაბაგოში.—უკანასკნელი ქათოლიკოზი საქართველოსა.—სია ყველა ქათოლიკოზთა.—ნინოს ვაზის ჯვარი.—პირველი ექსარხოსი.—დაყოფა საქართველოსი ახალ ეპარქიებად.

არა უმცირეს სხენებულთა გვამთა ერისა და ქრისტიანობისათვის იღვაწეს შემდეგთა პირთა: მეფეთა: **თეიმურაზ I**, **თეიმურაზ II**, **არჩილმა**, **ბატონიშვილთა: მახუშტიმ** (ძე მახტანგ მეექვსისა), **ბაქარმა**, **იოანემ**, **ლავითმა** და **მრავალთა** სხვათა. ჰყელა ამათგან ერს დაშთა სასულიერო და საერო თხზულებანი, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდათ ხალხის ქრისტიანებრივად აღზრდისათვის და გონებრივად ამაღლებისათვის.

ნუ ვინ იტყვის, რომ ქართველნი ამ დროს მოსვენებით ყოფილიყვნენ. პირიქით ეს დრო საშინელი დრო იყო საქართველოსათვის. მრავალნი გარეშე მტერნი: ოსმალნი, სპარსელნი, ლეკნი, განძინებულნი საქართველოზე მოწვევისათვის რუსის ჯარისა ქავკასიაში და მათ მთა-

რეგლობაში შეტყობისათვის, შფოთი და დაეი-დარაბა სამეფო გეარში და მეფისადმი ორგულობა ზოგიერთთა მებატონეთაგან — აი სურათი საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობისა. თვით მეფე მრეკლე იყო მოხუცებული. მისი პასრი ხანჯალი ისრე ველარა სქრიდა, როგორათაც წინად, მას აღარ შეეჭლო ერთსა-და-იმევე დროს პასუხი ეგო სნთათვის, კარელთათვის, სპარსთათვის, ლეკთათვის, ოსმალთათვის და ოსთათვის. შრისტეს მტერნი იერიშით მოლიოდნენ ქვეყნის დასარბევად. ამ მდგომარეობაში მრეკლე ხელ-ახლა მიქცა რუსეთის ხელმწიფისადმი და სთხოვა შემწეობა და უზენაესი მფარველობა. ამასობაში შაჰი აღა-მაჰმად-ხანი დიდის ჯარით შემოდის საქართველოში ქრისტიანობის ამოსათხზრველად. მოხუცებული მრეკლე მას მცირე ჯარით უმაგრდება თბილისში, პირველად კიდევ ამარცხებს მტრის ჯარს, მაგრამ ბოლოს მარცხდება, მტარვალი შემოდის ქალაქში 10 სექტემბერს, 1795 წ. მრეკლე მიილტვის ანანურისკენ. — მთელი ქალაქი გაცარცევს მტერთა. შრისტიანნი დახოცეს. მკლესიანი შეურაცხ-ჰყენეს. თბილისის მღვდელ-მთავარი ღოსითეოზი მისის სასახლიდამ ჩაადღეს მტკვარში. დახოცეს სხვა მღვდელნიც. ლეთის-მშობლის ხატნი: სიონისა და მეტეხისა ამ დროს დაიკარგნენ სამუდამოდ. თვით საფლავნიც აღმოთხარეს და საყდარნი და ქალაქის შენობანი პირქვე დასცეს. ამწაირივე დღე დაადგა თითქმის მთელს საქართველოსაცა.

მოხუცებული მრეკლე II 1798 წელს გარდაიცვალა და უკანასკნელმა მეფემ ბიორგი XIII (ძე მრეკლესი), ქვეყანაში მშვიდობიანობის ჩამოსაგდებად, საქართველო დაუ-

თმო რუსეთის იმპერატორსა (1800 წ.) და მის ვლადიმერსა წარსამართავად ქვეყნისა, დასაცველად ერისა და მისის საყვარელი სჯულისა. ასრე მოიქცნენ აგრეთვე მეფე იმერეთისა და მთავარნი: სამეგრელოისა, ბურჯინისა, სვანეთისა და აფხაზეთისა. 1829 წ. რუსეთმა დაიპყრო საათაბაგოს ერთი ნაწილი, 1878 წელს კი მთელი საათაბაგო, გარდა ლაზისტანისა, რომელიც ისევ დაშთა მსმალეთსა. 1850—1863 წლამდის სრულიად დაპყრობილ იქმნა ძველი მლისენი, ჰერეთი და პლბანია, გ. ი. ზაქათლის მაზრა (საინგილო) და ღლისტანი. ღროთა ვითარებისა გამო ღლისტანში სრულიად მოსპობილ იყო ქრისტიანობა და საინგილოში, თუმცა ხალხი საჯაროდ აღვიარებდა მამადიანობასა, ხოლო ჩუქად კი ისევ სწამდა ჭრისტიანობა და წაშა რუსებმა დაიპყრეს ეს ქვეყანა, იმავ წამს შეიღთა ინგილოთა ¹⁾ მოთავეობით ქრისტიანობა მიიღეს, თითქმის, ყველა გამამადიანებულთა ქართველთა. სამწუხაროდ, საათაბაგოში უფრო ღრმად გავღგა ფესვი მამადიანობასა, სიხლოვისა და დიდი ხნის მფლობელობისა გამო ოსმალთა. მითქმის მთლად ხალხი გამამადიანებულ იყო და ეხლაც უმეტესი ნაწილი ხალხისა მამადიანია და ზიზლით უყურებს ქრისტიანობასა. ღიღნი და მშენიერნი ტაძარნი ამ ქვეყნებში (მფიზისა, სათლელისა, საფარისა, მარძიისა და სხვ.), მოწამენი წარსულის ღროისა, ეხლაც

¹⁾ ესენი იყვნენ: ი. ბულულაშვილი, გიორგი ღანაშვილი, კ. ბულულაშვილი, ს. დარეღანაშვილი, ნ. თამაზაშვილი და სხ.

ვაოხრებულნი არიან ¹⁾. ხალხი, მცირე ნაწილის გარდა, ისევ ლოცულობს მეჩეთში. ძველ არანში (ზანჯის მხარე) ქრისტიანობის ხსენებაც აღარ არის. თუშეთში, ხევსურეთ-შხავეთში, სვანეთში, აბხაზეთში ქრისტეს ეკლესია შეი-რუა... ამ ქვეყნებში ზოგიერთი არიან მაჰმადიანნი, ზო-გნი კი, თუმცა ქრისტიანობენ, მაგრამ ქრისტიანებრივს წესებს არ აღსრულებენ ისე, როგორც ჯერ არს...

საქართველოს უკანასკნელ ქათოლიკოზად ²⁾ იყო

¹⁾ იხ. ამისთვის ძვირფასი შრომა დ. ბაკრაძის «Археол. пу-теш. по Гурии и Абхазии.»

²⁾ არწივისკოპოსნი და ქათოლიკოზნი საქართველოსანი:
ა. არწივისკოპოსნი.

ა, იოანე I 318-364 წელს.	გ, იოანე II 434 წელს.
ბ, იაკობ 364-379 —	ზ, გიორგი — —
გ, იობი 379-405 —	შ, ვასილი — —
დ, ილია 405-408 —	თ, მოზიდანი 434-446 წ.
ე, სიმეონ 408 —	ი, მიხეილი (მიქელ) 446-457

ბ. ქათოლიკოზნი:

1, პეტრე 457 წ.	9, სამუელ II 587 —
2, სამოელ I 499 —	10, სიმეონ II 600 —
3, თაბეზაძე 541 —	11, ბართლომე 603 —
4, ჩილირმან 542 —	12, იოანე I 620 —
5, საბა 555 —	13, ბაბილე 629 —
6, ევლავიოზ 560 —	14, თაბორი 663 —
7, მაკარი 572 —	15, იოანე II 717 —
	კლაპენტი 900-903
8, სიმონ I 581 —	16, ივანე III 1089 —

ანტონი II (ძე მრეკლე II-სა), რომლის დროს საქართველო
ლოს დაუბრუნდა ძვირფასი საუნჯე—ნინოს ვახის ჯვა-

17, ნიკოლოზ I 1150 წ.	38, აბრამ II 1494 —
18, მიხეილ (მიქელ) I 1160 წ.	39, ვასილი II — —
19, თეოდოსი I 1169 წ.	40, დოროთეოს II 1522 —
20, იოანე IV 1171 —	41, მელქისედეკი 1525 —
21, თეოდოსი II 1202 —	42, გერმანოზ 1532 —
22, ნიკოლოზ II 1209 —	43, ნიკოლოზ V 1548 —
23, ევთიმე I 1216 —	44, დომენტი I 1559 —
24, ნიკოლოზ III 1240 —	45, მალაქია 1580 —
25, აბრამ I 1279 —	46, ზაქარია 1603 —
26, ევთიმე II 1301 —	47, ევდემონ II 1634 —
27, ვასილი I 1345 —	48, ქრისტეფორე 1642 —
28, დოროთეოსი I 1357 —	49, დომენტი II 1660 —
29, გიორგი I 1375 —	50, ნიკოლოზ VI 1675 —
30, ელიოზ I 1391 —	51, იოანე V 1688 —
31, მიხეილ (მიქელ) II 1396 წ.	52, ევდემონ III 1704 —
32, დავით I 1407 წ.	53, დომენტი III 1705 —
33, ელიოზ II — —	54, ბესარიონ 1724 —
34, თეოდორე — —	55, ნიკოლოზ VII 1741 —
35, შო 1430 —	56, ანტონი I 1744 —
36, დავით II 1462 —	
37, ნიკოლოზ IV — —	57, ანტონი II 1788-1811 წ.

ქათოლიკოზნი აბნაზ-იმერთანი:

ა, არსენი 1390 წ.	ი, სიმონ 1666 წ. (შოკვა)
ბ, იოაკიმე 1472 —	კ, ევდემონ II — —
გ, მალაქია I 1533 —	ლ, დავით 1680 წ.
დ, ევდემონ I 1582 —	მ, გრიგოლ II 1731 —
ე, ევთიმე — —	ნ, გერმანოზ 1742 —
ვ, მალაქია II 1628 —	ა, ნიკოლოზ — —

რი ¹⁾ (განკარგულებისამებრ იმპერატორისა ალექსანდრე I-სა 15 ოკტომბერს, 1801 წელსა). ანტონი II ჰმართავდა სამწყსოს 1788 წ. 1811 წლამდე. მისივე გამგეობაში

ზ, მაქსიმე I	— —	ო, იოსებ	1779 —
წ, გრიგოლ I	1631 —	პ, მაქსიმე II	—
ო, ზაქარია	1658 —		

კორონი (V საუკ.), ილია (XI საუკ.), არსენი (XI საუკ.)

¹⁾ სიგრაჟე ჯვრისა არის $I\frac{1}{4}$, სიგანე $\frac{3}{4}$ არშინი. შეკრულია ომებითა ნინასითა. ჯვრისთვის გაკეთებულია ძვირფასი გვადრუცი (კიდობანი) ქართველთა შეფეთაგან. შემდეგ აღსრულებისა მოციქულთა-სწორის, ჯვარი ინახებოდა მცხეთის სამთავრო ტაძარში. 457 წელს წმ. შუშანიკის განკარგულებით შიშისა-გამო ცეტხლთაშუაწის-მცემელთა, იგი წაღებულ იქმნა ტაოში და აქედგან რამდენიმე წნის შემდეგ გადაიტანეს სპერში და იქიდგან კაპოეტის ციხეში. შემდეგ ამისა ჯვარი ესე გადაჰქონდათ ერთი ადგილიდგან მეორეში: ვანანდში და ქალაქ ანს. ჯვარი ვაზისა მცხეთის სობოროში იმყოფებოდა 175 წ., კაპოეტის ციხეში და ვანანდში 459 წ., ყარსში 164 წ., ანში 142 წელს. ანის ალების შემდეგ მონგოლთაგან დედოფალმა რუსუდან და ეპისკოპოსთა გამოითხოვეს იგი და დასდევს ისევ მცხეთის ტაძარში. შემდეგში, როდესაც შიშინობა იყო საქართველოში, ჯვარი ვაზისა დამალეს წმ. სამების ეკლესიაში — ყაზბეგში, შემდეგ ანანურში და შემდეგ არშის ციხეში. 1749 წელს საქართველოს მიტროპოლიტმა ტიმოთემ საიდუმლოდ წაიღო იგი რუსეთში და მიართო მეფის ძეს ბაქარს. 1801 წ. ბაქარის შვილის-შვილმა გიორგი ალექსანდრეს ძემ მიართო ჯვარი იმპერატორს ალექსანდრე I, რომელმაც მეორე წელიწადსვე გამოუგზავნა ქართველთა. ანტონიქათოლიკოზი დიდის ამათ მიეგება ჯვარს თბილისის გარე, მიიღო ჯვარი კოვალენსკისაგან, წაიღო და დასდო სიონის სობოროში, საცა ესლაც ასვენია.

1795 წლიდან იყო სამწყსო მთელი საქართველოსა ¹⁾. 10 ივლისს, 1811 წელს ანტონი დათხოვნილ იქმნა თვისის თანამდებობიდან ²⁾; უქაზისამებრ იმპერატორისა ქათოლიკოზობა გაუქმდა და მაგიერ ამისა დაწესდა ექსარხოსობა. ამასთანავე ექსარხოსებს მიენიჭათ უფლება წოდებულ იყვნენ წვერად შუშინდესის სინოდისა. პირველი ექსარხოსი საქართველოსა იყო მარლაამი (მრისთავი). საეკლესიო საქმეების წარსამართავად დაარსდა დიკასტერიი. იმერეთის ეკლესიას კი ჯერჯერობით 1811 წლიდან დამოუკიდებლად განაგებდნენ იქაური არქიეპისკოპოსი. 1815 წელს თბილისში დაარსდა „საქართველო-იმერეთის სინოდის კანტორა.“ 1814 წ. მარლაამის ³⁾ მაგიერ ექსარხოსად დანიშნა რიაზანისა და ზარაის არხიეპისკოპოსი თეოფილაქტე ⁴⁾. ამან გახსნა თბილისში სასულიერო სემინარია, თელავში, ბორში და სიღნაღში კი სასწავლებლები. ამგვარივე სასწავლებელი გახსნა შუთაისშიაც. ამავე დროებში დაწესდა „მსეთის სასულიერო კომისია“ გასაერცვლებ-

¹⁾ 1795 წ. კიევში გარდაიცვალა უკანასკნელი ქათოლიკოზი აბნაზ-იმერეთისა მაქსიმე II.

²⁾ ქათოლიკოზი ანტონი II გარდაიცვალა ნიუნი-ნოვგოროდში 1828 წ. 21 ნოემბერსა, 66 წლისა.

³⁾ ვარლაამი, გაწვეული რუსეთში, გარდაიცვალა მოსკოვში 1830 წელსა.

⁴⁾ ვარლაამის და თეოფილაქტეს გარდა საქართველოს ექსარხოსებად იყვნენ შემდეგნი: მიტროპოლიტი იონა, არხიეპისკოპოსნი: შოსე, ევგენი, ისიდორე, აწ მიტროპოლიტი პეტერბურდისა, ევსევეი, თონიკე, აწ მიტროპოლიტი მოსკოვისა და 1882 წლიდან სუფევს აწინდელი ექსარხოსი, მაღალ-ყოვლად უსამღვდელოესი არხიეპისკოპოსი შავლე.

ლად და აღსადგენად ქრისტიანობისა მთებში. ამერეთში დაწესდა თანამდებობა ეპისკოპოსისა, სახელ-წოდებით „ეპისკოპოსი ზორისა.“ ზოდებში დატოვებულ იქმნა 1830 წლამდე მატროპოლიტობა ჭიზიყისა. 1819 წ. იმერეთში რუსეთში გაწვეულ იქმნენ: შუთათელი ღოსითეოზი და ზენათელი შეთიმე (პირველი ჰმარხია ანანურში, მეორე ნოვეგოროდის გუბერნიისაში, ალექსანდრესვირის მონასტერში); იმერეთში დაწესდა ერთი ეპარქია—შუთაისისა. აწ ჰყონდიდის ეპისკოპოსი ანუ სამეგრელოისა და ეპისკოპოსი ზურისა ემორჩილებიან შუთაისის ეპისკოპოსს და მასთან ერთად საქართველოს ექსარხოსს, რომელიც თავის მხრით ემორჩილება შწმინდესს სინოდსა. სამწყსოის გარდა, ექსარხოსი განაგებს ობილისის სემინარიასა, თელავის, ობილისის, ზორის, შუთაისის და სამეგრელოს (ე. ი. ჰყონდიდის) და ზურის სასულიერო სასწავლებელთა.

დამატება.

მირონის კურთხევა—სასახლის წესნი.—ხარის-
ხნი სასულიერო წოდებისა.—ღირსება სასულიერო პი-
რთა.—საეკლესიო გალობა ქათოლიკოზ-პატრიარქ-
თა შესამოსელი.—ქათოლიკოზ-პატრიარქთა შესა-
მოსელი.—ქორონიკონი.—დღესასწაულები წმიდან-
თათვის.

მირონის კურთხევა. წესნი მირონის კურთხევისანი
დაადგინა სრულად საქართველოს მეფემ არჩილ პირველმა,
446—450 წლებში. მირონი იხარშებოდა მცხეთის სამთავ-
რო ტაძარში. ამ დროს ესწრობოდნენ: მეფე, ერისთავნი, ვე-
ლს ბელთ-უფალები და არქიეპისკოპოსნი. როდესაც დიდ ხუთშაბათსა
ველსანი წესისამებრ შეიკრიბებოდნენ, მაშინ სამთავროს მიტ-
როპოლიტი უნდა მდგარიყო მირონის მოხსენარსჲ მასსალებთან.
ქვაბებს საკურთხეველიდამ გამოიტანდა ხოლმე სამთავროს მიტრო-
პოლიტი; მირონის მოხარშვის შემდეგ ბეჭედს ასომედა ქადაგი.
ამ დროს ვეულს ემისკობოსთა უნდა სჭეროდათ თითო ტურჭე-
ლი მირონი, მკალბებენი კი, დამდგარნი გარეშე სკე-
ტის-ცხოველისა, გადობდენ საღმრთო საგალობლებსა.

სასახლის წესნი. ,,მეფის კურთხევის დროს, როდესაც
მეფე დაბრუნდებოდა ტატიას, მაშინ შერძინებულბდა ქათოლი-
კოზისა საქართველოსა; იგი დაჯდებოდა მარჯვენით მეფის ტა-
ტიას ბაღშიან საგარეშე. შემდეგ შემოვიდოდა ტურხი დიდუ-

ღი და ბალიშის სავარძელზე დაჯდებოდა მარცხნივ ტახტის
 შემოკიდოდა მიტრუბლიტი დიდისა სამცხისა და ბალიშის
 სავარძელზე დაჯდებოდა ქათოლიკოზის გვერდით. შემოკიდოდა
 სამთავროს არსებობისგან და დაჯდებოდა იმისთანავე სავ-
 არძელზე მიტრუბლიტის გვერდით. შემოკიდოდა ალავეჯე-
 ღი და დაჯდებოდა ჭყონდიდელის გვერდით სავარძელზე ებლი-
 შოთ. ქონიეველი დაჯდებოდა ალავეჯელის გვერდით უსვა-
 რძელ უბალიშოთ. ქუმიურდელი დაჯდებოდა ქაზიუელის
 ქვემოთ; ნინო-წმიდელი ამის ქვემოთ, იშხნელი ნი-
 ნო-წმიდელის ქვემოთ, ანნელი იშხნელის ქვემოთ, მტბეგა-
 რელი ანნელის ქვემოთ, წურწურაბელი მტბეგარელის ქვე-
 მოთ, წყაროსთაველი წურწურაბელის შემდეგ, ერბუ-
 ნისელი წყაროსთაველის შემდეგ, მანგელი შემ-
 დგ ურბნისელისა, წინწყარელი შემდეგ მანგელისა,
 რუსთაველი—წინწყარელისა, წილგელი—რუსთაველი-
 ს. გაწარელი—წილგელისა, ურბნელი—გაწარელისა,
 რუსელი—ურბნისელისა, სამთავრელი—რუსელისა, ნი-
 ქოხელი—სამთავრელისა. შემოკიდნენ აკრეუვე არქელნი
 ცხუმისა და ბუდიისა. შემდეგ ამისა სხდებოდნენ მუარე ხარისხის არ-
 ქელნი (მაშთ მთავარნი) ამ ნაირად: გალაშქარტისა შემდეგ
 ნიჭოელისა, ბაღელი—გალაშქარტელისა, ანელი—ბა-
 ღნელისა, გარისელი—ანელისა, ხარჭაშნელი—გარისელისა,
 თბილისელი—ხარჭაშნელისა, წაღელი—თბილისელი-
 ს; ბანელი—წაღელისა, ჭკრელი—ბანელისა, დმანე-

დღე—ჭერეშელისა, დმანისკელი—დადაბუნდელისა, ბეზინა (ნუნის მარხაში) შემდეგ დადაბუნდელია. შემოდგომის აგრეთვე მონასტერთა წინამძღვარნი და უფროსნი და სხდებოდნენ ხარისხისა-მეორე თავ-თავიანთ ანჭელებთან. (იხ. მცხეთის გუჟარი № 286).

ხარისხნი სასუფიერო წოდების. უმაღლესს მწვემს საქართველოში ეწოდებოდა „ქათალი“ და არა მარტოა, რაგორც სხვა ქვეყნებში (ძველს მსოფლიოში მარტოარქანი იყვნენ სუთნი); ამის გარდა საქართველოში დამწესებულნი იყვნენ შემდეგნი სასულწოდებანი ანუ ხარისხნი სასუფიერო წოდებისანი:

ა) მთავარ-ეპისკოპოსი. ამ ხარისხით აღჭურვილი იყო მხოლოდ არსებობდა მცხეთისა, პირველი პირი შემდეგ ქათალი-მარტოარქანი; უკვლახ სხვა ეპარქიასა გამგებულნი იწოდებოდნენ არსებობდა, რაგორც ეპისკოპოსობად, რაგორც ეპისკოპოსნი და ქორ-ეპისკოპოსნი.

ბ) ქორ-ეპისკოპოსი ანუ სოფლის ეპისკოპოსი, რომელნიც სმარად იწოდებოდნენ მიკროპოლიტიად ანუ მცირე ქალაქთა და სოფელთა სამწყურების გამგებულად.

გ) მიტროპოლიტი ანუ ეპისკოპოსი უმთავრესის და პირველის ქალაქისა მარხაში. ესენი იყვნენ მწვემსნი ქალაქებისა და ეპარქიებოდნენ ქათალი-მარტოარქანს და არ ემარხებოდნენ არსებობდა, რაგორც ეპისკოპოსნი.

დ) ტყონდიდელი (ამასუდ იხილეთ გვ. 106) დირსება სასუფიერო პირთა: ქათალი-მარტოარქანისა; ეპისკოპოსთა—ერისთავთა თანა, მღვდელთა აზნაურთა თანა, მონასტერთა მამათა და წინამძღვართა მთავართა თანა (ისტ. ვახუშტისა გვერ 12).

საეკლესიო გაფორება გადმოიანერგა საქართველოში სინოდალმ და საბერძნეთიდან. ეს გაღობა ნოტებსზე დაწვრილი და შეკლებული გუნდის სავალბულო კი არ იყო, არამედ კითხვა-გაღება. ამ გვარი კითხვა-გაღობა გაგრძელდა ჟურნალისტიკაში და იქიდან მთელს აღმოსავლეთში. წესი ამნაირის გაღობის მდგომარეობა იმაში, რომ დაიკვირეს სავალბულო კითხვა-გაღობა და მის შემდეგ იმასვე იმეორებდა მღვდელი ხალხი. გუნდთა და დასთა გაღობა შემოვიდა საქართველოში შემდეგში. ამნაირი გაღობა ამერეთში დავიწყებული იყო და ქათალიკოს ანტონ I-გადმოიტანა იგი ამერეთიდან

ქათალიკოს-პატრიარქთა შესამოსელო: შავი ბარტყულა, რომელსაც ჩაკრებული იყო ორი სურათი მარჯვლივითა და სხვა ძვირფასი ქვებითა, იმსუდგე ძვირფასი ჟვარი. წამოსასხამი (მანტა) ხაკრდისა კერცხლის წინწკლებით, მიტრა ჟვრითა და გილებიანი გვირგვინით. მღვდელმთავრების დროს ორი შანგა ჟვარდინად.—1800 წ. იმპერატორმა პავლე I-მა ანტონი II-ს უბოძა თუთრი ბარტყულა სურათებითა.

ქორეზიკორნი (ხორეზი—დრო) ანუ წელთა და დროთა აღრიცხვა, რომელსაც რომაულად ინდიკტი ანუ ინდიკტიონი ჰქვამს. ქორეზიკორნის ერთი გველესი (ციკლი) უდრის 532 წელსა. რომელსაც ერთი გველესი დასრულდება და დაიწყება შემდეგი გველესი, მაშინ პლანეტნი ჩადგებიან ისე იმ კვლში, რა კვლშია იყვნენ დასრული გველესის დამდგენს, ესე იგი პლანეტნი 532 წ. დასასრულს ისევე მოიჭრებიან ხალხში. ამ მოჭრვას ჰქვამს მზის დიდი მოჭრვა, რომელიც შესდგების 19 მთვარის წლის გამრავლებით 28 მზის წელიწადზე.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

წოდის დაიწეს ქართველებმა წელთა აღრიცხვა ქრისტიანთა
ჟურ ისტორიამ ნამდვილად არ იცის. ქართველები ქრისტიანობის
გარდა წელთა აღრიცხვადენ დასახამიდან სოფლისა და ვანსო-
რციელებიდან ქრისტესი. ესლა ზეუნი ქრისტიანთ მე XV კვლეოსია,
მე XIV ვათავდა 1844 წელს, მე XVI დაიწყოა 2,376
წელს განსოცოციელებიდან ქრისტესი.

დღესასწაულნი საპატრიარქო ქართველთ შმიდნთა.

ა) უძრავნი:

იანვრის	8	წმ. აბო წამებულისა.
	14	წმ. მოციქულთ სწორის ნინასი.
	19	წმ. ანტონი მარტყოფელისა.
	26	სსენება წმიდისა და კეთილმისხურისა მეფი- სა დაუთ III-ის აღმშენებელისა.
ახრილის	15	წმიდათა წამებულთა მესუკველთა სუჭიას და რაზმისა მისისა.
მაისის	7	წმ. იოანე ზედაზნელისა და 12 მისთა მო- წაფეთა.
	9	გარდაცვალება შიო მღვიმელისა.
	13	წმ. კეთილე ათონელისა, მთარჯმნელისა სა- ღმთო წიგნებისა.
ივნისის	21	წმ. წამებულთა მეფეთა: აჩილისა და ლუარსაბისა.
	27	წმ. გიორგი მთაწმიდელისა.
ივლისის	12	წმ. მამათა ათონელთა: იოანე და ვაბრიელისა.
	29	მოწამისა კვბატე მკნეთელისა.

- ატვისტოს 3 წმ. მოწამის რაჟდენისა.
- 28 წმ. მოწამის შუშანავისა.
- სკეტუნბრის 13 წმ. დიდისა მოწამისა ქეთევან კახთა დედოფლისა.
- 15 წმ. მამისა აბიბოსი.
- 16 ორთა მმათა ისაგისა და იოსუბისა.
- 18 წმ. მოწამეთა ბაძინასი, შალვა და ელიზბარისა
- ოკტომბრის 1 აღმონებისათვის უფლის კვართვისა ქ. მცხეთაში.
- 2 წმ. მოწამეთა არტემისათა: დავითისა და კოსტანტინესი.
- 5 წმ. მამისა გრიგოლ ხანკოელისა.
- 28 წმ. მღვდელმოწამისა ნეოფიტესი, ურბნისის ეპისკოპოსისა.
- ნოემბრის 10 წმ. მოწამე კოსტანტინესი და გიორგი მთავარმოწამისა.
- 17 წმ. მოწამისა გობრონისა და 133 მისთა მხედართა.
- 19 მამისა ილირიონ სასწაულთ-მოქმედისა.
- 29 მღვდელმოწამისა აბიბოს ნეკრესის ეპისკოპოსისა.
- დეკემბრის 2 წმ. იესე წილქნელ ეპისკოპოსისა.

ბ) მოძრავნი:

- ა) უკლეიკის სუთშაბათს წმ. შიო მღვიმეელისა.
- ბ) აღდგომის სამშაბათსა გარესჯის უდაბნოს წმ. მამათა, წამებულთა აღდგომის დღეს სწავსთავან.

- ბ) აღდგომის მეშვიდე კვირისთვის წმ. დედოფლის, დავით გარეჯელის მონასტრის.
დ) იმავე კვირისთვის წმ. მამა დავით გარეჯელისა.

ამას გარდა ძველად დადგენილი იყო დღესასწაული მათე-მის (მცირე აზიაში) უმისკობის, ქართველთა მეფის გარდა-ბაქარის ძის ჰეტრესათვის 2 ჭრის ტეშობისთვის, მაგრამ მე XVIII საუგ. იგი ჰეტრე გამორიცხულ იქნა ქართველთა წმიდან-თაგან. 22 თებერვალს იყო დღესასწაული 9 ძმათა კლდეულთა, წამებულთა მტკვრის ჰინზუდ.

სარჩევი

- თავი I. ქრისტეს მოციქულთა. — წმ. სულის მოფენა. — აწსდება ეკკლესიას. — მოციქულების შემოსვლა საქართველოში, რომლის განათლება წილად ხვდა ღვთის-მშობელსა. — მაძინება ქალწულისა. — დასრულება მოციქულთა მოძღვრებისა. — ქრისტეს მედროვე საქართველოს მეფე. — ქრისტიანობის დგენა საქართველოში. I - 9
- თავი II. წმიდა ნინო. — ჯვარი გაზისა. — ნინო შემოდის საქართველოში. — გერმ-თაყვანის მცემლობა სამსოფლიოში და საქართველოში. — ღმერთნი ქართველთა — ქრისტიანობის გამარჯვება. — ამ დროის პოლიტიკური მდგომარეობა საქართველოსა და მოქცევა ქართველთა ერისა. 9 - 19
- თავი III. პირველი ეკკლესიას აკება საქართველოში. — ჯვრების დადგმა. — მოქცევა მთიულთა, კახელთა და სხვადასხვა ნინოსი. — მირიანის იერუსალიმში გამგზავნება და აკება იერუსალიმის ჯვრას ეკკლესიას და სხვათადაც მონასტერთა აკება. — ქრისტიანობის გავრცელება კლარჯეთ-ჯავახეთში. 19 - 27
- თავი IV. სპარსელთა ქსურით დაამხონ ქრისტიანობა სა-

ჭართველში. — ბერძენნიც მტრობენ ქართველთა. —
მარცხდება სპარსელთ ჯარი და საქართველში ჭრის-
ტიანობა ისევე შეჩრდება. — ერეტიკოსი მობიდან და
განდევნა მისი. — სპარსელნი ისევე აქმადნენ ქართველ-
თა. — არიოზი. — შირველი და მესამე მსოფლიო
კრებანი.

27—33

თავი V. ვასტანგ მეფე ანთავისუფლებს საქართველს
და მის კვლესიას გარეშე ხაღსთა დამოკიდებულე-
ბისა და გაულებს სპარსეთს. — კვლესიას ენიჭება „აკო-
გოფალობა“. — შირველი მოწამე რაჟდენი და შუშა-
ნიცი.

33—42

თავი VI. ბიჭვინტის ტაძარი. — მოსულა 13-თა მამათა
ასურეთით. — სად და როგორ იღვაწეს მათ. —
ბრძოლა წინააღმდეგ მწვალებლობისა. — დაბადება მან-
მადისა. — შემოსევა არაბთა საქართველში. — წა-
მება მეფის არჩილისა.

42—52

თავი VII. გაშეფება ბაგრატონთა. — წამება ესტატე
მცხეთელისა და აბასი. — გაძლიერება ქადაგებისა სა-
ქართველში. — სარკინოზნი იპურებენ მრავალ ქვეუ-
ნებს. — საქართველს ერთობა ირღვევა.

52—58

თავი VIII. მტკნნი იპურებენ საქართველს. — ხატთა
ბრძოლა. — კვლესიას ჭრისტესი იყოფება ორ კვლ-
ესიად. — აღმოჩენა „იკერიის ღვთის-მშობლისა სა-
ტისა“. — დაფუძნება ქართველთ მონასტრისა ათონს
(საბერძნეთს).

58—63

თავი IX. თორნივე ამარცხებს მუამბოხეთ და კლს-
ტანტინუბელს ანთავისუფლებს განსაღვლესიანს. —

III

ქართველნი მთაწმინდაზე და მრავალგან აშენებენ ტაძრებს და მონასტრებს.—მთარგმნელი საღმთო და საფილოსოფოსო წიგნებისა: იოანე, კეთიმი, აჩსენი და სხ. 63—69

თავი X. გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობა.—იოანე მღვდელ-მონაზონი.—ეფრემ მცირე.—აჩსენი იფლოთელი.—ტაძარნი ბუდიისა, საფარისა, ქუთაისისა, ხახულისა, გელათისა და სხ.—სკოლანი. 69—75

თავი XI. საქართველოს განთავისუფლება სარდინთაგან.—ჟვაროსნების ომი.—ქართველნი ჭშკელიან ჟვაროსანთა.—მოღვაწეობა მეფეთა: ბაგრატ IV-სა და დავით III-ის აღმაშენებელისა.—ძეგლის წერა. 75—87

თავი XII. თამარის მოღვაწეობა.—აშენება ვარძიის მონასტრისა და სხ. ტაძართა.—ცნობანი ქართველთა ტაძარ-მონასტრებზე იერუსალიმს, სინას, საბერძნეთს და სხ.—დაასრუბა ტრაპეზუნტის იმპერიისა. 87—98

თავი XIII. საქართველოს აღსრუბა სპარსთა და მონღოლთაგან.—წამება: შალვასი, ათთა—ბუკთა მოწამეთა და მეფე დიმიტრი თავდადებულისა.—გადაწვა ქვაბთა ხევის მონასტრისა.—ფრანგობის მქადაგებელი საქართველოში.—მოღვაწეობა მეფის გიორგი ბრწყინვალისა, ალექსანდრესი და დიმიტრისი.—განწილება საქართველოსი სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ.—დამხობა ბიზანტიის და ტრაპეზუნტის იმპერიათა.—საათაბაგოს გამგებლად ინიშნება გამაჰმადიანებული უვარყვარე ფაშა. 98—109

- თავი XIV.** ქართველნი მშველიან დევნულთ ბერძენთ. — არს-
 დება ახტალას ბერძენთ საკუპისკოპოსო. — სპარს ოს-
 ძალნი იუოფენ საქართველოს. — მკჷმადიანობა ფესს
 იდგამს მთის ხალხში და საქართველოს ზოგო-ერთ
 კუთხეებში. — ამისთანა დროს ქრისტიანობას უზნდუ-
 ბიან თვისნი სუეტნი. — წამება: გარესჯის მოღვა-
 წეთა, მეფე ლუარსაბისა, ქეთევან დედოფლისა და
 სხვათა. 109 — 120
- თავი XV.** სპარსელნი შემოდან საქართველოში, იჭე-
 რენ კახეთს და სახლდებიან აქ 80,000 სულამდე.
 — მტარელობა სპარსთა. — ბიძინა, ელიზბარ, შალვა
 და სხვა მოღვაწენი. — მოგზაურობა საქართველოში
 პატრიარქების პაისისა და დოსითეოსისა. — ქართ-
 ველნი იერუსალიმის ტაძრებს სწირავენ 150,000
 პასტრამდე (პასტრი ოთხი გროში) 120 — 126
- თავი XVI.** მოღვაწეობა ვასტანგ VI-სა. — ტიპოგრაფიის
 დარსება და ბეჭდვა მრავალ გვარ წიგნებისა. — დავა
 სპარსთა და ოსმალთ შორის საქართველოს ფლო-
 ბისათვის. — ქრისტიანობა სომხელ მდგომარეობა-
 ში. — თეიმურაზ II მშვიდობიანობას ამყარებს —
 იმერეთიდან იდევნიან ოსმალნი. — ქუთაისში ტი-
 პოგრაფიის დაფუძნება. — თელავსა და თბილისს
 არსდება სემინარიანი. — საქართველოს მოღვაწენი:
 ანტონ I, გაიოზი და სხვანი. — ქართველთ ბერნი
 აშენებენ ტაძრებს დარუბანდში, აშტარხანს და უი-
 ზღარს, საცა დააარსეს სასწავლებლები. 126 — 138
- თავი XVII.** საქართველოს მდგომარეობა მე XVIII
 საუკ. დასასრულს. — ქრისტიანობა ამ დროს. —

საქართველოს შეერთება რუსეთთან.—გაგრძელება
ქრისტაინობის საინგილოში, სამცხე—საათაბაგო-
ში.—უგანასკნელი ქათოლიკოზი საქართველოსა.
—სია უგელა ქათოლიკოზთა.—ნინოს კაზის ჟუბ-
რი.—შირველი ექსარქოსი.—დაუოფა საქართვე-
ლოსა ახალ ეპარქიებად.

138—145

დაშობება. შირანის გურთხევა.—სასახლის წესნი.—
ხარისხნი სასულიერო წოდებისა.—ღირსება სასუ-
ლიერო შირთა.—საკვლევისი გლობა.—ქათოლი-
კოზ-პატრიარქთა შესამოსელი.—ქორენიკონი.—
დღესასწაული წმიდანთათვის.

145—152

ბუკლევის უძთაურესნი შეცდომანი:

33.	დაბუჭდილი	წაიკითხუ:
11	ჭკუ. ეგლა	ეგლა
42	ჭკ. (იმერეთ	იმერეთი
81	ჭკუ. უდიშართა	ადიშართა
87	მონასტრებ	მონასტრებისა
91	ნახეუნიები	ნახეუნიები
95	ზემ. სამღეთ	სამღეთ
100	ჭკუ. ძირსა	ძირს
104	ზ. ზზიისკენ	ზზიისკენ
—	ზ. მისკენი	მისკენი
110	ჭკ. უკუერ გარ	უკუერგარ
111	ჭკუ. ტუე-ღრუთა	ტუე ღრუთა
120	ზემ. კომლამდე	სულამდე
139	ჭკუმოდ. გარდაიცვალ-	გარდაიცვალა
—	ჭკუ. ჭეუანა	ჭეუანა

მ. Джанашвили

ИСТОРИЯ ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКВИ

(На грузинском языке)

Издательство «Хеловнеба», Тбилиси,
пр. Давида Агмашенебели, 179
1990

პასუხისმგებელი გამოცემაზე ე. ნადარეიშვილი
უამოცემის ტექნიკური ხელმძღვანელი ირ. კობრეიძე
მხატვარი: რ. მაჭარაშვილი

ქალაქის ზომა 60×84¹/₁₆ ნაბეჭდი თაბახი 11,0 სააღრიცხვო-
საგამომცემლო თაბახი 7,7 შეკვეთა № 975 ტირაჟი 10 000

ფასი 5 მან.

გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1990
თბილისი, დავით აღმაშენებლის გამზ. 179
1990

სსსს სტამბა დილომი-59
Т. СХИ, Диломи-59.

